

T.C
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

MUSTAFÂ İSÂMÜDDÎN-İ ÜSKÜDÂRÎ VE ELLÜM'ATÜ'L-
BEDRİYYE ALE'L-KASÎDETİ'L MUDARİYYE
(TRANSKRİPSİYONLU METİN- İNCELEME)

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
Issa Khaled Issa ALHATAMLEH

Danışman
Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

Mart 2025, ERZİNCAN

BİLİMSEL ETKİNLİĞE UYGUNLUK

“Mustafâ İsâmüddîn-İ Üsküdârî Ve El-Lüm’atü’l-Bedriyye Ale’l-Kasîdeti’l-Mudariyye (Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)” **Yüksek Lisans** tezim tarafımda incelenmiştir. Buna göre tezimde bilimsel etik ihlali ve intihal olarak nitelendirilebilecek herhangi bir durum olmadığını taahhüt ederim. Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir biçimde elde edildiğini; aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi beyan ederim.

Issa Khalid Issa ALHATAMLEH

T.C.
ERZİNCAN BİNALİ YILDIRIM ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Ana Bilim Dalı : Eski Türk Edebiyatı
Program Adı :Tezli Yüksek Lisans
Tez Başlığı :Mustafâ İsâmüddîn-İ Üsküdârî Ve El-Lüm'atü'l-Bedriyye Ale'l-Kasîdeti'l-Mudariyye (Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)

Yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının a) Giriş b) Ana bölümler ve c) Sonuç kısımlarından oluşan (Kapak, Ön söz, Özet, İçindekiler ve Kaynakça hariç) toplam 104 sayfalık kısmına ilişkin 25/03/2025 tarihinde **Turnitin** intihal programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre tezin benzerlik oranı %11'tir.

Filtrelemeye tırnak içerisindeki alıntılar dahil edilmiştir. Filtrelemede yedi (7) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç tutulmuştur.

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez İntihal Raporu Uygulama Esaslarını inceledim ve bu uygulama esaslarında belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmasının herhangi bir intihal içermediğini, aksinin tespit edilmesi durumunda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim. 25/03/2025

Danışman: Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

Öğrenci: Issa Khalid Issa ALHATAMLEH

KLAVUZA UYGUNLUK

“Mustafâ İsâmüddîn-İ Üsküdârî ve El-Lüm’atü’l-Bedriyye Ale’l-Kasîdeti’l-Mudariyye (Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)” başlıklı Yüksek Lisans Tezi Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna uygun olarak hazırlanmıştır.

Hazırlayan

Issa Khaled Issa ALHATAMLEH

Danışman

Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

KABUL VE ONAY TUTANAĞI

Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA danışmanlığında **Issa Khaled Issa ALHATAMLEH** tarafından hazırlanan “**Mustafâ İsâmüddîn-İ Üsküdârî Ve El-Lüm’atü’l-Bedriyye Ale’l-Kasîdeti’l-Mudariyye (Transkripsiyonlu Metin- İnceleme)**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı **Yüksek Lisans Tezi** olarak oy birliği kabul edilmiştir.

25/03/2025

JÜRİ:

Danışman : **Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA** (İmza)
Üye : **Doç. Dr. Yusuf BABÜR** (İmza)
Üye : **Doç. Dr. Mehmet Akif GÖZİTOK** (İmza)

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu'nun /.../2025 tarih vesayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../...../2025

Prof. Dr. Necdet TOZLU

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Bu çalışma, İslam edebiyatının önemli eserlerinden biri olan Kaside-i Mudariyye'yi ele almakta ve Muhammed Şerefüddîn-i Busîrî'nin edebi mirasını incelemektedir. Tez sürecinde, eserin tarihi ve edebi bağlamını anlamak, kaynakları taramak ve analizler yapmak oldukça öğretici ve zihin açıcı bir deneyim olmuştur.

Issa Khalid Issa ALHATAMLEH, Erzincan, 2025

TEŞEKKÜR

Bu çalışmayı tamamlamama vesile olan, bana güç ve sabır veren, her an yanımda olan Yüce Allah’a sonsuz hamd ü senalar olsun.

Hayatta bazı iyilikler vardır ki, ne kadar minnet duysan da, hangi kelimeleri seçersen seç, onları tam anlamıyla ifade etmek mümkün değildir. İşte bu çalışmanın başına otururken, en derin teşekkürlerimi sunmak istediğim kişi, kıymetli büyüğüm Sayın Prof. Dr. Yasin Mahmut YAKAR’dır. Kendisi, sadece bir akademisyen değil, aynı zamanda bir rehber, bir yol gösterici, bir umut ışığı olmuştur benim için. Türkiye’ye gelmemi sağlayarak hayallerime ulaşmamın kapılarını açmış, maddi ve manevi desteğiyle her zorlukta elimden tutmuştur. İki buçuk yıl boyunca varlığı, benim için bir güven kaynağı, bir dayanak olmuştur. Ona ne kadar teşekkür etsem azdır. Rabbim, kendisini sağlık, mutluluk ve huzurla mükâfatlandırsın, iyiliğinin karşılığını misliyle versin. Bu vesileyle, araştırmamın her aşamasında yolumu aydınlatan, bilgisiyle ve rehberliğiyle bana kılavuzluk eden, kıymetli danışmanım Bülent ŞİĞVA’ya en içten teşekkürlerimi sunuyorum. Onun katkıları olmasaydı, bu çalışma asla bu olgunluğa erişemezdi. Ayrıca, akademik hayatım boyunca bana rehberlik eden, bilgi ve tecrübeleriyle beni besleyen, üzerimde büyük emeği olan kıymetli hocalarım: Prof. Dr. Faruk GÜRBÜZ ve Doç. Dr. Adem CAN ve Doç. Dr. Yusuf BABÜR ve Doç. Dr. Hüsrev AKIN, Sizlerden öğrendiklerim sadece bilimsel bilgi değil, aynı zamanda hayat dersleri oldu. Hepinize derin saygı ve şükranlarımı sunuyorum. Ve elbette, hayatımın en büyük desteği, her başarımın arkasındaki görünmez kahramanlar olan sevgili annem ve babama, onların fedakârlıkları, duâları ve sevgisi olmasaydı, bugün burada olamazdım. Sevgili kardeşlerime ve dostlarıma, bana inandıkları zor zamanlarımda yanımda oldukları için yürekten teşekkür ediyorum.

Son olarak, bu çalışmayı hayatımın en değerli iki varlığına ithaf ediyorum: Sevgili eşim Teyma’ye, sonsuz sabrı, desteği ve sevgisiyle her an yanımda olduğu için ve gözlerinde geleceğin ışığını gördüğüm, kalbimin en kıymetlisi, canım oğlum Halid’e...Bu çalışmanın bilime katkı sağlamasını ve hayırlara vesile olmasını Yüce Allah’tan diliyorum.

Issa Khalid Issa ALHATAMLEH, Erzincan, 2025

MUSTAFÂ İSÂMÜDDÎN-İ ÜSKÜDÂRÎ VE EL-LÛM'ATÜ'L-BEDRİYYE ALE'L-KASÎDETİ'L-MUDARİYYE (TRANSKRİPSİYONLU METİN- İNCELEME)

Issa Khaled Issa ALHATAMLEH

Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Mart 2025

Danışman: Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

ÖZET

Bu çalışma, Muhammed Şerefüddîn-i Busîrî tarafından kaleme alınan ve İslam dünyasında önemli bir yere sahip olan *Kaside-i Mudariyye*'yi konu almaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde, Busîrî'nin hayatı, ilmî kişiliği, tasavvufî düşüncesi ve eserleri detaylı bir şekilde ele alınmış; onun, çağının düşünce ve edebiyat geleneğine katkıları ortaya konmuştur.

Daha sonra, çalışmanın ana konusu olan *Kaside-i Mudariyye*'nin genel özellikleri incelenmiş, şiirin edebî, dinî ve tasavvufî boyutları değerlendirilmiştir. Kaside, Arap dünyasında büyük bir ilgiyle karşılanmış ve çeşitli alimler tarafından şerh edilerek kasidenin anlaşılması kolaylaştırılmıştır. Bu bağlamda, Türk dünyasında kaside üzerine yapılan akademik araştırmalar, şerhler ve yorumlar derinlemesine ele alınmıştır.

Osmanlı döneminde ise *Kaside-i Mudariyye*, medrese ve tasavvuf geleneği içerisinde önemli bir yer edinmiş ve çeşitli alimler tarafından incelenerek şerh edilmiştir. Bu bağlamda, İsmâüddîn-i Üsküdüârî'nin bu kasideye yazdığı şerh özel olarak incelenmiş, şairin hayatı, ilmî kişiliği ve eserleri üzerinde durulmuştur. Üsküdüârî'nin şerhi, Osmanlı Türkçesi ile kaleme alınmış olup, *Kaside-i Mudariyye*'nin Osmanlı ilmî geleneğinde önemli bir yere sahiptir.

Ayrıca, bu çalışmada *Kaside-i Mudariyye*'nin orijinal metni Osmanlı alfabesinden Latin harflerine aktararak günümüz okurları için daha erişilebilir hâle getirilmiştir. Bu sayede, hem Arap hem de Türk edebiyatı geleneğinde derin izler bırakan bu şiirin günümüz akademik dünyasında daha geniş bir kesim tarafından incelenmesine katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bûsîrî , Kaside-i Mudariyye , İsmâüddîn-i Üsküdüârî , Şerh

**MUSTAFÂ ISÂMU'D-DÎN USKUDÂRÎ EL-LÛM'ATU'L-BEDRIYYE ALE'L-
KASÎDETI'L-MUDARIYYE (TRANSCRIBED TEXT- ANALYSIS)**

Issa Khaled Issa ALHATAMLEH

Erzincan Binali Yıldırım University

Graduate School of Social Sciences

Master's Thesis, March 2025

Thesis Supervisor: Doç. Dr. Bülent ŞİĞVA

ABSTRACT

This study focuses on the *Qasida al-Mudariyya*, a significant work written by Muhammad Şerefüddîn al-Busîrî, which holds an important place in the Islamic world. In the first section of the study, Busîrî's life, scholarly persona, Sufi thought, and works are examined in detail, highlighting his contributions to the intellectual and literary tradition of his time.

Subsequently, the general characteristics of the *Qasida al-Mudariyya*, which is the central topic of the study, are analyzed, and the poem's literary, religious, and Sufi dimensions are evaluated. The *Qasida* was met with great interest in the Arab world and has been explained and annotated by various scholars, facilitating its understanding. In this context, academic research, annotations, and commentaries on the *Qasida* in the Turkish world are thoroughly examined.

During the Ottoman period, the *Qasida al-Mudariyya* gained an important place within the madrasa and Sufi traditions and was studied and annotated by various scholars. In this regard, the commentary written by İsmüddîn Üsküdârî on this qasida is specifically analyzed, with attention given to the poet's life, scholarly persona, and works. Üsküdârî's commentary, written in Ottoman Turkish, is an important source regarding the position of the *Qasida al-Mudariyya* in the Ottoman scientific tradition.

Keywords: Bûsîrî , Kaside-i Mudariyye , İsmüddîn-i Üsküdârî , Şerh

İÇİNDEKİLER

MUSTAFÂ İSÂMÜDDÎN-İ ÜSKÜDÂRÎ VE EL-LÛM'ATÜ'L-BEDRİYYE ALE'L-KASÎDETİ'L-MUDARİYYE (TRANSKRİPSİYONLU METİN- İNCELEME)

BİLİMSEL ETKİNLİĞE UYGUNLUK.....	i
TEZ ÖZGÜNLÜK SAYFASI	ii
KLAVUZA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY TUTANAĞI.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
TEŞEKKÜR.....	vi
ÖZET	vii
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER.....	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED ŞEREFÜDDÎN-İ BÛSÎRÎ VE KASİDE-İ MUDARİYYE

1.1. Muhammed Şerefüddîn-i Bûsîrî.....	3
1.1.1. Hayatı.....	3
1.1.2. Edebî ve Tasavvufî Kişiliği	5
1.1.3. Eserleri	7
1.2. Kaside-i Mudariyye.....	9
1.2.1 Kaside Hakkında Genel Bilgiler	9
1.2.2. Şairin Kasideyi Yazma Sebebi	10
1.2.3. Yapılan Çalışmalar	12
1.2.3.1. Arapça Şerhler.....	12
1.2.3.2. Türkçe Şerhler ve Tercümesi.....	14
1.2.5. Kaside-i Mudariyye Üzerine Yapılan Güncel Çalışmalar	17

İKİNCİ BÖLÜM

İSÂMÜDDÎN-İ ÜSKÜDÂRÎ VE EL-LÜM'ATÜ'L-BEDRİYYE ALE'L-KASÎDETİ'L-MUDARİYYE

2.1. İsâmüddîn-i Üsküdârî.....	19
2.1.1. Hayatı.....	19
2.1.2. Eserleri.....	20
2.2. Osmanlı Türkçesiyle Kaside-i Mudariyye Tercümesi.....	21
2.2.1. Tercüme Hakkında Genel Bilgiler.....	21
2.2.2. Üsküdârî'nin Tercüme Metodu.....	24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜSHA TAVSİFİ VE TRANSKRİPSİYONLU METİN

3.1. Nüshaların Tavsifi.....	28
3.2. Transkripsiyonlu Metin.....	29
SONUÇ.....	88
KAYNAKÇA.....	89
ÖZGEÇMİŞ.....	91

GİRİŞ

Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’e duyulan derin sevgi ve bağlılıktan dolayı onu öven kasideler kaleme alınmıştır. Arap edebiyatında bu konuda en dikkati çeken kasidelerden biri *Kaside-i Bürde*’dir. Arap edebiyatında Ka’b bin Züheyr ve Muhammed Şerefüddîn-i Bûsîrî *Kaside-i Bürde* müellifi olarak ön plana çıkmışlardır. İslam edebiyatının en önemli kaside yazarlarından biri olan Muhammed Şerefüddîn-i Bûsîrî, özellikle Peygamber Efendimiz (s.a.v.)’e duyduğu derin sevgi ve bağlılığı ifade eden şiirleriyle tanınmaktadır. İslâm dünyasında *Kaşîdetü’l-Bürde* kadar meşhur olan ve çok okunan, üzerine şerh, hâşiye, tahmîs, tesdîs, tesbî‘, taştîr ve nazîreler yazılan bir başka kaside yoktur.¹ Kasidenin manzum tercümeleri de yapılmıştır.² *Kaside-i Bürde*’si kadar meşhur olmasa da *Kaside-i Mudariyye* de onun manzum eserleri arasında önemli bir yer tutmaktadır. Bu kaside, tasavvufi bir derinlik taşımasının yanı sıra, edebî ve dinî anlamda da büyük bir değere sahiptir. Bûsîrî, bu eseriyle Hz. Muhammed’in (s.a.v.) üstün niteliklerini ve insanlığa getirdiği rahmeti işlemiştir.³ *Kaside-i Mudariyye*, özellikle Osmanlı dönemi alim ve şairleri tarafından büyük bir ilgiyle karşılanmış ve çeşitli tercümelere konu olmuştur.

Bu çalışmada, Muhammed Şerefüddîn-i Bûsîrî’nin *Kaside-i Mudariyye*’si ele alınarak, eserin içeriği ve etkileri değerlendirilecektir. Aynı zamanda Osmanlı döneminde bu kasidenin Türkçeye tercümesini yapan İsmâüddîn-i Üsküdarî’nin hayatı ve çalışmaları üzerinde durulacaktır. Osmanlı’da klasik edebiyatın en önemli unsurlarından biri olan tercüme geleneği, özellikle Arapça kasidelerin Türkçeye aktarılmasında büyük bir rol oynamıştır.⁴ Bu bağlamda, İsmâüddîn-i Üsküdarî’nin tercümesi, hem dil hem de edebî açıdan değerlendirilecektir.

Muhammed Şerefüddîn-i Bûsîrî, 13. yüzyılda yaşamış ve Arap edebiyatının en büyük kaside şairlerinden biri olarak kabul edilmiştir. Kendisi, özellikle *Kaside-i Bürde* adlı eseriyle tanınmış ve bu eser asırlardır İslam dünyasında büyük bir ilgiyle okunmuştur.⁵ Ancak *Kaside-i Mudariyye* de en az onun kadar önemli bir eserdir. Bu kaside, tıpkı *Bürde* gibi Hz. Peygamber’e övgüler dizen ve onun üstün özelliklerini anlatan bir içeriğe sahiptir.

¹ Mahmut Kaya, “Kasîdetü’l-Bürde”, *DİA*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24:569.

² İsmail Hakkı Sezer, “Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi”, *SÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10 (2000): 65-88.

³ İsmail Hakkı Sezer, “İmam Bûsîrî ve *Bürde*’si” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, 1985), 24.

⁴ Sadık Yazar, “Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği” (Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011), 13.

⁵ Mahmut Kaya, “Bûsîrî”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6:468-470.

Osmanlı dönemi, Arap edebiyatına ve özellikle Bûsîrî'nin eserlerine büyük bir ilginin olduğu bir dönemdir. Osmanlı münevverleri, Arapça eserleri Türkçeye tercüme ederek hem bu eserlerin anlaşılmasını kolaylaştırmış hem de İslam kültürünün yaygınlaşmasına katkıda bulunmuştur.⁶ Bu bağlamda, İsmâüddîn-i Üsküdârî'nin *Kaside-i Mudariyye* tercümesi büyük bir önem taşımaktadır. Üsküdârî'nin tercümesi aynı zamanda bir şerh niteliği de taşımaktadır.

Bu çalışma, Muhammed Şerefüddîn-i Bûsîrî'nin *Kaside-i Mudariyye* adlı eserini ve Osmanlı Türkçesine yapılan tercümesini detaylı bir şekilde incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Bûsîrî'nin edebî kimliği, eserin içeriği ve Osmanlıdaki tercüme çalışmaları kapsamında ele alınacaktır. Ayrıca, çalışmada Osmanlıdaki Arapça kasidelerin nasıl algılandığı ve ne tür edebî ve dinî yorumlamalara tabi tutulduğu değerlendirilecektir.

⁶ Kenan Demirayak, “Kasîde-i Bürde”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24:568.

BİRİNCİ BÖLÜM

MUHAMMED ŞEREFÜDDİN-İ BÛSİRÎ VE KASİDE-İ MUDARİYYE

1.1. Muhammed Şerefüddîn-i Bûsîrî

1.1.1. Hayatı

7 Mart 1212 (1 Şevval 608) tarihinde Yukarı Mısır'da bulunan Behnesâ bölgesine bağlı Behşim'de dünyaya gelmiştir. Kaynaklara göre Berberî kökenli olup, Fas'taki Hammâd Kalesi'nde yaşamış ve Habnunoğulları olarak bilinen bir aileye mensuptur. Sanhâcî nisbesini taşıması, onun Mağrip bölgesinden geldiğini kanıtlamaktadır. Babasının Bûsîr kökenli olması sebebiyle 'Bûsîrî', annesinin ise Dilâs asıllı olması nedeniyle Delâsî lakaplarıyla anılmıştır. Zaman zaman bu iki ismin birleşiminden oluşan Delâsîrî şeklindeki nisbesiyle de tanınmıştır.⁷

Bûsîrî'nin eserlerinin büyük bir kısmı manzum olup, ağırlıklı olarak Hz. Peygamber'e yönelik yazılmış kasidelerden oluşmaktadır. Şiirleri, hem yapı hem de üslup açısından oldukça sağlam ve etkileyici bir lirizme sahiptir. Edebiyat tarihçileri, onun şiirlerinin, dönemdaşları olan Yahyâ b. Abdülazîm el-Cezzâr (ö. 679/1280) ve Ömer b. Muhammed el-Verrâk'ın (ö. 695/1296) eserlerine kıyasla daha üstün olduğunu ifade etmektedir.⁸

Bûsîrî'nin hayatında en önemli dönüm noktalarından biri, yazmış olduğu *Kaside-i Bürde*'nin hastalık döneminde kaleme alınmış olmasıdır. Şair, bu eseri yazarken ciddi bir sağlık sorunu ile mücadele etmekteydi ve eserin başlangıcında bu hastalığına atıfta bulunmaktadır. Bûsîrî, kasidesinde Peygamber Efendimiz'e olan derin sevgi ve bağlılığını dile getirirken, aynı zamanda bu sevginin kendisini iyileştirdiğine inandığını belirtmiştir. Kaside, adeta bir dua niteliği taşımakta olup, şairin bu manevi sürecinin dışı vurumudur. Ayrıca, *Kaside-i Bürde*'nin

⁷ Mahmut Kaya, "Bûsîrî Muhammed b. Saîd", *DİA* (İstanbul:TDV Yayınları, 1992), 6:468-469.

⁸ Kaya, "BÛSİRÎ, Muhammed b. Saîd", 469.

yazılmasının ardından Bûsîrî'nin sağlığına kavuşması, eserin dinî ve manevî değerini pekiştiren bir diğer unsur olmuştur.⁹

Bûsîrî'nin edebî kariyerinde *Kaside-i Bürde*, kasidenin orijinal adı *el-Kevâkibü'd-Dürriyye fî Medhi Hayri'l-Beriyye* olup, zamanla *Bürde* ismiyle şöhret bulmuştur. Rivayete göre, Bûsîrî bu kasîdeyi yazdıktan sonra şifa bulduğu için *Bür'e* adıyla da anılmıştır. Ayrıca *Büreyde*, *Bürdiyye*, *Mîmiyye*, *Kasîdetü's-Şedâ'id* ve *Şifa Kasîdesi* gibi farklı isimlerle de bilinmektedir. Bürde, İslam öncesi dönemlerden beri gece örtüsü ve gündüz giysisi olarak kullanılan yünlü bir elbisedir. Ancak en çok Hz. Peygamber'in (sav) mübarek bürdesiyle anılır. Onun vücudunu baştan ayağa örten bu giysi, Hırka-i Şerif olarak da bilinir ve müminler için büyük bir manevî değer taşır. Kasîde, *bahr-ı basit* vezniyle yazılmış olup *Müstef'ilün – Fâ'ilün – Müstef'ilün – Fe'ilün* kesreli 'mîm' kafiyesiyle örülmüştür. İlk hâlinde 161 beyitten oluşurken, yapılan eklemelerle 171 beyite ulaşmıştır. Bûsîrî, bu kasîdeyi 45-50 yaşlarında, hac yolculuğundan döndükten sonra kaleme aldığı *Hemziyye* adlı eserinden sonra yazmıştır. *Hemziyye*de derin bir korku ve haşyet hâkimken, *Bürde* kasîdesinde huzur ve sükûnetin dingin melodisi duyulur.¹⁰

Bûsîrî'nin şiirlerinde, İslam'ın temel öğretilerine derin bir sevgi ve bağlılık ile birlikte tasavvufi bir derinlik bulunmaktadır. Bu özelliğiyle, Bûsîrî sadece Arap edebiyatında değil, tüm İslam dünyasında önemli bir figür hâline gelmiştir. Onun edebî mirası, sadece şiirleriyle değil, aynı zamanda bu şiirlerin derin manalarını ve öğretilerini içeren şerhlerle de pekiştirilmiştir. *Kaside-i Bürde*'nin yazılmasından yüzyıllar sonra bile, Bûsîrî'nin şiirleri, İslam dünyasında ahlaki ve dinî değerlerin bir simgesi olarak saygı görmeye devam etmektedir.¹¹

Bûsîrî, 1297 yılında vefat etmiştir ancak eserleri günümüze kadar büyük bir yankı uyandırmış ve her dönemde İslam dünyasında önemli bir kültürel miras olarak kabul edilmiştir. Şairin *Kaside-i Bürde* adlı eseri, yalnızca bir şiir olarak değil, aynı zamanda bir kültürel miras, dinî bir öğreti ve tasavvufi bir yol gösterici olarak nesilden nesile aktarılmaktadır. Bu yönüyle, Bûsîrî'nin hayatı ve eserleri hem bireysel hem de toplumsal açıdan büyük bir değer taşımaktadır.

⁹ Kaya, "Kasîde-i Bürde", 568.

¹⁰ Yusuf İbrahim Yücel, "Kaside-i Bürde Üzerine Son Dönemde Yapılan İlmî Çalışmalar", *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 1 (2016) :97.

¹¹ Yazar, "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", 587.

1.1.2. Edebî ve Tasavvufi Kişiliği

Bûsîrî, Memlûkler döneminde yetişmiş olup eğitimini Kahire'deki çeşitli medreselerde almıştır. Küçük yaşlardan itibaren Arap dili ve edebiyatına büyük ilgi duymuş, çocukluk yıllarında Kur'an'ı ezberlemiş ve devrinin önde gelen âlimlerinden ders almıştır. Özellikle şeyhi Ebü'l-Hasan eş-Şâzelî ve Ebü'l-Abbâs el-Mürsî gibi büyük mutasavvıfların rehberliğinde ilmini geliştirmiştir. Aynı zamanda kendisinden de birçok ilim adamı ve edebiyatçı ders almıştır. Öğrencileri arasında, Endülüslü âlim Ebü'l-Hayan Esîrüddîn Muhammed bin Yusuf el-Gırnâtî, yine Endülüs asıllı olup Mısır'a yerleşmiş olan Ebü'l-Feth Muhammed bin Muhammed el-Ümrî el-İşbilî (İbn Seyyidünnâs) ve İzz bin Cemâa gibi isimler bulunmaktadır. O dönemde Mısır, dönemin en seçkin âlim ve ediplerinin toplandığı bir ilim ve kültür merkezi hâline gelmişti. Bûsîrî, edebiyat ve yazı sanatında üstün bir yetkinlik kazanmış, özellikle de akıcı ve güçlü bir üslupla kaleme aldığı şiirleriyle tanınmıştır. Şiirlerinde hem sağlam bir anlatım hem de incelik ve zarafet göze çarpar. Dinî içerikli şiirlerinde derin bir hüznün ve vecd hissedilirken, diğer konularda zarif bir mizah anlayışı ve nüktedan bir üslup benimsemiştir.¹²

Muhammed Şerefüddîn-i Bûsîrî, edebî ve tasavvufi kişiliğiyle hem İslam dünyasında hem de edebiyat tarihinin önemli figürlerinden biridir. Hem edebî hem de tasavvufi yönleriyle dikkat çeken Bûsîrî, *Kaside-i Bürde* adlı eseriyle bu iki yönü birleştirerek derin bir iz bırakmıştır. Bûsîrî'nin edebî kimliği, onun şiirlerini sadece edebî bir eser olarak değil, aynı zamanda manevi bir öğretinin aracı olarak da değerli kılmıştır.¹³

Bûsîrî'nin edebî kişiliği, dönemin klasik Arap şiir geleneğine dayanmaktadır. Bununla birlikte, o, şiirlerinde kullandığı dil ve üslup bakımından hem Arap şiirinin klasik formlarını hem de tasavvufun derinliğini birleştirerek önemli bir yenilik getirmiştir. Şairin eserleri, İslam'ın temel öğretilerini içeren derin mesajlar taşıyan şiirler olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle *Kaside-i Bürde* adlı eseri, Bûsîrî'nin edebî yeteneğinin zirveye ulaştığı bir metin olarak kabul edilir. Bu kaside, Peygamber Efendimiz'e duyduğu sevgi ve saygıyı, tasavvufi bir bakış açısıyla dile getiren bir eserdir. Burada, şairin kullanmış olduğu metaforlar, semboller ve tasavvufi terimler, onun derin düşünce dünyasını yansıtır.¹⁴

Bûsîrî'nin tasavvufi yönü, onun edebiyatını daha da derinleştiren bir özelliktir. Şair, tasavvufi öğretileri şiirlerinde sadece bir tema olarak kullanmakla kalmaz, aynı zamanda bu

¹² Muhammed Ebu'l-Hüseyin, "Kasîdetü'l-Bürde: Edebî Bir İnceleme", *Majallah Al-Qism Al-Arabi*, 24 (2017):74

¹³ Ebü'l-Hüseyin, "Kasîdetü'l-Bürde: Edebî Bir İnceleme", 74-75.

¹⁴ Ebü'l-Hüseyin, "Kasîdetü'l-Bürde: Edebî Bir İnceleme", 88.

öğretileri hayatının bir parçası olarak da benimsemiştir. Tasavvufi düşünceye dayalı olarak, *Kaside-i Bürde*'de Allah'a olan teslimiyet, nefsin terbiye edilmesi ve Peygamber sevgisi gibi konular öne çıkar. Bûsîrî'nin bu kasidesindeki her bir beyit, tasavvufi bir derinlik taşıyan mesajlar içermektedir. Onun şiirlerinde, sevgi, sadakat, teslimiyet ve aşk gibi tasavvufi kavramlar, birer manevî öğretinin izlerini taşır.¹⁵

Bûsîrî'nin tasavvufi düşünceleri ve edebî üslubu, onun hem şair hem de bir mutasavvıf olarak derin bir etki bırakmasına olanak sağlamıştır. Bu etki, onun edebî eserlerinin ötesine geçerek, tasavvufi bir öğreti olarak kabul edilmiştir. Şairin manevi yolculuğu, hastalıkla mücadele ettiği dönemde yazdığı *Kaside-i Bürde*'de net bir şekilde dile getirilmiştir. Şair, hastalığına karşı bir şifa olarak yazdığı bu şiirle hem kendi içsel yolculuğunu hem de tasavvufun şifa verici gücünü anlatmıştır.¹⁶ Bu bakımdan, *Kaside-i Bürde* sadece bir şairin edebî başarısı değil, aynı zamanda bir müridin tasavvufi öğretilerinin bir dışavurumudur.

Bûsîrî'nin tasavvufi kimliği, onun şairlik kariyerini de şekillendirmiştir. Tasavvufi gelenek, Bûsîrî'nin eserlerinde sadece bir tema değil, aynı zamanda onun manevî dünyasının temeli olmuştur. Şair, eserlerinde dinî öğretileri ve tasavvufi düşünceleri dile getirirken, bunları aynı zamanda bir yaşam biçimi olarak da yansıtmıştır.¹⁷ Tasavvufun özü, nefsin terbiye edilmesi ve Allah'a yönelme arzusudur. Bûsîrî'nin şiirleri, bu temel öğretileri estetik bir biçimde sunarken, aynı zamanda birer eğitim ve rehberlik aracı olmuştur.

Bûsîrî'nin edebî ve tasavvufi kişiliği, onun hem dönemi hem de sonrasındaki edebiyatçı ve mutasavvıflar üzerindeki etkisini de derinden etkilemiştir. *Kaside-i Bürde*'de, Allah'a ve Peygamber'e duyulan aşk ve sevgi, tasavvufi bir dille dile getirilmiş ve bu kaside hem estetik açıdan hem de manevi derinliğiyle edebî çevrelerde büyük bir takdir görmüştür. Ayrıca, Bûsîrî'nin edebî üslubu ve tasavvufi öğretileri, sonraki yıllarda birçok şair ve düşünür için ilham kaynağı olmuştur. Bu bağlamda, Bûsîrî'nin edebî ve tasavvufi kişiliği, İslam edebiyatının önemli bir parçası olmuştur.¹⁸

Sonuç olarak, Bûsîrî'nin edebî ve tasavvufi kişiliği, onun hem bir şair hem de bir mutasavvıf olarak İslam kültürüne kattığı derinlik ve anlamı yansıtır. Hem edebî becerisi hem

¹⁵ Lü'lü el-Hasene, "İmâm Şerefüddîn Ebû Abdullah Muhammed el-Bûsîrî'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinde Gizli Anlam: Charles Sanders Peirce'in Teorisi Üzerine Semiyotik Bir İnceleme" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mevlana Malik İbrahim Devlet İslam Üniversitesi, 2022), 16-17.

¹⁶ Bünyamin Ayçiçeği, "Bûsîrî'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi", *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 15 (2017) : 29.

¹⁷ Yazar, "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", 588.

¹⁸ Yazar, "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", 587.

de tasavvufi öğretileriyle, Bûsîrî'nin eserleri zamanla klasikleşmiş ve pek çok nesil tarafından okunarak hâlâ etkisini sürdürmüştür.¹⁹

1.1.3. Eserleri

Muhammed Şerefüddîn-i Bûsîrî, İslam dünyasında hem edebî hem de tasavvufi derinliğiyle tanınan bir şairdir. En bilinen eseri *Kaside-i Bürde*, özellikle tasavvufi şiir geleneği içerisinde önemli bir yer tutar. *Kaside-i Bürde*, sadece bir şiir değil, aynı zamanda şairin İslam peygamberi Muhammed'e (s.a.v.) olan derin sevgi ve saygısını ifade ettiği manevi bir metin olarak da öne çıkar.²⁰ Bûsîrî, bu eserde Peygamber Efendimizin hayatına ve onun faziletlerine olan hayranlığını dile getirirken, kasidesinde hem edebî hem de tasavvufi öğretileri harmanlamıştır. Kasidenin özellikle peygamber sevgisi üzerine odaklanması, İslam kültüründe büyük bir yankı uyandırmış ve birçok şair için ilham kaynağı olmuştur.²¹

Bûsîrî'nin edebî kariyerinin en önemli yapı taşlarından biri, *Kaside-i Bürde*'deki kullandığı üslup ve tasavvufi derinliktir. Bu eser hem bir kaside hem de bir dua niteliği taşır, çünkü şairin ifadesine göre, kasidenin yazılmasından sonra Bûsîrî, Peygamber Efendimizin gördüğü rüya sayesinde şifa bulur.²² Bu olay, kasidenin sadece edebî bir metin değil, aynı zamanda manevî bir deneyim hâline gelmesine olanak tanımıştır. Eserdeki tasavvufi öğretiler, özellikle şairin Allah'a olan teslimiyeti ve Peygamber'e duyduğu sevgi, onun edebî başarısını pekiştiren unsurlar olmuştur.²³

Bûsîrî'nin bir diğer önemli eseri *El-Kasidetü'l-Hemziyye*.²⁴ Kasidenin tam adı Ümmü'l-kurâ fî medhi hayri'l-verâ'dır, Revî harfi hemze olduğu için daha çok *el-Kasîdetü'l-Hemziyye fî'l-Medâ'ihî'n-Nebeviyye* adıyla tanınmaktadır. 456 beyitten oluşan ve Bûsîrî'nin en hacimli kasidesi olan bu manzum eser, şöhret açısından *Bürde*'nin gerisinde kalsa da ele aldığı konu ve edebî sanatların ustalıkla kullanımı bakımından önemli bir ilgi görmüştür. Bununla birlikte, eser üzerine yapılan akademik çalışmalar günümüzde sınırlı sayıdadır.²⁵

¹⁹ Ebü'l-Hüseyin, "Kasîdetü'l-Bürde: Edebî Bir İnceleme", 88.

²⁰ Vesile Albayrak Sak, "Esâsî'nin Kaside-i Bürde Tercümesi", *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 16 (2019): 347.

²¹ Sezer, "Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi", 65-66.

²² Albayrak Sak, "Esâsî'nin Kaside-i Bürde Tercümesi", 347.

²³ Fuz el-Mes'ud, "İmâm Bûsîrî'nin Kasîdetü'l-Bürde Adlı Eserinde Teşbih Analizi ve Belâgat Öğretimi Yöntemleri" (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Devlet İslam Üniversitesi Fornorojo, 2022), 31-32.

²⁴ Albayrak Sak, "Esâsî'nin Kaside-i Bürde Tercümesi", 347.

²⁵ Zahir Aslan, "Kasîde-i Hemziyye ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2021) : 161.

Eseri önemli kılan temel unsurlardan biri, geleneksel kaside formunun dışına çıkılarak özgün bir üslubun benimsenmiş olmasıdır. Klasik kasideler genellikle nesîb, rahîl ve kasidenin türüne bağlı olarak medih veya hiciv olmak üzere üç ana bölümden oluşmaktadır. Ancak Bûsîrî, bu eserinde geleneksel yapıyı takip etmek yerine doğrudan ana konuya girerek, sonraki dönemlerde yazılan kasideleri de etkileyen yeni bir yöntem geliştirmiştir. Kasidede, Hz. Peygamber'in doğumu, hayatının farklı evreleri, diğer peygamberler arasındaki konumu, gazveleri, dört halife dönemiyle birlikte İslâm davetinin kronolojik seyri, Ehl-i Kitap'a reddiye, İslâm'ın diğer dinlere üstünlüğü, Resûlullah'ın ahlâkî özellikleri, Ehl-i Beyt ve sahabenin faziletleri gibi konular ele alınmaktadır. Eser, edebî değerinin yanı sıra içeriği itibarıyla manzum bir siyer olarak da değerlendirilmektedir. Kaside üzerine kaleme alınan şerhlerde, bu eserin akıcı bir dile, derin bir anlama ve benzersiz bir üsluba sahip olduğu vurgulanmış; ayrıca hiçbir şairin seviyesine ulaşamadığı üstün bir kaside olarak tanımlanmıştır.²⁶

Bûsîrî'nin bir diğer önemli eseri ise *Kaside-i Mudariyye*'dir, İmâm Bûsîrî'nin *el-Kasîdetü'l-Mudariyye fî's-Salâti 'alâ Hayri'l-Beriyye* adlı kasidesidir. Şairin *Bürde* ve *Hemziyye* adlı eserlerinden sonra en yaygın kasidelerinden biri olup, *Râiyye* adıyla da bilinmektedir. Pek çok şerh ve tahmîse konu olan bu kaside, 39 veya 40 beyitten oluşmaktadır. Kasidenin temel konusu, Hz. Peygamber'e salât ve selâm getirme üzerinedir. Bu kasidede de şairin tasavvufî düşünceleri ve Allah'a olan derin sevgisi ön plana çıkmaktadır.²⁷ Bûsîrî, bu eserde de yine tasavvufî düşünceleri edebî bir dille sunarken, okuyucuyu manevî bir yolculuğa davet eder. Bu eser, şairin hem bireysel hem de evrensel anlamda Allah'a olan bağlılığını dile getirdiği önemli bir metin olmuştur.

Bûsîrî'nin eserleri, onun edebî başarısının yanı sıra, İslam dünyasında tasavvufî düşüncelerin nasıl şekillendiğine dair de önemli bir gösterge teşkil etmektedir. Eserleri, İslam edebiyatında özellikle tasavvufî şiir ve Peygamber sevgisi üzerine yapılan çalışmaların temel taşlarını oluşturmuş ve bu alanda pek çok şaire ilham vermiştir. Şairin eserleri hem bireysel bir manevî yolculuk hem de evrensel bir öğreti olarak kabul edilmiştir.²⁸

²⁶ Aslan, "Kasîde-i Hemziyye ve Üzerine Yapılan Çalışmalar", 164.

²⁷ Yazar, "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", 621.

²⁸ El-Mes'ud, "İmâm Bûsîrî'nin Kasîdetü'l-Bürde Adlı Eserinde Teşbih Analizi ve Belâgat Öğretimi Yöntemleri", 31-32.

1.2. Kaside-i Mudariyye

1.2.1 Kaside Hakkında Genel Bilgiler

Kaside-i Mudariyye, İmam Bûsîrî'nin kaleme aldığı en önemli tasavvufi kasidelerden birisidir ve şairin tasavvufi derinliğini ve Peygamber sevgisini ifade eden nadide bir eserdir. Bu kaside, *Kaside-i Bürde* ile benzer bir şekilde Peygamber Efendimiz'e olan sevgi ve saygıyı dile getirirken, aynı zamanda Bûsîrî'nin edebî üslubunu yansıtan anlamlı bir metin olarak öne çıkmaktadır. *Kaside-i Mudariyye*'nin en önemli özelliği, kasidenin içeriği ve şairin kullandığı dilin, tasavvufi bir tefekkürün izlerini taşımasıdır.

Kaside-i Mudariyye, İslami edebiyatın en önemli kasidelerinden biridir. Şairi, Muhammed Şerefüddîn-i Bûsîrî olarak kabul edilen bu kaside, İslam peygamberinin yüceliğini ve insanlığa sunduğu hizmetleri övmek için kaleme alınmıştır. Kaside, sadece peygamberin şanını yüceltmekle kalmaz, aynı zamanda dinî bir öğreti olarak da kabul edilir. Kaside, Arap edebiyatının geleneksel nazım birimi olan kaside formunda yazılmıştır ve İslami öğretilerini, peygamberin hayatını ve sahabelerini vurgular.

Kaside-i Mudariyye'nin tam olarak kaç beyitten oluştuğu konusunda farklı rivayetler bulunmakla birlikte, genel olarak 40 beyitten oluştuğu kabul edilmektedir. Bu kaside, klasik Arap şiiri geleneğine uygun olarak yazılmıştır. Arap edebiyatında kasideler, genellikle uzun ve anlam derinliği taşıyan şiirler olarak bilinir. *Kaside-i Mudariyye* de bu geleneği sürdürmekte ve şairin kullandığı dil ile anlam zenginliğini yansıtmaktadır. *Kaside-i Mudariyye*, hem edebî hem de dinî bir metin olarak kabul edilir ve içerdiği öğretilerle önemli bir manevi derinlik sunar.

Mudariyye, Basît bahrinde olan *Müstef'ilün/ Fâ'ilün/ Müstef'ilün/ Fâ'ilün* vezniyle yazılmıştır. Bu vezin, Arap şiirinin ritmik yapısını oluşturan en yaygın vezinlerden biridir. Kasidenin ritmik yapısındaki ahenk, onun edebî değerini artıran en önemli unsurlardan biridir. Ayrıca, kasideye özgü kafiye ve beyitler arasındaki uyum, metnin edebî estetiğini güçlendirmektedir.

Kaside-i Mudariyye'nin ana teması Hz. Muhammed'in yüceliği ve İslam'ın yayılmasındaki rolüdür. Kaside, peygamberin özelliklerini övmekle başlar ve devamında İslam'ın ilk yıllarındaki mücadele ve sahabelerinin bu mücadeleye olan katkıları vurgulanır. Kasidede ayrıca, Peygamberin mucizeleri, İslam'ın zaferleri, sahabelerin kahramanlıkları ve Hz. Muhammed'in öğretilerinin insanlık için önemi anlatılır.

Kasidenin önemli bir kısmı, Allah'a dua etme ve peygambere salavat gönderme ile ilgilidir. Salavat göndermek hem Peygamber'e duyulan sevgiyi hem de Allah'a olan bağlılığı ifade etmenin bir yolu olarak kasidede sıkça kullanılır.

Kaside-i Mudariyye, edebî sanatlar açısından da oldukça zengindir. Teşbih, mecaz, tenasüp gibi edebî sanatlar kasidenin her bir beytinde kullanılmaktadır. Şair, doğa unsurlarını kullanarak, peygamberin yüceliğini anlatan imgeler oluşturur. Örneğin, peygamberin yüceliği, güneşin ışığına, denizin derinliğine ya da yıldızların parlaklığına benzetilir. Bu tür benzetmeler, peygamberin evrendeki benzersiz yerini ve manevi gücünü anlatmada önemli bir rol oynar.

Kaside-i Mudariyye'de ayrıca abartılı imgeler de bulunur. Şair, yıldızların ve doğa unsurlarının peygambere saygı gösterdiği ima edilir. Ayrıca, peygamberin salatına olan övgüde, zamanın ve mekânın ötesine geçildiği ifade edilir.

Kaside-i Mudariyye'nin dinî ve manevî yönü oldukça güçlüdür. Şair, kasidesinde Allah'a dua eder ve peygamberin aracılığıyla Allah'tan bağışlanma diler. Kasideyi sadece bir edebî metin olarak değil, aynı zamanda bir dua ve ibadet biçimi olarak görmek mümkündür. Peygambere yönelik salavatlar, şairin peygamberlerle manevî bir bağ kurduğunu ve onun yüceliğine olan derin saygısını ortaya koyar.

Kasidede imanî değerler vurgulanırken, peygamberin hayatı ve öğretilerinin insanlık için son derece önemli olduğu anlatılır. Şair, kasidesinde İslam'ın öğretilerine olan bağlılığını dile getirir ve Peygamberin adaletli yönetimini, merhametini ve insanlık için yaptığı katkıları över. Bu bağlamda kaside, manevi bir arayış ve dinî bir öğreti olarak kabul edilebilir.

Kaside-i Mudariyye'nin bir diğer önemli yönü de, kasidenin dilindeki latiflik ve akıcılıktır. Bûsîrî, tasavvufi anlamları derinleştirirken, kullandığı dil ve üslupla da bu derinlikleri belirgin hâle getirmiştir. Özellikle kasidenin bir dua niteliği taşıması, şairin hem halkla hem de Tanrı ile olan bağını daha da güçlendiren bir öge olarak karşımıza çıkar. Peygamber'e duyulan sevgi ve saygının çok çeşitli biçimlerde dile getirilmesi, kasidenin hem bireysel bir dua olmasını hem de toplumsal bir öğretiye dönüşmesini sağlar.

1.2.2. Şairin Kasideyi Yazma Sebebi

Kaside-i Mudariyye'nin yazılma sebebi, Bûsîrî'nin Peygamber Efendimiz'e duyduğu derin sevgi ve saygıyı dile getirmektir. Kasidenin konusu, genel olarak İslam Peygamberi'nin hayatına, onun ahlaki özelliklerine, insanlık için taşıdığı öneme ve Allah'a olan bağlılığına dair derin düşünceleri içermektedir. Bûsîrî, kasidesinde Peygamber'in, insanlık için örnek bir

şahsiyet olduğunu vurgular ve onun ahlakının, İslam'ın özünü ne denli temsil ettiğini anlatmaya çalışır.

Şairin kasideyi yazma amacı, sadece bireysel bir sevgi ifadesi olmanın ötesine geçmiştir. *Kaside-i Mudariyye* aynı zamanda, İslam toplumuna hitap eden manevi bir öğreti olarak karşımıza çıkar. Kaside, Peygamber'in insanlığa sunduğu öğretilerin ne kadar önemli olduğunu anlatırken, aynı zamanda bir dua işlevi görerek, okuyucusunun ruhsal bir derinlik kazanmasını da hedefler. Bu yönüyle kaside, tasavvufi bir bakış açısının ve İslam'ın manevi öğretilerinin dil yoluyla aktarılmasında önemli bir işlev üstlenmektedir.

Üsküdârî'nin çalışmasında İmam el-Busîrî'nin Mudariyye kasidesini yazmasının sebeplerinden birinin, ruhsal bir sıkıntı hissetmesi olduğu ifade edilir. Busîrî, içindeki sıkıntıyı hafifletmek amacıyla önce abdest alıp iki rekât namaz kılar. Ancak, bu adımlar sıkıntısının geçmesine yetmez. Bunun üzerine, deniz kenarına gitmeye karar verir. Denizle baş başa kaldığı o huzurlu ortamda, doğanın seslerine kulak vererek ve denizin huzur veren manzarasında rahatlamaya çalışırken, kasidesinin ilk beyitleri birer birer kaleminden dökülmeye başlar. O an, içindeki derin sevgi ve Peygamber Efendimiz'e olan hürmetini dile getiren bu kasideyi yazma ilhamını bulur. Mudariyye kasidesi, sadece bir şiir olmanın ötesinde, aynı zamanda Busîrî'nin kalbinde hissettiği manevî bağın ve Peygamberimize olan derin sevdanın bir dışavurumu hâline gelir.

Üsküdârî çalışmamızda yazma sebebi hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır:

“.....Ammâ bu kaşidenüñ naẓmına sebeb nāẓım-ı ẓuddise sırruhûdan naql olunur ki bir gice kemâl-ı ıztırâbımdan sinem teng ve sebebine ‘adem-i ittılâ’ımdan dünyâ başıma zânk olmağın ẓalẓup abdest aldım ve namâz kıldım yine ol hâlet benden devr olmağla der-‘aķab inşirâh-ı derûn içün hânemden birûn olup deryâ kenârına gitdim yine ol hemm ve ẓalaķ benden zâ’il ve bir cây-ı selâmete vâşıl olamadığımdan cenâb-ı hâlîķı’l-ıztırâb ğamm ile meşhûn olan ẓalb-ı maḥzûnuma Resûl-i kibriyâ ‘aleyhi efzâlû’s-şalâti ve’t-teḥâyâyâ şalâtda bir kaşide-i naẓide naẓm ve inşâ itmek iķâ’ ve ilhâm buyurup irticâlen bu kaşideyi naẓm-ı belîğ ve inşâ-ı refî‘ üzre itmâm idüp lâkin bundan ziyâde Kaşide-i **Lâmiyye** naẓmına şurû‘ şadedinde iken ḥilķati ḥasene şiyâbî ra‘nâ zemîn ve âsumân nûr ile mülevven rûy-i deryâda nâz ile reftâr u ḥırâmân iderek bir zât-ı nübüvvet-i simât iķbâl ve selâm virdi ben daḥı hezâr-ı âdâb ile [3^b] redd-i selâm idüp kim oldığıñ bilemedüm ol zât-ı sûtüde-i şıfât,“ يا هذا إقتصر على ما نظمته من الصلوة، فوحي من أرسلني بالحق بشيراً ونذيراً لقد أعيت ملائكة السموات والأرضين والعرش والكرسي عن حصر ثواب هذه

”الصَّلَاةُ وَأُضْمِنُ لِمَنْ صَلَّى عَلَيَّ بِهَذِهِ الصَّلَاةِ عَقِبَ كُلِّ صَلَاةٍ مَفْرُوضَةٍ رَفِيقِي فِي الْفِرْدَوْسِ الْأَعْلَى”²⁹ buyurup geldigi maħalle nāz ile hıram buyurdılar meger Resūl-i Ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem imiş bildüm ve şalāt u selāma başlayup eşşalātu vesselāmu ‘aleyke yā resūlallāh eşşalātu vesselāmu ‘aleyke yā ḥabīballāh diyerek çeşmden nihān ve ‘aynumdan pinhān oldu derḥāl ḳalbim feraḥ ü sürūr ve behcet ü ḥubūr ile ṭolup menzileme ‘avdet itdüm”. (3^a-3^b)

1.2.3. Yapılan Çalışmalar

1.2.3.1. Arapça Şerhler

Arap edebiyatındaki şerh geleneği, özellikle klasik eserlerin daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla yapılmış detaylı açıklamalar ve yorumlardır. Şerhler, metnin dilindeki karmaşık ifadeleri açığa çıkararak, okuyucunun metni daha derinlemesine kavrayabilmesini sağlar.³⁰ *Kaside-i Mudariyye* gibi önemli tasavvufi metinler üzerine yapılan Arapça şerhler, eserin anlamını çözümleyerek sadece edebî değil, aynı zamanda dinî ve tasavvufi yönlerini de ele alır. Bu şerhlerde, kelime kadrosu, kullanılan edebî sanatlar ve ritmik yapı gibi pek çok yönden metinler titizlikle incelenir. Arapça şerhler hem orijinal metnin korunmasını hem de onun anlaşılmasını kolaylaştıran önemli araçlardır.

Kaside-i Mudariyye, Arap edebiyatında önemli bir yer tutan ve birçok âlim ile şair tarafından şerh, tahmis ve tanzir edilen eserlerden biridir. Bu kasideye gösterilen ilgi, sadece Arap dünyasıyla sınırlı kalmamış, Osmanlı sahasında da geniş yankı bulmuştur. Osmanlı uleması, bu eserin içeriğini daha iyi anlamak ve okuyucularına sunmak amacıyla çeşitli tercüme ve şerh çalışmaları yapmıştır. Çalışmamızın temel kaynağı olan Üsküdârî’nin eseri dışında, bu kaside üzerine yazılmış farklı şerhler de bulunmaktadır.

Arap âlimleri tarafından yapılan şerhler, *Kaside-i Mudariyye*’nin farklı yorumlanmasına ve daha derin bir anlam kazanmasına olanak tanımıştır. Bu bağlamda, özellikle Nablusî’nin şerhleri büyük önem taşımaktadır. Her biri farklı dönemlerde yaşamış bu üç önemli şahsiyet, *Kaside-i Mudariyye*’nin anlam dünyasını zenginleştirmiş ve eserin etkisini genişletmiştir. Aşağıda bu üç âlim ve şerh çalışmaları hakkında kısa bilgiler sunulacaktır.

²⁹”Ey Adam! Sadece bu salavatı okumakla yetin. Beni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderenin hakkı için, bu salavatın sevabını saymak göklerin, yerin, Arş’ın ve Kürsi’nin meleklerini bile aciz bırakmıştın. Kim farz olan her namazın ardından bu salavatı okursa, ona cennetlerin en yücesi olan Firdevs’te benimle arkadaş olmayı garanti ederim.”

³⁰ Yücel, “*Kaside-i Bürde üzerine Son Dönemde Yapılan İlmî Çalışmalar*”, 36.

Tam adı Abdülganî bin İsmâ'il bin Abdülganî en-Nablusî'dir. Nablus beldesinden, Hanefî mezhebinden ve Nakşibendî tarikatından geldiğini kendisi ifade etmiştir.³¹ 1641 yılında Dımaşk'ta dünyaya gelen Nablusî, 1731 yılında Dımaşk'ta vefat etmiştir. Osmanlı döneminde yaşamış ve tasavvufî çalışmalarıyla tanınmıştır. Aslen Şamlı olan Nablusî, Arap edebiyatı ve İslam ilimlerinde derin bir bilgiye sahip olup, özellikle tasavvuf alanında önemli eserler kaleme almıştır. Şöhretini, Kur'an tefsiri, hadis ve tasavvuf alanındaki eserleriyle kazanmıştır.³²

Birçok yetkin talebe yetiştiren ve İslam ilimlerine dair çok sayıda eser telif eden Nâblusî, özellikle mutasavvıfların eserlerine yazdığı şerh ve haşiyelerle meşhur oldu. Tasavvufî kişiliği yanında fakih, kelamcı, müfessir, tarihçi, şair ve edip olarak da tanındı. Çoğu tasavvufî, bir kısmı küçük risâlelerden oluşan 300'e yakın eser kaleme aldı. *El-Hakîka ve'l-Mecâz fi'r-Rihle ilâ Bi-lâdi's-Şâm ve Mısır ve'l-Hicâz*, *Nuhbetü'l-Mes'ele Şerhu't-Tuhfeti'l-Mürsele*, *el-Ukûdü'l-Lü'lü'yye fî Tarîki's-Sâdeti'l-Mevleviyye*, *Şerhu Dîvânî İbni'l-Fârız*, *el-Kevkebü'l-Mütelâli Şerhu Kasîdeti'l-Gazzâlî*, eserlerinden bazılarıdır.³³ Ayrıca, Arap edebiyatında önemli birçok esere şerh yazmış ve özellikle *Kaside-i Mudariyye* üzerine yaptığı şerhle tanınmıştır. Bu şerh, kasidenin tasavvufî yönlerine derinlemesine bir bakış sunmakta ve beyitlerin manevi anlamlarını açıklamaktadır. Nablusî, kasidenin sadece bir edebî eser olmadığını, aynı zamanda İslami bir öğreti niteliği taşıdığını vurgulamış ve bu doğrultuda yorumlarını aktarmıştır.

Onun şerhi, Osmanlı sahasında da büyük ilgi görmüş ve Osmanlı müderrisleri tarafından incelenerek şerhin Türkçeye çevirileri yapılmıştır. Bu şerh, klasik Arap edebiyatının Osmanlı döneminde nasıl algılandığını ve aktarıldığını gösteren önemli bir kaynak niteliğindedir.

Nablusî, Bağdadî ve Benderî'nin *Kaside-i Mudariyye* üzerine yazdıkları şerhler, Arap edebiyatında bu esere verilen önemi ve eserin zamanla kazandığı çok yönlü anlamı göstermektedir. Bu üç âlim, kasideyi yalnızca bir şiir olarak değil, aynı zamanda bir tasavvufî, edebî ve dilbilimsel metin olarak ele almışlardır.

Nablusî'nin şerhi, özellikle tasavvufî anlamlar üzerinde durarak eserin manevi boyutunu açığa çıkarmaktadır. Bağdadî, lügat bilgisi ve edebî analizlerle kasidenin kelime ve kavramlarını detaylandırırken, Benderî ise kasidenin şiirsel yapısını ve sanat yönünü ön plana

³¹ Abdülganî en-Nablusî, *Dîvânü'l-Hakâ'ik ve Mecmû'u'r-Rakâ'ik*, hzl. Muhammed Abdulhâlık ez-Zenâtî, (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 19.

³² Ahmet Özel, "Nablusî", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), 32:270-271.

³³ Beyhan Kesik, "Abdülganî Nablusî Abdülganî Efendi", (Erişim Tarihi 26.03.2025), <https://teis.yesevi.edu.tr/%20madde-detay/abdulgani-nablusi-abdulgani-efendi>

çıkarmıştır. Osmanlı sahasında bu tür şerhler, *Kaside-i Mudariyye*'nin anlaşılmasına büyük katkılar sunmuş ve Arap edebiyatının Osmanlı ilim dünyasına etkisini göstermiştir.

Arapça şerhler, bazen metnin yorumlanmasında farklı okumalara olanak tanır ve bu nedenle çoğu zaman şairin niyetini tam olarak yansıtmak oldukça zordur. *Kaside-i Mudariyye*'ye yönelik yazılan şerhlerde, Bûsîrî'nin manevi yolculuklarını, Allah'a olan derin sevgisini ve Peygamber sevgisini nasıl ifade ettiğini anlamak için yapılan açıklamalar, metnin hem tasavvufi hem de tarihsel bağlamını gözler önüne serer. Şerhlerin, metnin dilindeki zenginlikleri daha açık hâle getirdiği ve okuyucuya şairin derin dünyasını tanıttığı bir gerçektir. Bu tür şerhler, sadece metnin anlaşılmasını değil, aynı zamanda şairin iç dünyasının da daha iyi anlaşılmasına yardımcı olur.

1.2.3.2. Türkçe Şerhler ve Tercümeleri

Kaside, Klasik Türk Edebiyatı'nda hemen hemen her şair tarafından benimsenmiş ve sıklıkla kullanılmış bir nazım biçimidir. Beyit sayısının fazlalığı, farklı bölümlerden oluşması, belirli bir konuya ayrılabilmesi ve herhangi bir konu sınırlaması taşınamaması gibi özellikleri, kasideyi tercih edilen bir şiir türü hâline getirmiştir. Dönemin edebî anlayışı göz önüne alındığında, kaside yazmanın sadece bir tercih değil, aynı zamanda bir zorunluluk olarak görüldüğü de söylenebilir. Ancak bu zorunluluk, yalnızca bir şairin kendisine hâmi bulma çabası ya da hâmisini övme göreviyle sınırlı değildir. Bazı kaside türleri, özellikle mersiye, bir geleneğin ya da vefa borcunun gereği olarak kaleme alınmıştır. Esasen, kaside yazımı edebiyat geleneğinin bir parçasıdır. Şairler, divanlarını genellikle bir tevhit veya münacaat ile açar, ardından naat ve din büyüklerine yazılmış methiyelerle devam ederler. Daha sonra, dönemin padişahlarına, vezirlerine ve diğer devlet büyüklerine hitap eden kasideler kronolojik bir sıra dâhilinde divanlarda yerini alır. Birçok şair, kaside yazma yeteneği ölçüsünde bu türde gelişim göstermiştir. Bazı şairler kasidede başarılı olamazken, bazıları hem kasidede hem de gazel gibi diğer nazım biçimlerinde üstün yetenek sergilemiştir. Örneğin, Nefî gibi şairler kasideleriyle ün kazanmış ve hatta bu türün ustaları arasında kabul edilmiştir.³⁴

Osmanlı âlimleri ve şairleri bu kasideyi sadece bir edebî metin olarak ele almakla kalmamış, aynı zamanda onu daha iyi anlamak ve geniş kitlelere ulaştırmak amacıyla çeşitli tercüme ve şerh çalışmaları yapmışlardır. Bu bağlamda, özellikle İbrahim-i Yalvacî'nin manzum tercümesi ve Yemliha-zâde Mustafa Kâmil Efendi'nin tercüme ve şerh niteliğindeki

³⁴ Murat Ali Karavelioğlu, "Klasik Türk Edebiyatında Kaside", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, 5/9 (2007): 253.

çalışmaları dikkat çekmektedir. Her iki müellif de *Kaside-i Mudariyye*'yi Osmanlı Türkçesine kazandırarak, dönemin ilmî ve edebî birikimine önemli katkılar sunmuştur.

İbrahim-i Yalvacî, sparta'nın Yalvaç ilçesine bağlı Hisarardı köyünde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mehmed olup, farklı kaynaklarda ölüm yılına dair çeşitli bilgiler mevcuttur. Bursalı Mehmed Tâhir, vefat yılını 1293 (1876) olarak belirtse de, mezar taşında 1294 yılına işaret edilmektedir. Hacı İbrâhim Efendi adıyla da tanınan müellif, *Risâle fî bâbi 'l-iḥbâr bi 'l-lezî* adlı eseri sebebiyle “İḥbâr billezî” lakabıyla anılmıştır.³⁵ Osmanlı edebiyatında tercüme faaliyetleriyle tanınan önemli bir isimdir. Onun *Kaside-i Mudariyye*'yi manzum olarak tercüme etmesi, klasik şiir geleneğinin Arap edebiyatı ile Osmanlı şiiri arasındaki etkileşimini göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu manzum tercüme, kasidenin anlamını muhafaza etmekle birlikte, Osmanlı şiir geleneğine uygun bir üslupla yeniden şekillendirilmiştir.

Yalvacî'nin eserleri arasında ilk sırada yer alan *Risâletü Havâssı Ebyâti Kasîdeti 'l-Bürde ve 'l-Kasîdeti 'l-Mudâriyye* adlı mecmuanın giriş bölümünde, İbrahim Efendi çevirdiği kasideleri tanıtarak her birinin faziletlerinden bahsetmiştir. Bu bölümde *Kaside-i Mudariyye* ile ilgili de çeşitli bilgilere yer vermiştir. Anlatımına göre, bu manzumeyi her gün okuyan kişilerin Hz. Peygamber'i rüyalarında görebileceklerini ifade etmiştir.³⁶

Yemlihâ-zâde Mustafa Kâmil Efendi, 19. yüzyılda yaşamış olan Yemlihâ-zâde Mustafa Kâmil Efendi'nin hayatına dair bilgiler oldukça sınırlıdır. Onun hakkında edinilen temel bilgiler, kendi eserlerinde verdiği bilgiler ile Bursalı Mehmed Tahir'in *Osmanlı Müellifleri* adlı eserinde yer alan kayıtlara dayanmaktadır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmeyen Mustafa Kâmil Efendi'nin soyağacı şu şekilde sıralanmaktadır: Şeyh İsa Efendi'nin oğlu, Eshâb-ı Kehf müderrisi İlyas Efendi'nin torunu, Yemlihâ'nın oğlu Hüseyin'in soyundan gelen Şeyh Abdullah'ın evladı Kadı Mustafa Kâmil Efendi. Kendisi, Kahramanmaraş'a bağlı Elbistan'da dünyaya gelmiştir. Tarih boyunca birçok medeniyete ev sahipliği yapan Elbistan, âlim ve kadı yetiştirmesiyle bilinen Yemlihâ-zâde ailesiyle de dikkat çekmektedir. Mustafa Kâmil Efendi kadılık görevinde bulunmuş olup, 1294/1877 yılında Kayseri kadısı olarak görev yaparken vefat etmiştir. Defni, Kayseri eski mezarlığında, Seyyid Burhaneddin Türbesi'nin yakınlarında gerçekleştirilmiştir. Mustafa Kâmil Efendi'nin babası, âlim ve şair kimliğiyle bilinen Abdullah

³⁵ Necdet Gürken, “Yalvaçlı İbrâhim Efendi”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2019), Ek-2: 665.

³⁶ Ahmet Akgül, “İbrahim Yalvacî'nin (İḥbâr Billezî) Manzum Kaside-İ Muzariyye Tercümesi”, içinde *Yol Gösteren Şehir: Yalvaç-Kent Araştırmaları 2*, ed. Ahmet Akgül, (Konya: Çizgi Kitapevi, 2021), 325.

bin Mustafa Elbistânî'dir. Şiirlerinde *Tevfik* ve *Şâkir* mahlaslarını kullanmış olup, bazı kaynaklarda *Yemlihâ-zâde Hoca Abdullah Şâkir Efendi* veya *Tevfikî* olarak anılmaktadır.³⁷

Yemlihâ-zâde, kelime seçimleri, yazdığı manzum ve mensur eserler göz önüne alındığında Arapça üzerinde derin bir hakimiyete sahip olduğu anlaşılmaktadır. Hadis, fıkıh ve diğer İslami ilimler alanında eserler kaleme alan Mustafa Kâmil Efendi'nin bu ilimlerde yetkin olduğu ve konuyla ilgili çeşitli kaynakları incelediği görülmektedir. Yazdığı eserlerin önemli bir kısmını Arapça şerhler oluşturmaktadır. Bu nedenle, şairin şârihlik yönünün öne çıktığı, hatta şairlik kimliğinden daha baskın olduğu söylenebilir. Lügatlerde şerh kelimesi, kapalı ifadeleri açıklayarak anlaşılır hale getirmek anlamına gelirken, terimsel bağlamda genellikle belirli bir ilim dalında kaleme alınmış, muhtasar metinlerin açıklamalarını içeren, eksik yönleri tamamlayan, hatalara işaret eden ve örnekler sunan eserler olarak tanımlanmaktadır Mustafa Kâmil Efendi de özellikle İslami edebiyat içerisinde tanınan, çoğunlukla dinî ve tasavvufî içerikli Arapça eserleri şerh etmiştir. Din dışı bir esere yaptığı *Arûz-ı Endelüsî Şerhi* bu durumun istisnai bir örneğidir. Şârih, klasik Arap edebiyatında tanınmış metinleri açıklamakla kalmamış, aynı zamanda kendi yazdığı şiirleri de şerh eden nadir isimlerden biri olmuştur *Adem Kasidesi* ve *Şerhi* buna örnek teşkil etmektedir. Ayrıca, tespit edilen şerhleri arasında yer alan *Bânet Su'âd* kasidesi şerhi, Türkçe tercüme niteliğinde manzum bir eserdir. Bunun yanı sıra, İmam Bûsîrî'nin ünlü eseri *Mudariyye Kasidesi* ile Muhammed Hanefî'nin Hz. Muhammed'e methiye olarak yazdığı *Kasîde-i Hâiyye* adlı na't türündeki kasidesine Arapça şerhler kaleme almıştır.³⁸

Yemlihâ-zâde Mustafa Kâmil Efendi, *Kaside-i Mudariyye*'yi Osmanlı Türkçesine tercüme eden ve şerheden önemli isimlerden biridir. Onun bu çalışması, sadece bir tercüme değil, aynı zamanda kasidenin edebî, tasavvufî ve dilbilgisel yönlerini açıklayan bir şerh niteliği de taşımaktadır. Mustafa Kâmil Efendi, eserin anlam katmanlarını açığa çıkarmaya çalışmış ve kasidenin okuyucular tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır.

Bu tercümede, metnin birebir çevrilmesinin ötesinde, Osmanlı entelektüel dünyasında kasidenin nasıl algılandığı da ortaya konulmaktadır. Mustafa Kâmil Efendi, her beyiti ayrıntılı bir şekilde ele almış, kelime anlamlarından başlayarak tasavvufî ve ahlaki bağlamda geniş açıklamalar yapmıştır. Bu yönüyle eser, Osmanlı dönemi dinî ve edebî düşünce sistemini

³⁷ Mutlu Melis Özgeriş, "Yemlihâ-zâde Mustafa Kâmil Efendi'nin hayatı, edebî yönü ve eserleri", *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 26 (2022): 659-660.

³⁸ Özgeriş, "Yemlihâ-zâde Mustafa Kâmil Efendi'nin hayatı, edebî yönü ve eserleri", 665.

anlamamıza katkıda bulunan önemli kaynaklardan biri olarak değerlendirilmektedir. Müellifin tercümesinde dikkat çeken bir diğer unsur, *Kaside-i Mudariyye*'nin içerdiği manevi öğelere yaptığı vurgudur. Metnin, sadece edebî bir şiir olarak ele alınmadığı, aynı zamanda bir ahlaki ve tasavvufi rehber olarak yorumlandığı görülmektedir. Mustafa Kâmil Efendi, kasidenin içerdiği dinî öğretileri Osmanlı okuyucularına aktarırken, dönemin İslami ilimlerine hâkim bir üslup kullanmış ve ayetler, hadisler ve diğer klasik İslami metinlerle metni desteklemiştir.

Bu eserin yazma nüshalarının Osmanlı kütüphanelerinde mevcut olduğu bilinmektedir. Yazıldığı dönemde geniş bir okuyucu kitlesine hitap eden bu tercüme ve şerh, günümüzde de araştırmacılar için önemli bir kaynak niteliğindedir. Eserde yer alan açıklamalar, sadece kasidenin orijinal anlamını ortaya koymakla kalmamıştır. Eser, aynı zamanda Osmanlı sahasında Arap edebiyatına nasıl yaklaşıldığını göstermesi açısından da büyük önem taşımaktadır.

İbrahim-i Yalvacî ve Yemlihâ-zâde Mustafa Kâmil Efendi'nin *Kaside-i Mudariyye* üzerine yaptığı tercüme ve şerh çalışmaları, Osmanlı sahasında bu eserin nasıl algılandığını ve yorumlandığını anlamamızı sağlayan önemli edebî metinlerdir. Her iki müellif de kasideyi sadece dilsel olarak tercüme etmekle kalmamış, aynı zamanda ona kendi yorumlarını katarak metni daha anlaşılır hâle getirmişlerdir.

İbrahim-i Yalvacî'nin manzum tercümesi, klasik Osmanlı şiiri geleneği içinde değerlendirilebilecek önemli bir çalışmadır. Müellif, kasidenin orijinal anlamına sadık kalarak, Osmanlı okuyucularına hitap eden bir edebî üslupla metni yeniden oluşturmuştur. Öte yandan, Yemlihâ-zâde Mustafa Kâmil Efendi'nin tercüme ve şerhi, metni daha geniş bir perspektiften ele almakta ve onu dinî, edebî ve tasavvufi açıdan detaylandırmaktadır.

1.2.5. Kaside-i Mudariyye Üzerine Yapılan Güncel Çalışmalar

Kaside-i Mudariyye, Arap edebiyatının önemli klasik eserlerinden biri olarak üzerine yapılan akademik çalışmalarla hem edebî hem de dinî anlamda derinlemesine incelenmiş bir metin olmuştur. Bu çalışmalar ve eserin içerdiği tasavvufi öğretiler, edebî üslubu ve toplumsal etkileri üzerine geniş bir perspektif sunmaktadır. İmam Bûsîrî'nin bu kasidesi, sadece Arap edebiyatında değil, İslam dünyasında da önemli bir yer edinmiştir. Eserin edebî, dinî ve tasavvufi yönleri üzerine yapılan araştırmalar, *Kaside-i Mudariyye*'nin geleneksel kaside türünün ötesine geçerek, mistik bir boyut kazandığını ortaya koymaktadır.

Bûsîrî'nin *Kaside-i Mudariyye*'si üzerine yapılan ilk ve temel çalışmalardan biri, Mahmut Haseni'nin (2013) *el-Kasidetü'l-Muzariyye ve Şerhi* adlı eseridir. Haseni, Bûsîrî'nin

kasidesinin hem dilsel yapısını hem de anlamını derinlemesine inceleyerek eserin şerhinde, kasidenin tasavvufi ve edebî yönlerini ayrıntılı bir şekilde ele almıştır. Haseni'nin çalışması, kasidenin Arap edebiyatındaki yeri ve tasavvuf edebiyatı içindeki fonksiyonu üzerinde önemli bir kaynaktır.³⁹

İsmail Hakkı Sezer'in (1985) *İmam Bûsîrî ve Bürde'si* adlı doktora tezinde, Bûsîrî'nin *Kaside-i Mudariyye'si* ile *Kaside-i Bürde'sinin* benzerlikleri ve farklılıkları karşılaştırılmıştır. Bu çalışma, hem kasidenin dilindeki özellikler hem de tasavvufi içerik açısından önemli bir incelemedir. Ayrıca, *Kaside-i Mudariyye'nin* anlam derinliği, Bûsîrî'nin dinî anlayışı ve İslam toplumuna mesajı üzerine yapılan yorumlar bu tezde geniş bir şekilde ele alınmıştır.⁴⁰

Demirayak (2001), *Kaside-i Mudariyye'nin* Arap edebiyatındaki geleneksel kaside formlarından nasıl ayrıldığını ve Bûsîrî'nin bu eserdeki yenilikçi üslubunu irdelemişlerdir. Kaya, *Bûsîrî* adlı çalışmasında, kasidenin mistik öğelerle şekillenen yapısını, Arap kasidesinin estetik unsurlarıyla harmanlanarak nasıl bir anlam derinliği kazandığını vurgulamaktadır.⁴¹

Sonuç olarak, *Kaside-i Mudariyye* üzerine yapılan çalışmalar, eserin hem Arap edebiyatındaki yerini hem de tasavvufi literatür içindeki önemini kapsamlı bir şekilde irdelemiştir. Bu çalışmalar, kasidenin edebî formu, dinî anlamı ve kültürel etkilerini inceleyerek, *Kaside-i Mudariyye'nin* Arap ve İslam dünyasında ne denli önemli bir eser olduğunu bir kez daha gözler önüne sermektedir.

³⁹ Akgül, “İbrahim Yalvacî'nin (İhbâr Billezî) Manzum Kaside-İ Muzariyye Tercümesi”, 325.

⁴⁰ Sezer, “Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi”, 65-67.

⁴¹ Mahmut Kaya, “Prof. Dr. Mahmut KAYA ile ‘Kasîde-i Bürde’yi Türkçe söyleyiş’ üzerine”, (27.03/2025), <https://ayvakti.net/?p=560>

İKİNCİ BÖLÜM

İSÂMÜDDÎN-İ ÜSKÜDÂRÎ VE EL-LÜM'ATÜ'L-BEDRİYYE ALE'L-KASÎDETİ'L-MUDARİYYE

2.1. İsâmüddîn-i Üsküdârî

2.1.1. Hayatı

Üsküdârî'nin, Tam adı Ebü'l-İsme Mustafâ İsâmeddîn Üsküdarî olan müellif, edebî analizleriyle öne çıkan bir şârih olarak bilinmektedir. Bûsirî'nin *Mudariyye* kasidesi, Ka'b bin Zübeyr'in *Bânet Su'âd*'ı, İbnü'n-Nahvî'nin *Münferice*'si, Abdülkâdir Geylânî'nin *Tâ'iyye*'si ve *Kasîde-i Tantarâniyye* gibi önemli Arapça kasidelerin yanı sıra, *Telhîs* ve *Muhtasar*'daki beyitler ile *Tuhfe-i Şâhidî* gibi klasik metinlere de şerhler kaleme almıştır. Şerh ettiği metinleri sadece açıklamakla kalmayıp aynı zamanda edebî açıdan da değerlendirmesi, onun çalışmalarını özgün kılan önemli bir husustur.⁴²

hayatının en belirgin özelliklerinden biri, Osmanlı İmparatorluğu'nun başta İstanbul olmak üzere pek çok bölgesinde eğitim almış ve talebe yetiştirmiş olmasıdır. Öğrenim hayatı, onun sadece bir ilim adamı değil, aynı zamanda Osmanlı medrese geleneğinin önemli bir temsilcisi olmasına katkı sağlamıştır. müderrislik görevinde bulundu. Kadılık yaptığı da kaydedilir Ayrıca, Üsküdârî, dönemin önde gelen mutasavvıflarından biri olarak tanınmış ve kendine ait bir tasavvufi anlayış geliştirmiştir.⁴³ Özellikle ilahi aşk, insanın manevi yolculuğu ve tasavvufi öğretiler üzerine yaptığı çalışmalar, onun edebî mirasını zenginleştirmiştir.

Üsküdârî'nin hayatına dair bilinen bir diğer önemli nokta, onun sürekli olarak eserler üretmesi ve bu eserlerin birçok farklı alanda derin izler bırakmasıdır. Örneğin, *Kaside-i Mudariyye* gibi eserlerinin tercümesi ve şerhi, onun yalnızca bir edebî şahsiyet olarak değil, aynı zamanda dinî bir öğretici olarak da kabul edilmesini sağlamıştır. Bu tür eserler onun

⁴² Yazar, "Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği", 56.

⁴³ Fuat Günel, "Üsküdârî, İsâmüddîn" *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2019), EK-2:652.

hayatında sadece edebiyatla alakalı olmasıyla değil, aynı zamanda dinî öğretileri halkla buluşturma çabası içinde olduğunu da göstermektedir.

İsâmüddîn-i Üsküdârî, Osmanlı dönemi ulemasından biri olarak, İslam tasavvufu ve Arap edebiyatı üzerine yaptığı çalışmalarla tanınmıştır. Özellikle *Kaside-i Mudariyye*'nin Türkçeye tercümesi, onun edebî ve dinî anlayışını en iyi şekilde yansıtan eserlerinden biridir. Üsküdârî'nin bu tercümesi, sadece metnin anlamını Türkçeye aktarmakla kalmamış, aynı zamanda kasidenin tasavvufi derinliğini ve dinî mesajlarını da Türk okuruna doğru bir şekilde sunmayı amaçlamıştır.⁴⁴ Bu tercüme, onun Arap edebiyatındaki ustalığını ve tasavvufi anlayışını yansıtan önemli bir örnek olarak kabul edilir.

Üsküdârî'nin hayatı, dinî alanda kazandığı saygınlık ve onun eserlerinin halk arasında geniş bir şekilde benimsenmesi ile şekillenmiştir. Sonuç olarak, İsâmüddîn-i Üsküdârî, sadece Osmanlı medrese geleneğinin bir mensubu olmakla kalmamış, aynı zamanda tasavvufi düşüncenin önde gelen isimlerinden biri olarak iz bırakmıştır.⁴⁵ Hayatı boyunca gerçekleştirdiği çalışmalar ve yaptığı katkılar, onu yalnızca dönemi içinde değil, sonraki kuşaklar içinde de önemli bir şahsiyet hâline getirmiştir.

2.1.2. Eserleri

İsâmüddîn-i Üsküdârî, Osmanlı'da hem dinî hem de edebî alanda önemli eserler vermiş bir mutasavvıftır. Eserleri, hem tasavvufi düşüncüyü derinleştirip hem de dönemin edebiyat anlayışına katkı sağlamıştır. Üsküdârî'nin eserleri genellikle maneviyat, tasavvuf ve ahlaki öğretiler üzerine yoğunlaşmaktadır. Bu eserler, onun İslam düşüncesine ve özellikle tasavvuf literatürüne katkı sağladığını göstermektedir.

Üsküdârî'nin en bilinen eserlerinden biri, *Kaside-i Mudariyye* adlıadlı tercüme ve şerh çalışmasıdır. Bu eser, ünlü İslam şairlerinden İmam Bûsîrî'nin “*Kaside-i Bürde*”sine benzer bir şekilde, Hz. Muhammed'e olan sevgi ve saygıyı dile getiren manzum bir eserdir. Üsküdârî bu eseri hem Arapçadan Türkçeye çevirmiş hem de şerh etmiştir. Özellikle *Kaside-i Mudariyye*, onun dinî tasavvufi anlayışını Türk edebiyatına kazandıran önemli bir metin olarak öne çıkmaktadır. Üsküdârî'nin kasideye olan bu katkısı, yalnızca Türkçeye çevirmekle kalmayıp, eserini derinlemesine yorumlayarak Türk halkı için erişilebilir kılmasında yatmaktadır.

⁴⁴ Sadık Yazar, “Mustafa İsameddin Efendi'nin Şerhleri ve Şerh Usulü”, *asobid*, 1 (2017): 105.

⁴⁵ Yazar, “Mustafa İsameddin Efendi'nin Şerhleri ve Şerh Usulü”, 124-125.

Bir diğ er önemli eseri ise “*Ar z-ı End l s *”, Eb ’l-Cey  el-Ens r  el-Mağrib  olarak tanınan Eb  Muhammed Abdullah bin Muhammed el-End l s ’nin ( . 549/1154-55) aruz ilmi üzerine kaleme aldığı bir eserdir. Mustafa   amedd n’in bu çalışması ise, Abdülmuhsin el-Kayser  tarafından esere yazılan Arapça  erhine Türkçeye  evirisidir. Söz konusu eser, 3 Muharrem 1163 (13 Aralık 1749) tarihinde  stanbul’da tamamlanmıştır.

  k d r ’nin bir diğ er önemli eseri ise, B s r ’nin “*Zuhr ’l-Me’ d f  Vezni B net*” **Su’ d** adlı kasidesi, Ka’b b. Züheyr’in Hz. Peygamber’i övmek amacıyla kaleme aldığı ve “  m” redifli beyitlerden oluşan kasidesine nazire olarak yazılmış 204 beyitlik bir eserdir⁴⁶. Mustafa   amedd n, B s r ’nin bu kasidesine de Arapça bir  erh kaleme almıştır. 8 Safer 1179 (27 Temmuz 1765) tarihinde tamamlanan ve müellifin kendi hattıyla yazdığı bu nüsha, R ğ b Pa a Kütüphanesi’nde 1144 numara ile kayıtlıdır. ⁴⁷

  k d r ’nin eserlerinin  oğ , sadece din  veya tasavvufi bir metin olmanın ötesine geçerek, aynı zamanda edebiyat dünyasına da önemli katkılarda bulunmuştur. Bunun en güzel  rneğ , onun yazmış olduğu *Kas de-i Tantar niyye  erhi*.   k d r ’nin  erhleri, Arapça metinlerin derin anlamlarını açığa çıkarmakla kalmayıp, Türkçeye yeni bir bakış açısı kazandırmıştır.  erhlerin, hem eğitici hem de halkın anlayabileceği bir üslupla yazılmış olması, onun hem akademik açıdan hem de halk nezdinde saygınlığını artırmıştır.

Sonuc  olarak,   m dd n-i   k d r ’nin eserleri, Osmanlı edebiyat  ve tasavvufu üzerinde derin izler bırakmıştır. Hem din  hem de edeb  eserleri, dönemin halk  ve  limleri arasında büyük bir yankı uyandırmış ve onun izlediği tasavvuf yolunu daha geniş kitlelere yaymı tır.   k d r ’nin yazdığı eserler, h l  günümüzde de tasavvufi ve edeb  literatürde önemli bir yer tutmaktadır.

2.2. Osmanlı Türkçesiyle Kaside-i Mudariyye Tercümesi

2.2.1. Tercüme Hakkında Genel Bilgiler

  m dd n-i   k d r ’nin Kaside-i Mudariyye tercümesi, hem d lsel açıdan hem de içerik açısından Osmanlı Türkçesi’nin klasik edebiyat anlayışını yansıtan önemli bir eserdir. Bu tercüme, sadece kelime kelime bir aktarım değil, aynı zamanda metnin derin anlamlarının Türk okuyucusuna ula tırılmasına yönelik bir kültürel tercüme  rneğ  olarak kar ıımıza çıkar.   k d r ’nin yaptığı bu tercüme, metnin ruhunu ve estetik değerini Türkçeye taşıyan bir

⁴⁶ Kaya, “B s r ”, 469.

⁴⁷ Yazar, “Mustafa   ameddin Efendi’nin  erhleri ve  erh Usulü”, 103.

başyapıt olarak değerlendirilebilir. Üsküdârî, özellikle tasavvufî öğretileri ve aşkı dile getiren derin anlamları, Türk dilinin akışına uygun bir biçimde dile getirmiştir.

Osmanlı ilim geleneğinde Arap edebiyatına ve İslami ilimlere duyulan ilgi çerçevesinde birçok önemli eser kaleme alınmıştır. Bu çerçevede, İsmüddîn-i Üsküdârî'nin *Kaside-i Mudariyye* üzerine yaptığı şerh çalışması dikkate değer bir eser olarak öne çıkmaktadır. Üsküdârî, bu çalışmasında metnin anlamını daha iyi kavrayabilmek için kapsamlı bir analiz yapmış ve özellikle Osmanlı-Türk ilim dünyasında Arap şiirinin anlaşılmasına büyük katkı sağlamıştır.

Üsküdârî, eserinin giriş ve sonuç bölümlerini Arapça olarak kaleme almıştır. Giriş bölümünde, öncelikle kendisini tanıtmış ve okuyucularından kendisi, ailesi ve yakınları için dua etmelerini talep etmiştir. Ardından, *Kaside-i Mudariyye*'nin şairi hakkında bilgiler vererek şairin soyunu, doğum ve ölüm tarihlerini, edebî kişiliğini ve eserlerini tanıtmıştır. Bu biyografik bilgilendirme, eserin yazarının ilmi ve edebî kişiliğini anlamak açısından önem arz etmektedir.

Eserin giriş bölümünde ayrıca *Kaside-i Mudariyye*'nin yazılış sebebine de değinilmiştir. Üsküdârî, bu bilgiyi doğrudan şairin kendi anlatımına dayandırarak aktarmıştır. Bu bağlamda, şairin manevi bir sıkıntı içerisinde olduğu bir dönemde bu kasideyi yazdığı bilgisi verilmiş ve şiirin içeriğinin bu ruh hâlini yansıttığı vurgulanmıştır.

Mustafâ İsmâmeddîn, şerhine Arapça bir girişle başlar ve ardından "ve ba'd" ifadesini kullandıktan sonra ismini zikrederek eserini yazma amacını açıklar. Bûsîrî'nin *Mudariyye* kasidesine kısaca değinip, bu kasidenin önemini vurgular. Şârih, kasideye bir şerh yazma isteğini belirttikten sonra, Abdülganî Nâblusî, el-Hâdimî, Bağdâdî, Şeyh Ömer el-Benderî gibi müelliflerin yazmış oldukları şerhlerden faydalanarak kendi Arapça şerhini oluşturduğunu, sonrasında ise bu şerhi Türkçeye aktardığını ifade eder. Eserinin bir tercüme olduğunu belirten Üsküdârî, şerhinde izlediği yöntem hakkında da detaylı bilgiler sunar.

Şârih, öncelikle kasidenin şerh edeceği beyitlerini yazar ve bu beyitteki kelimeleri gramer ve anlam açısından açıklar. Ardından, beyitin i'râbına geçerek nahiv açısından ele alır. Üçüncü aşamada ise beyiti anlam yönünden şerh eder. Bu bağlamda, beyiti önce Türkçe'ye düz bir cümle olarak aktarır ve sonrasında beyitte aslında ne anlatılmak istendiğini çözmeye çalışır. Şârih, her beyitin sonunda edebî sanatları tespit etmiş ve bazen bu sanatların nasıl ortaya çıktığına dair açıklamalar da yapmıştır.

Eserin yazılış amacına dair bilgiler verildikten sonra, kaynak metnin yazarı Bûsîrî'nin nesebi, doğumu ve ölümü hakkında bilgi verilir. Ardından, kasidenin yazılış sebebi ile ilgili

açıklamalar yapılır; Hz. Peygamber'e salat ve selam getirmenin faydaları, faziletleri, hükümleri ve hangi zaman ve yerlerde salat ve selam getirilmesi gerektiği üzerine izahatlar sunulur.

Önemli bir husus olarak, *Kaside-i Mudariyye*'nin farklı nüshalarda değişen beyit sayısına sahip olduğu bilinmektedir. Üsküdârî'nin şerh ettiği kaside versiyonu 37 beyitten oluşmaktadır. Bu durum, eserin zaman içinde farklı şekillerde istinsah edilmesi ve çeşitli âlimler tarafından farklı yorumlarla ele alınmasının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

Üsküdârî, eserinde şerh metodolojisini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Eserin giriş kısmında, *Kaside-i Mudariyye* şerhini kaleme alırken hangi kaynaklardan faydalandığını detaylı bir şekilde açıklamıştır. Şerhi yazmadan önce, öncelikle Arapça olarak bir açıklama kaleme aldığını belirtmiştir. Bu, onun metni derinlemesine anlamaya verdiği önemi göstermektedir. Ardından, bu açıklamayı Osmanlı Türkçesine çevirerek Türk okuyucularına sunmuştur. Bu metodolojik yaklaşım, hem Arapça orijinal metni koruma hem de Osmanlı-Türk ilim dünyasında metnin anlaşılabilirliğini artırma açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Kaside-i Mudariyye tercümesindeki bir diğer önemli özellik, Üsküdârî'nin metni yalnızca dilsel olarak değil, aynı zamanda kültürel bağlamda da dönüştürmesidir. Türkçeye yapılan çeviri, sadece birebir kelime çevirisi ile sınırlı kalmaz; metnin tasavvufî anlamı, Osmanlı Türkçesi'nin zengin terimleriyle harmanlanır. Üsküdârî, tasavvufun felsefi derinliklerini ve manevi boyutlarını, okuyucunun kolayca anlayabileceği bir dilde sunar. Bunun sonucunda, metin hem halk hem de ilim ehli için erişilebilir hâle gelir.

Üsküdârî'nin tercümesinin bir diğer belirgin özelliği, metnin anlamını tam olarak aktarırken, orijinal metnin akışını bozmamaya özen göstermesidir. Arapçanın derin ve bazen zorlu anlam yapılarını Türkçeye aktarırken, her bir terimi doğru şekilde seçmeye özen göstermiştir. Bu da metnin hem anlamını hem de estetik yapısını koruyarak, Türkçe okurlara ulaştırılmasını sağlamıştır. Özellikle tasavvufî öğretilerin ve metaforların aktarılmasında, Üsküdârî'nin dil becerisi ön plana çıkar.

Tercüme, ayrıca dönemin Osmanlı Türkçesi'nin zengin anlatım biçimlerini de barındırır. Üsküdârî'nin tercihlerinde, tasavvufî metinlerin genellikle yüksek sesle okunan, derin ve anlam yüklü cümle yapıları dikkat çeker. Bu durum, yalnızca dilsel bir tercihten ibaret değil, aynı zamanda dönemin estetik anlayışını da yansıtır. Özellikle uzun ve müracaat ifadeleri, dönemin tasavvufî müziğiyle örtüşen bir ritim oluşturur ve metni daha da derinleştirir.

Sonuç olarak, İsmâüddîn-i Üsküdârî'nin *Kaside-i Mudariyye* üzerine yazdığı şerh, Osmanlı dönemi ilim geleneğinin Arap edebiyatına bakışını ve Arapça eserleri anlama çabasını

yansıtan önemli bir çalışmadır. Üsküdârî'nin giriş bölümünde kendisini tanıtmayı, dua talebinde bulunması, şairi tanıtmayı ve şerh sürecindeki yöntemlerini açıklaması, metne bilimsel bir yaklaşım kazandırmıştır. Özellikle Arapça ve Osmanlı Türkçesi arasında bir köprü kurarak yaptığı çeviri ve açıklamalar, onun hem dil hem de edebî metinler üzerindeki uzmanlığını kanıtlamaktadır. Bu eser, Osmanlı-Türk ilim dünyasında klasik Arap şiirine duyulan ilgiyi ve bu şiirlerin anlaşılması için gösterilen çabayı gözler önüne sermektedir.

2.2.2. Üsküdârî'nin Tercüme Metodu

İsâmüddîn-i Üsküdârî, kaleme aldığı *Kaside-i Mudariyye* tercümesi ile dönemin edebî ve tasavvufi dünyasına önemli katkılarda bulunmuş bir isimdir. Tercüme metodunun temelinde, Arapça metnin derin anlamlarının sadık bir şekilde Osmanlı Türkçesine aktarılması bulunmaktadır. Üsküdârî, çeviriye sadece dilsel bir işlem olarak yaklaşmakla kalmamış, aynı zamanda orijinal eserin taşıdığı tasavvufi öğeleri Türk okuyucusuna aktarabilmek için özel bir yöntem izlemiştir. Bu yaklaşımı hem metnin orijinal anlamını hem de edebî değerini koruma amacını taşımaktadır.

Arap edebiyatının önemli eserlerinden biri olan *Kaside-i Mudariyye*, tarih boyunca çeşitli şârihler ve âlimler tarafından incelenmiş ve şerh edilmiştir. Osmanlı ulemâsından olan İsâmüddîn-i Üsküdârî, bu kasideye dair yapmış olduğu tercüme ve şerh çalışmasıyla dikkat çekmiştir. O, eseri sadece tercüme etmekle kalmamış, aynı zamanda onu detaylı bir biçimde açıklamış ve farklı kaynaklardan yararlanarak bilimsel bir çerçeve sunmuştur. Bu makalede, İsâmüddîn-i Üsküdârî'nin *Kaside-i Mudariyye*'yi nasıl tercüme ettiği ve şerhinin yapısal özellikleri ele alınacaktır.

İsâmüddîn-i Üsküdârî, *Kaside-i Mudariyye*'yi tercüme ederken yalnızca bir çeviri faaliyeti yürütmemiş, aynı zamanda eserin anlam dünyasını derinlemesine ele alan bir şerh (yorum ve açıklama) yapmıştır. Onun şerhi, klasik Arap edebiyatının anlaşılmasını sağlamak amacıyla Arap dilinin gramer yapısını ve edebî özelliklerini açıklayan akademik bir yaklaşım sergilemektedir.

İsâmüddîn-i Üsküdârî, *Kaside-i Mudariyye*'nin şerhini üç ana bölümde ele almıştır:

Lugat-ı Beyt (Kelime Anlamları ve Kullanımı)

İ'râb-ı Beyt (Dilbilgisi Analizi)

Ma'nâ-yı Beyt (Anlam ve Şiirsel Unsurlar)

1. Lugat-ı Beyt: Kelime Anlamları ve Kullanımı

Bu bölümde, Üsküdârî kasidenin kelimelerini detaylı bir şekilde analiz etmiş ve bu kelimelerin Arap dili ve edebiyatındaki farklı kullanım alanlarını incelemiştir. Onun bu incelemeyi yaparken başvurduğu temel kaynaklardan biri “*Misbâh*” lugatıdır. Ancak, ikinci bir sözlük olan “*Kâmûs*” ibaresi kullanılmakla birlikte, İsmüddîn-i Üsküdârî bu kaynağın adını doğrudan belirtmemiştir. Karşılaştırmalar sonucunda, bu ikinci kaynağın muhtemelen “*Kâmûsu'l-Muhîr*” olduğu tespit edilmiştir. Bunun yanı sıra, Bağdâdî, Benderî ve Nablûsî gibi Arap âlimlerinin şerhleri de İsmüddîn-i Üsküdârî tarafından detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Kelime anlamları verilirken Üsküdârî'nin kelimeye bazen yanlış anlam verdiği sözlük anlamı dışına çıktığı görülmüştür. Örnek olarak na'mâ kelimesi tekil olarak lugatlarda kayıtlı iken ni' met kelimesinin çoğulu şeklinde tanımlanmıştır.

Üsküdârî çalışmamızda şu şekikde Lugat-ı Beyt kaleme almıştır:

“....[50^b] **Lugat-ı beyt:** (أَضْعَافٍ) keşr-i dâd-ı mü' ceme ve sükûn-ı ' ayn-ı mühmele ile zî' f kelimesinüñ cem' idür. **Mışbâh**'da (ضِعْفُ الشَّيْءِ) dinilür, mişli dimekdür. (ضِعْفَاهُ) dinilür, mişlâh ma' nâsına. (أَضْعَافُهُ) emşâluh ma' nâsına. (مَا) ellezi yâhûd şey ma' nâsına. (مَنْ) ism-i mevşûldür, e'r-rabbdan kinâyedür. Ba' zı nüshada (يَا مُبْدِئُ الْقَدَرِ) vâkı' olmışdur, yâ mûcide'l-mağdûrât dimekdür. (الْقَدَرُ) fetḥateyn ile ma' nâsı ve lâmı istiğrâk içün oldığı mürûr itdi.” (50^b)

2. İ'râb-ı Beyt: Dilbilgisi Analizi

Bu bölümde Üsküdârî, kasidedeki her bir kelimenin dilbilgisel yapısını ve sentaktik özelliklerini detaylı bir biçimde analiz etmiştir. O, kelimelerin gramer kurallarına uygunluğunu inceleyerek Arap dilinin sentaksı ve morfolojisine dair derinlemesine bir bilgi sunmuştur. Üsküdârî'nin bu analizleri, onun Arap dili konusundaki yetkinliğini ve klasik Arap edebiyatına olan derin hâkimiyetini gözler önüne sermektedir.

Üsküdârî çalışmamızda şu şekikde İ'râb-ı Beyt kaleme almıştır:

“...İ'râb-ı beyt: (وَعَدَّ أَضْعَافٍ مَا) tetābu' -ı izāfât ile **Fâzıl-ı Hâdimî** didi ki zâhir olan (قَدْ مَرَّ) kavli üzerine ma' tûfdur taqḍiri (مَعَ السَّلَامِ كَمَا عَدَّ أَضْعَافٍ مَا قَدْ مَرَّ) demek olur ve mümkündür ki taḳaddüm iden (عَدَّ) üzerine ' atf oluna. Bu taḳdîrce şalātuñ ta' alluḳından olur, selāmuñ olmaz. Niteki beyt-i âtî bunı te'yîd ider ve (مَا) lafzı cemî' den kinâyedür ve zî' fuñ az' âfe ve az' âfuñ ' adede izāfetlerinden bunuñ gibi cemî' murād olunur. (مَنْ عَدَّ) mevşûlî beyāndur ve (أَضْعَافِهِ)nüñ zamîri mevşûle ' â'iddür. **Fâzıl-ı Hâdimî** didi ki (أَضْعَافِهِ)nüñ zamîrini zımn-ı (أَضْعَافٍ)da [51^a] olan (ضِعْفٍ) mezkûre ircā' mümkündür. (مَنْ) ism-i mevşûldür. (لَهُ)de olan cār ve mecrûr ḥaşr içün

haber-i muḳaddamdur ve zamīr mevṣūle ‘ā’iddür. (الْقَدْرُ) mübtedā mü’ahḥar olmak üzere merfū‘ dur.” (50^b-51^a)

3. Ma’nâ-yı Beyt: Anlam ve Şiirsel Unsurlar

Son bölüm olan Ma’nâ-yı Beyt, Üsküdârî’nin kasidenin anlam dünyasını açıkladığı kısımdır. Burada her beyit tek tek ele alınıp yorumlanmış, şiirin arkasında yatan anlam katmanları detaylandırılmıştır. Bu bölümde, şiirde kullanılan mecazlar, benzetmeler, edebî sanatlar ve dinî göndermeler açıklanmış, böylece kasidenin okuyucu tarafından daha iyi anlaşılması sağlanmıştır.

Üsküdârî çalışmamızda şu şekikde Ma’nâ-yı Beyt kaleme almıştır:

“...**Ma’nâ-yı beyt:** Yâ Rabbî Nebî-i muḥtâr-ı hâdî üzerine mürûr iden ‘adedüñ az’ âfinüñ zı’ fina muḳârin yâḥûd az’ âfuñ zımnında olan az’ âfuñ zı’ fina muḳârin şalât ve teslim itmeklikle şalât ve selâm eyle ey zât-ı tevḥîd-şifât ki senüñ için zâlîke’l-‘adedi taz’ if üze ve Nebî-i muḥtâr üze şalâta ḳudret sâbitdür. Ya’ nî muḥtâr üzerine keyfiyyet-i mezkûre ile rahmeti inzâl eyle ve **Fâzıl-ı Ḥâdimî**’nüñ taḳdiri üze yâ men lehü’l-kader ḳavlinüñ nüktesi budur ki keyfiyyet-i mezkûre ile Nebî-i muḥtâr üzerine şalât ile du’ â-ı kemâl-ı keşretinden ṭavr-ı ‘aḳldan ḥâric ve ‘inde’l-‘aḳl müsteb’ad bir emr oldıysa Allâh te’ âlâyı ḳudretiyle vaşf birle du’ â idüp yâ men lehü’l-kaderü didi. Ya’ nî keşret ve ‘azametinden kendinden su’âl eyledigüm ḳudreti sâbit olan zât-ı nezâhet-şifât saña nidâ iderem didi.” (51^a)

Beytin manasını açıklarken hazreti Muhammed’in hayatı hakkında bilgiler veren siyer türündeki eserlerden de iktibaslar yapılmıştır. “Ünmüzecü’l-Lebîb fî Hasâ’isi’l-Habîb”, “Mevâhib-i Ledünniye” bunlardan bazılarıdır.

İsâmüddîn-i Üsküdârî, *Kaside-i Mudariyye*’yi sadece Arapçadan Osmanlıcaya çevirmekle kalmamış, aynı zamanda onu şerh ederek çok yönlü bir inceleme sunmuştur. Onun şerhi, dilbilgisi ve edebiyat açısından oldukça detaylı ve sistematik bir yaklaşıma dayanmaktadır. Lugat, i’râb ve ma’nâ olmak üzere üç bölümden oluşan bu çalışma, Osmanlı döneminde Arap edebiyatına olan ilgiyi ve bu edebiyatın nasıl incelendiğini gösteren çok önemli bir kaynak olma özelliğini taşımaktadır.

Tercüme sırasında yerelleştirme ve kültürel uyarlama da önemli bir rol oynamaktadır. Üsküdârî, sadece dilsel çeviriden öte, Arap kültürüne ait bazı kavramları Osmanlı toplumunun anlayışına yakınlaştırarak açıklamıştır. Arapçadaki belirli kültürel imgeler, Osmanlı Türkçesinde daha tanıdık sembollerle ifade edilmiştir. Bu yerelleştirme, metnin Osmanlı

okuyucusu tarafından daha kolay anlaşılmasını sağlamış ve okurun metne olan ilgisini artırmıştır.

Sonuç olarak, Üsküdârî'nin tercüme metodu, dilsel sadelik, anlam derinliği, estetik değerlerin korunması ve kültürel uyarlamayı bir araya getiren bir yaklaşımdır. Arapça metni anlamını kaybetmeden Türkçeye aktarırken, tasavvufi öğretileri ve edebî ahengi de muhafaza etmiştir. Bu metod, hem klasik Osmanlı edebiyatının hem de tasavvufi literatürün zenginliğini yansıtmaktadır ve Üsküdârî'nin edebî ve dinî mirasını gelecek nesillere taşımada önemli bir rol oynamıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

NÜSHA TAVSİFİ VE TRANSKRİPSİYONLU METİN

3.1. Nüshaların Tavsifi

İsâmüddîn-i Üsküdârî'nin *El-Lûm'atü'l-Bedriyye Ale'l-Kasîdeti'l-Mudariyye* isimli eserinin tespit edilebilen iki nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalardan sadece Ragıp Paşa Kütüphanesindeki nüsha, daha anlaşılabilir oluşu sebebiyle çalışmaya temel teşkil etmiştir. Nüshaların tavsifi şu şekildedir:

Müellifi: İsâmüddîn-i Üsküdârî

Eserin adı: *El-Lûm'atü'l-Bedriyye Ale'l-Kasîdeti'l-Mudariyye*

Kütüphane: Ragıp Paşa Kütüphanesi

Koleksiyon no: 01146

Koleksiyon adı: Ragıp Paşa

Boyutlar: 205x121-140x062 mm.

Varak: 66 yk

Satır: 19 st

Yazı türü: Nesih

İstinsah tarihi: 6 Recep 1194

Müstensih: -

Tüm sayfa kenarlarına yaldızla cedvel çekilmiş olup konu başlıkları, şerh edilen beytler, bazı alıntılar kırmızı mürekkeple yazılmıştır, ayrıca bazı ibarelerin üstü kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

b.

Müellifi: İsmüddîn-i Üsküdârî

Eserin adı: Şerh-i el-Kasîdetü 'l-Mudariyye fi 's-Salâti alâ Hayri 'l-Beriyye

Kütüphanesi: Süleymaniye Kütüphanesi

Koleksiyon no: 00316

Koleksiyon adı: Yahya Tevfik

Boyutlar: 215x118-161x62 mm

Varak: 27 yk

Satır: 25 st

Yazı türü: Nesih

İstinsah tarihi: -

Müstensih: -

3.2. Transkripsiyonlu Metin

[1^b]

Bi'smillâhi'r-rahmâni'r-rahîm

نحمدك يا مَنْ صَلَّى في نظم القرآن على انسان الانسان المختار المخصص الممتاز من بني مُضَرٍّ وَعَدْنان الهادي المرشد للعباد والدالِّ لهم على الطريق السَّداد وعلى شيعته وصحبه الَّذِينَ قد نشروا مَطْوَى دين الإسلام وَبَيَّنُّوا بالإجتهاد فرائض الله والأحكام وَسُنَّنْ نَبِيَّنَا عليه افضل الصَّلَاة والسَّلَام وَهَاجَزُوا معه الى دار السلام وله آوُوا وقد نَصَرُوا إلى يوم القيام وبعد فيقول الفقير الى ربِّه القويَّ المتين مصطفى الشهير بعصام الدين عصمه الله تعالى مع اولاده عن الاكدار في كل آن وحين ان القصيدة المعروفة بالمضريه في الصَّلوة على خير البريه نظمها إمام الشعراء وشاعر ائمة الغلماء العالم العامل والفاضل الكامل الشيخ محمد شرف الدين البوصيري تَعَمَّده الله بغفرانه وأسكنه بُحْبُوحَةَ جَنَانِهِ () متكفلةً لحصر ثواب جملة الصَّلوات متضمنةً مضمون انواع التسليمات على افضل المخلوقات وسيد سادات الكائنات مشكلة الصيغ مُغَضَّلَةٌ المباني مُتَّبَايِنَةٌ المرادات مُتَّفَاوِتَةٌ المعاني لا جرم اردتُ أن أكتب عليها شرحاً لحلِّ الفاظها ومبانيها وكشف إعرابها ومزاياها ومعانيها فاتخذتُ مأخذاً لحصول هذا الخطب العظيم والامر الجسيم الشروح الموضوعه على هذه القصيدة لشيخنا العلامة عبد الغني النابلسي ولشيخنا الفاضل محمد العريف بمفتي الخادمي وللفاضل البغدادي وللشيخ عمر البندري فالتقطتُ دُرَرَ العبارات من هذه الحياض واخذتُ غُرَرَ الاشارات من تلك الغياض ما صرفتُ إلا من كيس أصحابها وما بذلتُ إلا من جَيْبِ أربابها فجاء بحمد الله سبحانه وتعالى شرحاً عربياً بديعاً وبياناً عجيباً ثم أتت ترجمته ونظمته بسلك تركي لطيف وتعبير منيف وتقرير شريف مع غاية الأنسجام ونهاية الانتظام خالياً عن الاصطلاحات الباردة والالفاظ الشارده فكُتِبَتْ أولاً لغة أبياتها مُتَعَرِّضاً ببعض مباحثها وثانياً إعرابها وثالثاً معانيها ومزاياها لَيْسَ هَلْ لَيْسَ هَلْ الأخذُ عنه على الطالبين وَيَشْمَلُ النفع به على الراغبين سميته اللُّمعة البدرية على القصيدة المضريه فالمرجؤ من اهل الكمال () والفضلاء ومن أرباب الحال والكرم أن يُسَلِّمُوا الغطاء على ما فيه من الخطا إذ القلم قد يسهو وقد يَطْغى والكريم يَسْمَحُ وَيُصْلِحُ واللئيم يَفْصَحُ وَيُفْضِحُ والله الهادي

Ma' lûm buyurıla ki qable vülûci'l-mağşûd t̃alibinüñ muntazır ve merşûdı olan beş 'aded eşyâ-ı cemme ve fevâ'id-i mühimme ber-vech-i icâz zıkr ve beyân ü keşf-i a' yân olındı. Biri neseb-i nâzım kıddise sırruhû ve vilâdet ü irtihâlî ve bu kaşidenüñ mütercime ittişâlidür ve biri bu kaşidenüñ sebep-i nazımı ve ba' zı fevâ'ididür ve biri şalâtuñ fezâ'ilidür ve biri ahkâmıdır ve biri mevârididür. Ammâ neseb-i nâzım kıddise sırruhû **Şerefü'd-dîn Ebu Abdullâh Muhammed bin Sa'id bin Hammâd bin Muhsin bin Abdullâh bin Şanhâc ibni Hilâlû's-Şanhâcî-i Bûşîrîdür**. Vilâdetleri altı yüz sekiz senesinüñ şevvâlinuñ evvelî şelâsâ günidür. Dâr-ı bekâya irtihâlleri altı yüz yetmiş altı târihindedür. Tafşilî Bânet Su' âd vezni üzre kaşidesine şerhimizde meştûrdur ve bu kaşidenüñ mütercime ittişâlî 'ulûm-ı 'aqliyye ve nakliyye de şeyhim 'allâme-i 'âlem Ebu's-şafâ Eş-şeyh İbrâhîm ibni's-şeyh Muştafâ El-helabî kıddise sırruhû hâzretlerinden ahz idüp anlar dahı Şeyhi 'Abdülğani Nâblûsî'den [3^a] anlar Vâlid-i Mâcidleri Eş-şeyh İsmâ'îl Nâblûsî Hânefi'den anlar Eş-şeyhü'l-'allâme 'Ömer Kârî'den anlar Bedri Ğazzi'den anlar İmâm-i Suyûfî'den anlar Şümni'den anlar 'İzziddîn bin Cemâ'a'dan anlar nâzım-ı kaşide-i mezbûre Şerefü'd-dîn Bûşîrî kıddise sırruhûdan ahz eylediler. Ammâ bu kaşidenüñ nazımına sebep nâzım-ı kıddise sırruhûdan nakl olunur ki bir gice kemâl-ı ıztırâbımdan sînem teng ve sebebine 'adem-i ıttılâ'ımdan dünyâ başıma zânk olmağın qalkup abdest aldım ve namâz

⁴⁸“Hamd ederiz sana, ey Kur'an'ın nizamında insanlık insanı olan, seçilmiş, üstün ve Benî Mudar ve Adnan soyundan gelen, kullara doğru yolu gösteren, onları hak yola davet eden Resul'e (sav) salat eden! Ve onun ashabına ve ona tabi olanlara da salat ederiz ki, onlar İslam dininin gizli kalmış esaslarını ortaya çıkarmış, Allah'ın farzlarını, hükümlerini ve Peygamberimizin sünnetlerini açıklamış, onunla birlikte Darü's-Selam'a (barış yurduna) hicret etmiş, ona sığınmış ve kıyamet gününe kadar onu desteklemişlerdir. Ve ardından, güçlü ve kudretli Rabbine muhtaç olan, İsameddin lakabıyla meşhur Mustafa (Allah Teâlâ onu ve evlatlarını her türlü sıkıntıdan her an korusun) şöyle der: En hayırlı varlığa salavat getiren ve 'Mudariyye' adıyla bilinen bu kasideyi şairlerin imamı, âlimlerin imamlarının şairi, ilmiyle amel eden, faziletli ve kâmil insan Şeyh Muhammed Şerefeddin el-Busiri kaleme almıştır. Allah ona mağfiretiyle muamele etsin ve onu cennetlerinin genişliklerine yerleştirsün. Bu kaside, bütün salavatların sevabını kapsamakta ve yaratılmışların en üstünü, varlıkların efendisi üzerine yapılan selam çeşitlerini içermektedir. Yapısı zor, anlamları farklı ve içerik bakımından karmaşık olan bu kasidenin şerhini yazmak istedim; ifadelerini ve yapısını çözmek, irabını, özelliklerini ve anlamlarını açıklamak amacıyla. Bu büyük ve önemli iş için şeyhimin şeyhi olan büyük alim Abdulğani en-Nablusi'nin, değerli hocamız Muhammed el-Arif el-Hadimi'nin, faziletli Bağdadi'nin ve Şeyh Ömer el-Benderi'nin bu kaside üzerine yazdıkları şerhleri inceledim. Bu kaynaklardan değerli ifadeler aldım, onların işaretlerinden güzellikler derledim. Kendi bilgi dağarcığımdan değil, o büyük zatların hazinelerinden yararlandım. Sonuç olarak, Allah'a hamdolsun, Arapça olarak güzel bir şerh ve hayret verici bir açıklama ortaya çıktı. Sonra bunu zarif bir Türkçe ile çevirdim, nazik bir üslupla, güzel ve anlamlı bir açıklamayla, tam bir uyum ve düzen içinde yeniden yazdım. Soğuk terimlerden ve zor ifadelerden arındırdım. Önce kasidenin dilini yazdım, ardından irabını ve üçüncü olarak da anlamlarını ve üstünlüklerini yazdım ki bu eser talep edenler için kolayca anlaşılır olsun, ondan fayda görenler artsın. Bu esere 'el-Lum'atü'l-Bedriye ala'l-Kaside el-Mudariyye' adını verdim.

Eserin içindeki hataların örtülmesi için kemal ehli olan faziletlilerden ve cömert kimselerden yardım bekliyorum. Zira kalem bazen yanılır ve hata yapar; kerim olan affeder ve düzeltir, kötü huylu olan ise eleştirir ve açığa vurur. Allah doğru yola hidayet edendir. O'ndan afiyet, masumiyet, mükemmeliyet ve başarı dilerim.”

kıldım yine ol hâlet benden devr olmağla der-‘ağab inşirâh-ı derûn için hânemden birûn olup deryâ kenârına gitdim yine ol hemm ve kâlak benden zâ’il ve bir cây-ı selâmete vâşıl olamadığımdan cenâb-ı hâlıkı’l-ıztırâb ğamm ile meşhûn olan kalb-ı maḥzûnuma Resûl-i kibriyâ ‘aleyhi efzâlu’ş-şalâti ve’t-teḥâyâya şalâtda bir kaşide-i nazîde nazm ve inşâ itmek ikâ‘ ve ilhâm buyurup irticâlen bu kaşideyi nazm-ı belîğ ve inşâ-ı refî‘ üzre itmâm idüp lâkin bundan ziyâde Kaşide-i **Lâmiyye** nazmına şurû‘ şadedinde iken hilḳati ḥasene şiyâbî ra‘ nâ zemîn ve âsumân nûr ile mülevven rûy-i deryâda nâz ile reftâr u ḥırâmân iderek bir zât-ı nübüvvet-i simât ikbâl ve selâm virdi ben daḥı hezâr-ı âdâb ile [3^b] redd-i selâm idüp kim olduğın bilemedüm ol

يا هذا إقتصر على ما نظمته من الصلوة فوحي من أرسلني بالحق بشيراً ونذيراً لقد أعيت ملائكة السموات والأرضين والعرش والكرسي عن حصر ثواب هذه الصلوة وأضمن لمن صلى علي بهذه الصلوة عقب كل صلوة مفروضة رفيقي في الفردوس الأعلى⁴⁹ buyurup geldiği maḥalle nâz ile ḥırâm buyurdılar meger Resûl-i Ekrem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem imiş bildüm ve şalât u selâma başlayup eşşalātu vesselâmu ‘aleyke yâ resûlallâh eşşalātu vesselâmu ‘aleyke yâ ḥabîballâh diyerek çeşmden nihân ve ‘aynumdan pinhân oldu derḥâl kalbim feraḥ ü sūrûr ve behcet ü ḥubûr ile tölup menzileme ‘avdet itdüm ben ol ḥabîb ile ülfet ü nihâyet-i ünsiyyet itdüm ve bu kaşidenün fevâ’idinden ba‘zı efâzıl-ı şâlihîn bir kimesneden naḳl ider ki maḥmûm üzerine kıra‘at olunur tekrâr kıra‘atıyla ḥummâ andan zâ’il olur ‘allâme-i Nâblûsî şerḥinde didi ki bize vâkı‘ olandandır Resûl-i Ekrem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve selleme muṭlaḳâ tekrâr-ı şalât vaḳt-ı ḥummâ ve ğayrı da insâna ğâlib olan ‘aṭaşı izâle ider ve ben tecrübe idüp ba‘zı ihvânıma ifâde itdüm tarîḳ-i ḥâcetde [4^a] şu bulunmadığı vaḳtde tekrâr-ı şalât ile ‘aṭaşlarını giderdiler lâkin kendü ile Resûl-i Ekrem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve selleme şalât itdi ki tilke’ş-şalâtda zıkrullâh olmaya zîrâ ḥârrdur ve ‘aṭaşı izâle iden şîğâ-ı şalât bunuñ gibi ola eşşalātu vesselâmu ‘alâ seyyidinâ Muḥammedin ḥayri’l-enâm eşşalātu vesselâmu ‘alâ seyyidinâ Muḥammedin el-meb‘ûsi ileynâ bil-ḥaḳḳı’l-mubîn eşşalātu vesselâmu ‘alâ seyyidinâ Muḥammedin ennebiyyü’l-ümîyyü’l-emîn efzâlüş-şalâti ve eşrefü’t-teslîmâti ‘ale’n-nebi’ş-şâdık er-resûli’l-mü’eyyed bi-esrârü’l-ḥaḳâyık ve mücerred lafzatu illâhi zıkrı elem-i berdi def‘ için tecrîbe itdik zîrâ ḥârrdur zâkire ḥarâreti celb ider. Ammâ fezâ’ili istikrâ ile elliyi mütecâvizdür. Şalât mağfîret talebine mü’kelîn olan melîkenün du‘âsına sebebdür ki Allâh te‘âlâ ve melâ’ikesi ikisine de âmîn ile mücîbdür ve muşallî ile semâ arasında olan ḥicâb ḥarḳ olup du‘â müstecâb olur ve şalât ile du‘â maḳbûl olur ve ânsız merdûd olur ve faḳrı gider ve mecâlise zînetdür ve kıyâmetde nûrdur

⁴⁹"Ey Adam! Sadece bu salavatı okumakla yetin. Beni hak ile müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderenin hakkı için, bu salavatın sevabını saymak göklerin, yerin, Arş'ın ve Kürsi'nin meleklerini bile aciz bırakmıştın. Kim farz olan her namazın ardından bu salavatı okursa, ona cennetlerin en yücesi olan Firdevs'te benimle arkadaş olmayı garanti ederim."

ve meclisde olanuñ keffâretidür ehl-i meclisden birinüñ ityânıla Allâh te‘âlâ cemî‘-i ehl-i meclisi rahmet-i ahreviyye ve dünyeviyye ile rahmet ider içlerinde haṭâ-ı ‘azîm şâhibi olursa da ve şîrât üzerinde [4^b] nûrdur ve şîrât üzerinde dâru’s-selâma kâ’iddür ve şefâ‘at idicidür. Nebî-i muḥterem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem daḥî kâ’iline şâhid ve yevm-i kıyâmetde şâfi‘dür ve menâmda rû‘yetine sebebdür ve tekşîr ile nebî-i muḥterem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemüñ havzından içere ve Allâh te‘âlâ muḥarribedür ve mükşerî nâsuñ olası ve yevm-i kıyâmetde nebî-i muḥterem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemüñ akrabîdür ve şalavât-ı mektûbatuñ ahîrlerinde şalât iden esrâr ve haḳâyık meknûnâta vâkıf olur ve tekşîri ‘alâmet-i ehl-i sünnetdür ve bir kere şalât idene Allâh Te‘âlâ on şalât ider ve bir kere şalât idene on ḥasene yazılır ve on seyyi‘e mahv olur ve derecâtı ref‘ olur ve bir kere şalât idene Allâh te‘âlâ ve melâ’ikesi yetmiş kere şalât ider ve her gün yüz kere şalât idene Allâh te‘âlâ biñ ḥasene yazar ve biñ kere biñ seyyi‘esini mahv idüp yüz şadâka-ı maḳbûle yazar ve tekşîri zûnûbuna maḡfîret ve keffâretdür ve şalâtı cemî‘-i du‘âsında kıllana dünyâ ve âhiretde kifâyet idüp melâ’ike-i kirâm ilâ yevmü’l-kıyâm aña maḡfîret taleb idüp şalât iderler ve ḥacât-ı dîniyye ve dünyeviyyesini kazâya sebebdür ve tâ‘ûni def‘a sebebdür, eger Allâhüme şallî ‘alâ Muḥammadin ve ‘alâ âli Muḥammedin şalâten ta‘şîmunâ [5^a] bihâ mine’l-ahvâl ve tuṭahîrrünâ bihâ min cemî‘i’s-seyyi‘ât dirse aña necât ḥâşıludur ve dünyevî ve âhîrî ‘azâbdan necât ve emâne ve ahvâl-ı kıyâmetden necâta sebebdür ve eger biñ kerre şalât iderse nâzileyi def‘a ve me’mûleniyle ve murâda bulûğa sebebdür ve ḳable’l-mevt cennetde maḳ‘adını rû‘yete ve yevm-i fetretde cennet ile tebşîre ve nifâḳdan teṭhîr-i ḳalbe ve muḥabbet nâsa ve Allâh te‘âlâ ‘aynını miyânında nârdan berâ’atini kitâbına ve yevm-i kıyâmetde şühedâ ile iskânına sebebdür ve Allâh te‘âlâ bir kere şalât idene mânend-i uḥud bir ḳîrât yazar ve mükşerini Allâh te‘âlâ taḥte’l-‘arş müstezîl kıllar ve ḥac ve ğaza muḳâbelesinde olur ve mükşeri içün ezvâc cennet vesâ’ir ni‘amı çok olur ve şalât efzâl-ı a‘mâldur ve şalât ile ḥâl ve me’âlde fevze nâ’îl olunur ve i‘tâḳ-ı riḳâb vesâ’ir şadâḳâtdan efzâldur ve mükşerînüñ vechini siyâh oldıḳdan soñra beyâz ider ve cum‘a ve ḥamîsüñ leyl ve nehârında şalât idenüñ şalâtını şalâta muḥtaş olan melâ’ike zeheb ve fîzzadan aḳlâm ile nûrdan ḳarâṭîş üzre yazarlar ve Resûl-i Ekrem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemüñ melâ’ike kirâm ism-i şerîf ve nâm-ı münîf ve bedr ve’l-akharlarınıñ nâm nâmı ve ism-i sâmilîleriyle teblîğde [5^b] feraḥ ve surûr ve behcet ve ḥubûrlarına sebebdür ve olunan şalâtı Resûl-i Ekrem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem ḳabr-ı şerîflerinde bilâ-vâsîtatın istimâ‘ buyururlar ve ammâ aḥḳâm-ı şalât ba‘zı ‘ulemâ şallû ‘aleyh emrinüñ vüçûb üzre delâletini iddi‘â ve ba‘zıları istiḥbâb üzre delâletini iddi‘â eylediler ve bu şallû ‘aleyh emrinüñ ibtidâsı hicretüñ sene-i şâniyesinde ba‘zılar leyle-i İsrâda vâḳı‘ oldı didiler. Ba‘zılar ‘ümrede

bir kere farz olmak üzere delâletini iddî'â eyledi. Ba'zılar demiş ki 'aded ile takyidsiz vücub ekşerdür. Ebû Ca'fer-i Bâkır radıyallâhu 'anh didi ki şalâtda maḥall ta'yinsiz şalât vâcibedür. Şa'bî didi ki Şâfi'î katında şalâtuñ teşehhüdinde vâcibedür ve 'alâ kavlin Ḥanefî katında da böyledür ve Resûl-i Ekrem şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem ne zamân zikr olunursa şalât zâkir ve sâmi'a vâcibedür lâkin dinilür ki eger ta'hîr olunsa kazâsı câ'izdür ammâ Allâh te'âlâ zikr olunsa kazâ olunmaz, Neḥ'î didi ki her zâkir ve her sâmi'a şalât ider iken güyâ ḥuzûr-ı Resûl-i Ekrem şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemde olur gibi ḥuzû' ve ḥuşû' ve tevķîr ve sükût itmek vâcibdür hattâ İmâm-ı Mâlik reḥimehullâhu te'âlâ Resûl-i Ekrem [6^a] şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemüñ ism-i şerîf nâm-ı münîflerin istimâ' eyledük de levn-i sa'âdetleri müteḡayyir olur idi. Ba'zılar her meclisde bir kere şalât vâcibe olur âyet-i secde de oldıḡı gibi tekerrür iderse de fuşûl üstur ve şuni de şalât du'ânüñ evvel ve âḫirinde vâcibedür demiş, ba'zılar ikisinde de farz-ı kifâyedür demiş, ba'zılar emrûñ iktizâ eyledigi farzıñ mâ'adâsında müstaḥabedür demiş, ammâ vücub ve istiḥbâb cihetinden mevâridi ya'nî şalât olunacak yerler ve vâktler kırk beşden ziyâdedür bi'l-icmâ' ka'de-i âḫirenüñ teşehüdi 'uķbinde Şâfi'î katında onı da böyledür şelâsenüñ ḫilâfına ve Şâfi'î 'indinde âḫir-i kunûtda ve şalât-ı cenâze ve ḥuṭbede ve mü'ezzin ve iķâmete icâbetde ve du'â ve mescidden ḥurûc ve Şafâ ve Merve ve ḳable't-teferruķ ḳavmüñ ictimâ'ı ve her bâr-ı Resûl-i Ekrem şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem zikr olunduķca zikri ve telbiyeden firâḡ ve mescide duḡûl ve istilâm-ı ḥacer ve Resûl-i Ekrem şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemüñ ravza-ı muṭahhara ve devḫa-ı mu'anbaraları katında ve sūķa çıķdıķda ve gice uyķusundan ḳalkdıķda ve ḥatm-ı Ḳur'ân 'akîbinde ve cum'a günü ve meclisden ḳıyâm ve mesâcide mürûr ve rû'yeti katında ve maḡfîret talebinde [6^b] ve Resûl-i Ekrem şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemüñ ism-i şerîflerini kitâbda İbni 'Acîbe ile Ma'rûf Ḥasan Bin Mûsâ El-Ḥazramî demişler ki aḫâdis-i şerîfe taḫrîr ider idem Resûl-i Ekrem şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemüñ nâm nâmı ve vaşf-ı sâmilere geldikde şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem yerine remz ile şal'am yazub 'acele ḳaşd ider idem, bir gice Resûl-i Ekrem şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemi menâmda gördüm baña ḫiṭâb buyurub saña ne oldı baña şalât itmazsen Ebü 'Ömer ve Ṭaberî ismimi yazdıķda baña şalât itdikleri gibi deyü buyurduķda bîdâr olub fez' eyledüm ve nefsim'e azîmet eyledüm ki ne zamân Nebî-i muḫterem şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem olan ḫadişi taḫrîr idersem şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem taḫrîr ideyim ve tezķîr ve va'z ve derse şurû' ve 'ilmi teblîḡ ibtidâsında ve nefsinde ve mālında ziyâde ve bereket ve tevsî'a ve fakri gidermek ve ḡayra 'adem-i iḫtiyâc murâd itdikde ve şubḫ ve maḡrib namâzından soñra ve şabâḫ ve aḫşamda ve bu yevm-i ḳıyâmetde şefâ'atine idrâk ve vuşûle sebebdür ve 'iṭâs katında ve vuzû'dan firâḡdan soñra ve menzile duḡûl ve zikrullâh içün ictimâ' katında ve şey'i nisyân

katında tezekkür için ve şalât-ı [7^a] ‘îdde ve cum‘a gicesi ve tanîn-i üznde ve hâcet hudûsı ve yâ Allâh te‘âlâya ve yâ benî âdeme zarûret katında ve Allâh te‘âlâya hâceti olana ve şalât cum‘adan soñra ve Şâfi‘î ‘indinde vaqt-ı zebîhede mücerrebdür ve Qur‘ân-ı celîlü’s-şânı kırâ‘at hâlinde ve lev şalât-ı nâfilede ve Resûl-i Ekrem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemün zikri mürûr itse tevaqquf idüb şalât ider bu miftâh hışnda mezkûrdur lâkin fuşûl üstur ve şuni de derhâl şalât itmek lâzım degildür ba‘de’l-firâğ güzeldür zîrâ Qur‘ân efzâldur ve nevm katında ve ictimâ‘ ve ifrâk katında ve her emr zi-bâlda ve Sebt ve Aşed ve Hamîs günü müstaḥabedür ve firâğ qalbi de ve su‘âl ve fetvâ kitâbeti katında ve her maşnıf ve dâris ve müderris ve ḥaṭibe ve resâ‘ilde ve ḥatm-ı kitâbda.

El-Beytü’l-Evvel

يَا رَبِّ صَلِّ عَلَى الْمُخْتَارِ مِنْ مُصَرِّ

وَالْأَنْبِيَا وَجَمِيعِ الرُّسُلِ مَا ذُكِرُوا

Yâ Rabbi şalli ‘ale’l-muhtâri min Muḍarin

Ve’l-Enbiyâ ve cemî‘i’r-rüsli mâ zükirû

Luğat-ı beyt: Kelime-i (يا) nidâya mevzû‘ dur, nâzım ḳuddise sırruhûnuñ bunı irâdı taleb-i şalâtı kemâl-i derâ‘et içündür zîrâ Ḥaḳḳ sübhânehü ve te‘âlânun ḥaḳḳında nidâ-ı du‘â ve tazarru‘a maḥmûldur ve bu kelime-i (يا), (يا) nidâ-ı ba‘îd ve (يا) nidâ-ı qarîb ve (يا) nidâ-ı mutavassıṭ içündür eger evvelkisi için olursa [7^b] burada zikri ḥazmen li’n-nefs ve nefsi mezân-ı zelfiden istib‘âd için olur güyâ nâzım ḳuddise sırruhû nefsinı sâha-ı ḥużûr-ı ilâhîden ba‘îd ‘addider böyle olunca burada zünübini i‘tirâfa işâret vardır maḡfîret olunup şalât ile du‘âsınun ḳabûline tevessül ider yâḥûd iclâl ve ta‘zîm için qarîbi ba‘îd menzilesine tenzîl için olur, yâḥûd kendü ile du‘â olunanun şân ve şerefînuñ ‘azîm olduğına tenbîh için olur ve eger ikincisi için olursa burada zikri nâzım ḳuddise sırruhû maḳâm-ı iḥsânda olduğına işâret olur ve eger üçüncü için olursa burada zikri aña işâretdür ki insân mücib-i ḳurb olan tã‘atinden yâḥûd mücib-i bu‘d olan zühûl ve seyyi‘âtden ḥâlî olmaz, yâḥûd mücib-i tavassuṭ olan ḥuşû‘ ve teveccühsüz tã‘âte iştiğâl gibiden ḥâlî olmaz pes bu (يا)ı sâ‘ir-i hurûf nidâ miyânından ihtiyârî bizüm taḳrîrimüzden zâhir oldu ve bu (يا)ı ihtiyârına vech-i âḥer budur ki Allâh te‘âlâ ancak bunuñla nidâ olunur ve Allâh te‘âlânun şıfâtı miyânından nefsinı muzâf olarak (رب) lafzını ihtiyârî terbiye ikmâl ma‘nâsına olduğına işâret içündür ve bu ikmâl [8^a] yâ dâ‘î yâḥûd med‘ûle için şalâtdan ḥâşıldur ya‘nî kemâl-i dâ‘î muṭlaḳdur ve kemâl-i med‘ûle ekmeliyyet ma‘nâsınadır ammâ sâ‘ir-i şurrâḥ vech-i ihtiyârinde didiler ki taḥḳîḳ rabb şıfâtı dâ‘î bi’s-şalâtuñ terbiye-i ḥaḳḳa muḥtâc olmasını müş‘irdür etfâlün mürebbiye ve memlûkün mâlikine ihtiyâcları gibi ve

bunda isti'ṭāf ve mezīd-i inzāl-ı rahmet vardır pes vech-i evvele göre rabb şey'en-fe-şey'en mürebbi ma' nāsına olur ve vech-i şānī göre mālīk ma' nāsına olur ve 'allāme-i Nāblūsī didi ki yā Rabbi'nūn aşı yā-i mütেকellim ile yā rabbī idi nidā ile keşret-i tekrārından li-ecli't-taḥfif yā ḥazf olunub bā-i muvaḥḥide üzre kesre ibkā olındı ve elif lām ile ve muzāf olarak El-Rabb şey'en-fe-şey'en mürebbi ve mālīk ma' nālarına ıtlāk olunur ve elif lāmsız maḥlūka ıtlāk olunur zīrā elif lām 'umūm ifāde ider maḥlūk ise cemī' -i maḥlūkata mālīk olamaz ve zevi'l-' uqūlūn ḡayrıya muzāf olarak rabbu'l-māl dinilür mālīkī ma' nāsına ve seyyid muṭā' ve muşliḥ ma' nālarına gelür ve hazā rabbū'l-' abd dinilmez ammā hazā rabbī Allāh te' ālāya ḥiṭābdur yā mālīkī ve yā ḥālīkī ma' nāsına. (صل) teşdīd-i lām-ı meksüre ve ḥazf-ı yā [8^b] ile fi'l-i du' ā ve iltimāsdur Allāh te' ālānuñ şallū emri muḳābelesinde ḥaḳīkat-i emr degildür zīrā emr-i mevzī' inde beyān olındığı üzre a' lādan ednāyadur ve şalāt izāfet ile mu' teberedür eger şalāt Allāh te' ālāya muzāfa olursa du' ā ma' nāsına olur melā' ikeye muzāf olursa istiḡfār ma' nāsına olur pes buña göre şallī irḥam ma' nāsına olur ve rahmet luḡatda riḳḳat-ı ḳalb ma' nāsınadır ve riḳḳat-ı ḳalb Ḥaḳḳ sübhānenūn ḥaḳḳında muḥāl olmağın şalāt ḡāyeti olan tefāzzul ve iḥsāna ḥaml olındı ve bu ḡāyete göre 'allāme-i Nāblūsī şalātı rahmet-i kāmīle ve ni' met-i şāmīle ile tefsīr eyledi. Ba' zılar dimiş ki şalāt du' ā ve ta' zīm ve rahmet ve bereket miyānında müşterekdür ve allāhümme şallī 'alā āli ebī evfi bundan anlara rahmet eyle dimekdür ve buña göre yuṣallūn 'ale'n-nebī ḳavli ma' neyeyn meyānında müşterek olmaz belki ta' zīm ma' nāsında olur ve **Fāzıl-ı Ḥādīmī** didi ki burada ma' nā-yı şalāt rahmet-i muṭlaḳa degildür belki ta' zīm ve ibkā-ı şerī' at ve āḥiretde teşfī' i ma' nāsınadır, yāḥūd şalāt Resūl-i Ekrem şallāllāhu te' ālā 'aleyhi ve sellemūn (سَلُّوْا إِلَى الْوَسِيْلَةِ وَالْفَضِيْلَةِ) ḳavli ile işāret olanan [9^a] cinsden ola böyle olunca şalāt rıf' at-ı derece ve maḳām-ı maḥmūd ve şefā' at-i ' uzma ile du' ā olur. Ba' zılar dimiş ki şalāt ummetine maḡfīret ile ve tubbā' unūn keşretiler ve şerī' atini ' ubbād ve vurrā' ve ' ulemā muḥāfazasıyla du' ā olur ve ba' zılar dimiş ki Allāh te' ālānuñ resūline şalātuñ ma' nāsı Allāh te' ālānuñ resūline ta' zīm ve şenāsıdır ve ba' zılar dimiş ki şalāt ile maḳşūd Allāh te' ālānuñ emrine imtişāl ve nebīsinūn üzerimize olan ḥaḳḳını ḳazā Allāh te' ālāya taḳarrubdur. Ba' zılar dimiş ki ni' am ilāhiyye olan Resūl-i Ekrem şallāllāhu te' ālā 'aleyhi ve sellemūn şükrinden ' āciz olduğımızdan ol ni' amuñ mükāfātıyla bizlere şefḳaten Allāh te' ālā şallū 'aleyhi ḳavli ile resūline şalāt ile emr eyledi ve eger böyle olmasa Resūl-i Ekrem şallāllāhu te' ālā 'aleyhi ve sellem içün şefā' at taşavvur olunmaz ḥāl bu ki müşfi'e'l-külldür ve ba' zı ' ārifinden mervīdür ki şalātuñ fā' idesi şalāt idene rāci' adur zīrā şalāt itmek Resūl-i Ekrem şallāllāhu ' aleyhi ve selleme şıdḳ-ı ' aḳīde ve izḥār-ı muḥabbet ve iltizām-ı ṭā' at ve ihtirām-ı vāsiṭaya delālet ider. (اخْتَرْتَهُ عَنْهُمْ) (المُخْتَارِ) den me' ḥūz ism-i mef' ūldür ve bundan murād nebimiz şallāllāhu ' aleyhi ve sellemdür

ki [9^b] Allāh te‘ālā kendüyi ihtiyār idüp cemī‘ -i halkı üzerine tafzīl eyledi ‘allāme-i **Nāblūsī**’nün takrīrleri budur ammā **Fāzıl-ı Hādīmī** didi ki (المختار) terciḥ ve taḥṣiṣ ma‘nāsına olan ihtiyārdan me’ḥūz ism-i mef‘ūldür ya‘nī Allāh te‘ālā Resūl-i Ekrem ṣallāllāhu ‘aleyhi ve sellemi risālet ve siyādet-i tāmmedür riyāset-i nebeviyye külliyye için ‘ibādī arasından terciḥ ve taḥṣiṣ buyurup cemī‘ -i ‘āleme raḥmet ve cemī‘ -i mevcūdının vücūdına menāt olmaḥ için eşref-i mevcūdāt kıldı böyle olunca (المختار) lafzını ihtiyārda ṣalātu ityānuḥ ‘illetine belki lüzüm-ı ṣalāta işāret vardur, yāḥūd (المختار) Nebī-i muḥterm ṣallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemün esmā-ı şerīfesinden bir ismdür ne kadar bu tafzīl-i ismden mefhūm-ı şarīḥ olmazsa lākin ihāmıdan ḥālī olmaz zīrā a‘lām için me‘ānī-i aṣliyye delālāt-ı şülṣsüz a‘lāmdan fehmi olunur. Uṣūlda beyān olındığı gibi ve eger ‘alemden ma‘na-yı vaṣfa ṣāmil olan murād olunursa emr beyyinün ve zāhirdür. Su‘āl olunursa istiḥkāk-ı medḥ ef‘āl-ı ihtiyāriyye iledür ve bu ihtiyārda Resūl-i Ekrem ṣallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemün medḥalı yokdur belki Allāh te‘ālānuḥ [10^a] maḥz-ı ‘aṭāsiyladur ve bu Resūl-i Ekrem ṣallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme nisbet ile emr-i ıztırārīdür cevāb budur ki bu ḥaṣrı ba‘det’-teslīm Nebī-i muḥterem ṣallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemün ‘adem-i medḥaliyyeti müselleme degildür. Zīrā cā’izdür ki Resūl-i Ekrem ṣallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemün ef‘āl-ı ḥasene ve evzā‘ -ı müsteḥsene ve ḥulḳ-ı ‘aẓīm ve sīret-i marziyye-i ihtiyāriyyesi fevḳal’l-küll olup cemī‘ sinde olandan sābıka ola niteki bunu nuṣūṣ nātiḳdur. (مضّر) Resūl-i Ekrem ṣallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemün ecdādının biridür ve bu zamm-ı mīm ve feth-i dād-ı mü‘ceme ve tenvīn ile züfer vezni üzredür ḳāmūsda didi ki Muḍar Bin Nizār Ebū Ḳābiledür ve buña Muḍaru’l-Ḥamrā dirler. Bunuñla tesmiye olındığı leben-i mādır ve ḥāmızı şūrb sebebiyle şiddetinden ötüridür. Yāḥūd levni beyāz olduğından ötüridür ve ‘Arab ebyāza aḥmer tesmiye iderler. Bu ecilden Muḍaru’l-Ḥamrā dinildi. Ba‘zılar dimiş ki Nizāruḥ iki oğlu var idi birine Muḍar ve birine Rabī‘a dirler ide Muḍara ḳubbe-i ḥamrāyı vaṣiyyet ve Rabī‘ aya feresi vaṣiyyet itmegin Muḍaru’l-Ḥamrā’ ve Rabī‘ atü’l-feres dinildi ve Muḍar ṣavt cihetinden aḥsen-i nās olub evvelā ‘Arab’da [10^b] ḥidā’ ibili sūnnet idendür ve ḥaḳḳlarında lā-tesübbū Muḍare ve lā Rabī‘a fe-innehumā kānā mü‘minin vārid olmuṣdur ve ammā Nizār bu Muḍaruñ pederidür ḳalīl ma‘nāsına olan nezrden me’ḥūzdur bunuñ pederi bunuñ vilādeti ḥininde aṣlāba naḳl olanaraḳ Resūl-i Ekrem ṣallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme naḳl olunan nūr-i nübüvveti ‘aynını miyānında müṣāhede idüp kemāl-i feraḥından ḳurbanlar kesüp ve iṭ‘ām-ı ṭa‘ām idüp bunuñ mecmū‘ı şu mevlūd için nezrdür dimegin Nizār tesmiye olındı. (والأنبياء) zarūret-i vezni için maḳṣūr oldığı ḥālde hemzenün ḥazf iledür ve bu nebīnün cem‘ idür nebī şerḥ-i maḳāṣıdda olduğına göre insāndur ki Allāh te‘ālā kendüye vaḥy itdiği şey’i ḥalka tebliḡ için anı ba‘ṣ eyledi su‘āl olunursa el-ḥalk lafzı eş-ṣaḳaleyn lafzına tebdīl olunsā evlā olur idi cevāb budur ki

nebimiz şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ins ve cinne ba‘ş olundığı gibi melā’ikeye de meb‘ûşdur bu ecelden eş-şakaleyn lafzına tebdil olunmadı ve melā’ikeden murād melā’ike-i suflıyyedür ve bu ta‘rife **Celāl Fāzıl** i‘tirāz idüp bu ta‘rif kendi nefsinı tekmil için ba‘ş olunan [11^a] kimesne ile menkûşdur. **Zeyd Bin ‘Ömer** ve **Bin Nefil**’de dinildiği gibi ve **Celāl Fāzıl** tekellüf üzre cevāb virüp ta‘rifi a‘leb üzerine ħaml eyledi, yāhūd müfred ‘ademe mülħaķ olur ve nebīnūñ iştikāķı nebe‘dendür bu da yā ħaber ma‘nāsına yāhūd irtifā‘ ma‘nāsınadır. (وجميع) (الرُّسُلِ) de (وجميع) lafzı tetmīm-i vezn içündür zīrā istiğrāk er-rüsülde olan lāmdan müstefāddur ve (رُّسُلِ) zammetyen ile ve iskān-ı sīn ile resül lafzının cem‘ idür ve resül insāndur ki Allāh te‘ālā aħkāmı ħalka teblīğ için ba‘ş eyledi ve ħayālī Yūşe‘ ile su‘āl tevvecüh itmesün için (ولو) (بالنسبة إلى قوم آخرين) ile kaydladı ħafī buyurulmaya ‘allāme-i **Sa‘d** ve **Celāl** nebīnūñ ta‘rifde li-teblīğ-i aħkām dimeyüp mā evħāhullāh dimeleri kışaş ve emşāle şāmil olsun içündür ve ta‘rif-i nebīde aħkāmı aħz iden kimesne ta‘rif-i resülde bi‘şetden maķsūd bizzāt aħkām olduğunu mülāħaza eyledi ve bu iki ta‘rif resül ve nebī miyānında terādüfi iktizā ider bunı İbn Hammām ihtiyār eyledi lākin cumhūr-ı nebī e‘ammdur deyü ittifāk eylediler ve bunı “وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ”⁵⁰ naşş-ı şerīfi te‘yīd ider ve vech-i te‘yīd ħayālī üzerine ķavl Aħmed’de [11^b] mübeyyendür ma‘lūm buyurıla ki ħadīşde vārid olduğu üzre ‘aded-i enbiyā yüz on dört biñdür ve bu ‘aded-i rüsülde ezyeddür. Ba‘zılar resül de kitābı şart eyledi lākin şöyle i‘tirāz olındı ki resül üç yüz on üçdür kütüb yüz dördür böyle olunca iştirāt şaĥiħ olmaz cevāb virildi ki kitāb kendü ile olmaķlıģa iktifā olunup üzerine nüzül iştirāt kılınmadı lākin bu cevāba göre beynehümāda olan terādüf su‘ālī ‘avdet ider ba‘zılar dimiş ki muħtemeldür nüzül tekerür ide fātīħada olduğu gibi rivāyātde ba‘zı suħufuñ ba‘zı enbiyāya taĥşīşi ba‘zı suħufuñ ba‘zısının üzerine olan nüzülü için rivāyātuñ şıĥĥatı taķdīrine göredür ve ba‘zılar resül de şer‘-i cedīdi şart eyledi ve bu İsmā‘il resüldür ve añun şer‘-i cedīdi bu ķadar deyü redd olındı pes iki ta‘rifüñ ħaşılı budur ki resül insāndur Allāh te‘ālā aħkāmı teblīğ için anı ħalka ba‘ş eyledi ve anuñla kitāb vardur ve nebī insāndur Allāh te‘ālā kendüye vahy olunan şey’i teblīğ için ħalka ba‘ş eyledi gerek anuñla kitāb olsun gerek olmasun böyle olunca nebī ile resül miyānında ‘umüm ve ħuşuş-ı muṭlaķ vardur ve enbiyādan sonra rüsli [12^a] zıkr şānlarına ihtimāmen taĥşīş ba‘de’t-ta‘mīmdür ve ħafī buyurulmaya muħtār ve mā ba‘deh beyinde olan tertīb tedennī ķabīlindendür ve enbiyā ve rüsli miyānında olan tertīb teraķķī ķabīlindendür. (مَا ذُكِّرُوا) mā

⁵⁰“Senden önce hiçbir resul ve nebi göndermedik ki, bir şey temenni ettiği zaman, şeytan onun bu temennisine dair vesvese vermiş olmasın. Ama Allah, şeytanın vesvesesini giderir. Sonra Allah, ayetlerini sağlamlaştırır. Allah, hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Hac Suresi 22/52

maşdariyye-i zamāniyyedür müddet-i zikrleri dimekdür Allāh te‘ālānuñ ⁵¹“فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ” kavlı-i şerifinde olduğu gibi müddet-i isti‘atınüz dimekdür ve bu kayduñ zāhiri mecmū‘ anuñ kaydıdır. Ba‘zılar āhirinüñ kaydıdır didiler zīrā muşallā enbiyā ve rüsl üzerine zıkr olundukları vaqtdē šalāt ider ammā nebimiz şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem üzrine zıkr olunsun olunmasun aşāleten šalāt ve selām ider hattā muşallā delāyili’l-hayrāt ve emsāli kütüb şalavāta muvāzabet idüp aşāleten šalāt ve selām ider ve bu müdāvemete aşālet dirler.

İ‘rāb-ı beyt: (المختار) şalliye müte‘allıkdur su‘āl olunursa šalāt luğatda du‘ā ma‘nāsınadır ve du‘ā ‘alā ile isti‘māl olunsa zarr içün olur cevāb budur ki ‘alā inzāl kalimesine müte‘allıkdur ve bundan müterādifenüñ ittiḥādı lāzım gelmez ve du‘ā ‘alā ile isti‘māl olunup zarr içün olmasından **şallūnuñ** ‘alā ile isti‘māl olunup zarr içün olması lāzım gelmez. (من مَضْرٍ) müte‘allıq-ı maḥzūfiyla bile (المختار) [12^b] kavlinüñ şıfatı olup taḳdiri en-nāşī min benī (مَضْرٍ) demek olur. (والأنبياء) el-muḥtār üzerine ‘atf ile mecrürdür şān-ı ḥāşşa ihtimāmen ‘atfū’l-‘āmm ‘ale’l-ḥāş kabīlindendür gūyā ḥāş, faẓl ve şerefūñ ziyāde lākinden ‘aleme muḡāyirdür böyle olunca muḡāyeret-i vaşfiyye muḡāyeret-i zātiyye menzilesine tenzīl olundu ‘atfū’l-ḥāş ‘ale’l-‘āmm olduğu gibi pes (وجميع الرُّسُل) kavlinüñ enbiyā üzerine ‘atfı tillke’n-nükteden ötüri ‘atfū’l-ḥāş ‘ale’l-‘āmm kabīlindendür zīrā nisbet muṭlaḳā ‘umūm içündür eger tesāwī ile olursa ‘atf-ı tefsīr kabīlinden olur yāḥūd aḥed-i müterādifeyni āḥer üzerine ‘atfa qarībdür ve bunların mecmū‘ ı itnāb-ı me‘ānī kabīlindendür ve cā’izdür ki (مَضْرٍ) (والأنبياء) üzerine ‘atf olunup taḳdiri el-muḥtār min Muḍar ve mine’l-enbiyā demek ola ya‘nī mufaẓẓal ‘aleyhim demek olur ve cemī‘ i’r-rüsl daḡı bunuñ gibi olup taḳdiri el-muḥtār min Muḍar ve mine’l-enbiyā ve min cemī‘ i’r-rüsl demek olur.

Ma‘nā-yı beyt: Ey Rabbim ve ey Mālikim rahmet-i kāmileyi risālet ve siyādet-i tāmme ve riyāset-i nebevviyye-i külleye ile [13^a] ‘ibāduñ miyānında müreccaḥ ve muḥaşşaş ve muḥtār üzerine inzāl eyle yāḥūd sā’ir kabā’ilden ve sā’ir efrād-ı Muḍar’dan nāşī olmuyup belki Ebū Ḳabīle olan benī Muḍar’dan nāşī olan muḥtār üzerine inzāl eyle daḡı rahmet-i kāmileyi enbiyā ve cemī‘ -i rüsl üzerlerine inzāl eyle bunlar elsün ile zıkr olunduḡca ya‘nī bunlardan her birini zıkr lisānı ve zıkr-i ḳalbi ve cenānı ile her insān yāḥūd ḡayr insān zıkr itdıkce yāḥūd Ḳur’ān ve ḡayrıda cemī‘ evḳāt ve ezmānda zıkr olunduḡca ve bundan murād nebī ve baḳiye-i enbiyā ve mürselin üzerine šalātı te’yiddür şalavāt Allāh ve selāmüh ‘aleyhim ecme‘ in ve bu mā zükirü kaydı ile muḳayyed olan šalāt şıyaḡ-ı şalavāt cümlesinde zıkr olunan “allahümme şalli ‘alā

⁵¹“O hâlde, gücünüz yettiği kadar Allah'a karşı gelmekten sakının. Dinleyin, itaat edin, kendi iyiliğiniz için harcayın. Kim nefsinin cimriliğinden korunursa, işte onlar kurtuluşa erenlerin ta kendileridir.” Tegabun suresi 64/16.

Muhammed ve ‘alā āli Muhammed küllemā zekereke’z-zākirūn ve sehā ‘enhü’l-ğāfilūn”
ve yine İmām Şāfi‘inūñ kitābet risālede şallallāhu ‘alā Muhammed ‘adede mā
zekerehū’z-zākirūn ve ‘adede mā ğefele ‘an zikrihi’l-ğāfilūn kavli qabilindendür yāhūd.

Ma‘nā-yı beyt: Ey Rabbim rahmet-i kāmileyi **Benī Muḍar**’dan ve enbiyā ve rüsliden neş’itāb olan muhtār üzerine inzāl eyle zīrā nebimiz şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemi [13^b] Allāh te‘ālā ihtiyār ve cemī‘-i enbiyā ve rüsl üzerine tafzīl eyledi ve bu ma‘nāya müsned-i Firdevs de olan “inne Allāh ihtārenī ‘ale’l-enbiyā ve ihtār aşḥābi ‘alā cemī‘i’l-‘ālemīn” ḥadīşi delālet ider lākin ma‘nā-yı evvel zāhirdür ve evvelkinde nükte vardır ki nebimiz şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem enbiyā ve rüsl tahtında dāhil olduğundan şalāt hakkında tekerrür itdi.

El-Beytü’s-Şānī

وَصَلِّ رَبِّ عَلَى الْهَادِي وَشِيعَتِهِ

وَصَحْبِهِ مَنْ لَطِيَ الدِّينِ قَدْ نَشَرُوا

Ve şalli rabbi ‘ale’l-hādī ve şī‘ atihi

Ve şaḥbihī men li-ṭayyi’d-dīni ḳad neşerū

Luğat-ı beyt: (وَصَلِّ) ḥazf-ı yā üzre mebnī fi’l-i du‘ādur. Ma‘nāsı taḳaddum itdi. Nāzım ḳuddise sırruhūnūñ (وَصَلِّ رَبِّ) ḳavlini i‘ādesi yā ḳaşidesini ‘aḳd ve nazm itdigi şalāvāt-ı şerīfeye kemāl-ı i’tinā ve ihtimāmını te’kīd ve taḳrīr ola. Zīrā Allāh te‘ālā kemāl-ı tecerrüd ve taḳaddüsde olup nefsi-ı insāniyye ‘alāyık-ı bedeniyeye ile mūna‘ame ve küdürāt-ı ṭabī‘iyye ile mükeddere olmağın tecerrüd ve ta‘alluḳ şāḥibi vasıṭadan lāzib ve vācib oldı ki Resūl-i Ekrem şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemdür ve yine vāsiṭadan lā-büddür ki şalātdur. Bu ecilden Resūl-i Ekrem şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem üzerine ibtidā ve āḥir ve vasaṭ-ı du‘ā belki zī-bāl olan cemī‘-i a‘mālūñ ibtidāsında şalāt sūnnet ḳılındı. [14^a] Yāhūd beyt-i evveldeki şalāt, Resūl-i Ekrem şallallāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemūñ ğayr-ı müte‘addiye olan kemālāt-ı zātiyyesi içün ola. Beyt-i şānīdeki şalāt ümmetine müte‘addiye kemālātı içün ola. Niteki beyt-i evvelde (المُخْتَار) ve beyt-i şānīde (الْهَادِي) lafzları bunı te’yīd ider. Yāhūd beyt-i evveldeki şalāt kemālāt-ı vehbiyyesi ve beyt-i şānīdeki şalāt kemālāt-ı kesbiyyesi içün ola. Yāhūd evvelki Resūl-i ekrem enbiyāya metbū‘ olduğu ḥayṣiyyetden ikinci (الْ) ve şaḥbe metbū‘ olduğundan ola ve evvelkinde (رَبِّ) lafzını taḳdīm-i şerāfet-i zātiyye içündür ve beyt-i şānīde şalātı taḳdīm-i maḳām maḳām-ı şalāt olduğu içündür. (رَبِّ) yā Rabb dimekdür ve taḥfif-i yā zarūret-i şī‘r içün ḥarf-ı nidāsı ḥazf olındı. (الْهَادِي) hidāyetden ism-i fā‘ildür hidāyet yā e’d-delāletü’l-mevşūletü

ilā mā yūşaldur “وَأَمَّا تَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ”⁵² naşş-ı celîlinde olduğu gibi yāhūd e’ d-delâletü’l-mevşûledür “إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ”⁵³ âyet-i kerimesinde olduğu gibi ve Resûl-i Ekrem şallâllâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem ma’ nâ-yı evvele göre küllî hādîdür ma’ nâ-yı şāniye göre ba’ zı hādîdür ve bu da bi-ḥasbi’z-zāhirdür. [14^b] Ammā ḥaḳīkatinde hidāyet ve cemī’ -i ef’āl-ı ‘ibādullāh te’ālādan olup anda ‘abdiñ kesb ile dahli yokdur. **Fāzıl-ı Ḥādīmī** didi ki hidāye lūgatde irşād ve delālet ma’ nāsınadır. Şer’ de Qur’ānda olan ma’ nāyadur ve ‘allāme-i **Nāblūsī** didi ki hidāyetün iki ma’ nāsı vardır. Biri işāl ve biri mücerred delāletdür. Pes ma’ nâ-yı evvel Allāh te’ālāda olur ki hidāyetullāhdur “إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ”⁵⁴ ḳavl-ı şerīfiyle aña işāret ider. Ma’ nâ-yı şānī maḥlūḳdan olur ḥālīḳdan da olur ve delālet du’ā ve ṭarīḳ-i vuşulı ta’rīf ve beyān ile olur “وَأَمَّا تَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ”⁵⁵ naşş-ı kerîminde olduğu gibi ve nebîmiz şallâllâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellem du’ā ve ta’rīf ve beyān ile Allāh subḥānehūya vuşul-ı ṭarīḳine cemī’ -i ümmetini delālet eyledi. (شیعه) kesr-i şîn-ı mü’ceme ile etbā’ ve enşār ma’ nāsına ve her ḳavm bir emriñ üzerine ictimā’ ideler anlar şî’ adur. Yāhūd her ṭā’ife Resûl-i Ekrem şallâllâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellemün dîn-i ḥaḳḳı üzre ictimā’ idüp ḥayāt ve ba’de’l-ḥayāt ilā yevmi’l-ḳıyām şerī’atına nuşret ve iḥyā-ı sünnet ideler bu taḳdîrce şaḥbı zikri şān-ı şaḥbihi i’tinā ve ihtimāmen ‘aṭfū’l-ḥaş ‘ale’l-‘āmm ḳabilinden olur. Su’āl olunursa evlā olan ve (وَشِيعَتِهِ) [15^a] yerine ve (عُتْرَتِهِ) mişlli dimek idi. Zîrā şî’a ancak Ali kerremellāhu vecchēhū ve raḳıyallāhu ‘anh ve ehl-i beyt raḳıyallāhu ‘anhuma muḥabbet olan ehl-i ehvāyı ihām ider. Cevāb verildi ki burada şî’a ile murād mā ‘uṭife ‘aleyh olan ve (وَصَحْبِهِ) ḳarînesiyle Nebî-i muḥterem şallâllâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellemün āli ve ehl-i beytidür. Ammā **Fāzıl-ı Bağdādî** ve **Benderî**’nün nuşḥaları ve (وَشِيعَتِهِ) yerine ve (وَعُتْرَتِهِ)dür. (عُتْرَتِهِ) ‘aşîret ve ḳabile ma’ nāsınadır. Lākin ve (وَصَحْبِهِ) ḳarînesiyle yine murād āldur. (صَحْبُ) şaḥābī ma’ nāsına olan şaḥībūñ ism-i cem’ idür. Ba’zılar şaḥībūñ cem’ idür dimiş. Şaḥābī Nebî-i muḥterem şallâllâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellemē şaḳaleyninden mü’min olduğu ḥâlde mülākī olup İslām üzre vefāt iden zātdur. Ne ḳadar riddet taḥallül iderse de gerek şoḥbet uzasun gerek uzamasun pes liḳā-ı şaḥābeden ‘ümyān ve mücālese itmeyen dāḥil olsun içün rü’yet ve mücālesetden e’ammdur ve liḳāyı Nebî-i muḥterem şallâllâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellemün ḡayrı zamîre isnādı ile Resûl-i Ekrem şallâllâhu te’âlâ ‘aleyhi ve sellemē keşf olunan

⁵²“Semud kavmine gelince, biz onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar körlüğü hidayete tercih etmişler ve yaptıklarına karşılık, alçaltıcı azap yıldırımı onları çarpmıştı.” Fussilet suresi 41/17.

⁵³“Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir. O, doğru yola gelecekleri daha iyi bilir.” Kasas suresi 28/56.

⁵⁴“Şüphesiz sen sevdiğin kimseyi doğru yola iletemezsin. Fakat Allah, dilediği kimseyi doğru yola eriştirir. O, doğru yola gelecekleri daha iyi bilir.” Kasas suresi 28/56.

⁵⁵“Semud kavmine gelince, biz onlara doğru yolu göstermiştik. Ama onlar körlüğü hidayete tercih etmişler ve yaptıklarına karşılık, alçaltıcı azap yıldırımı onları çarpmıştı.” Fussilet suresi 41/17.

çıkar ve şakaleyn takyîdi ile melâ'ike çıkar ve İslâm üzre mevtiyle irtidādından rücū' itmeyen mürted çıkar. 'Abdullāh bin Hanzal ve İbn-i Caşş gibi riddetinden sonra [15^b] mü'min olduğu hâlde vefât iden bunun hilâfinadur 'Abdullāh bin Serh gibi. (لَطِي الدِّين) de tayy "tavaytu's-şey'e tayyen"den me'hūz maşdardur bu da (نَشْرُوا) hilâfidur ve tayyü'd-dîn dînün nās üzerine hifâ ve iltifâfı ma'nâsinadur ve bundan murād dîn-i Muhammed şallâllāhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemdür şerî'ati ma'nâsına. Râgıb Aşfahânî demiş ki dîn-i tâ'at ve cezâya dinilür ve şerî'at içün isti'âre olunur. **Fâzıl-ı Bağdâdî** didi ki dîn ve millet ve şerî'at bi'z-zât müttehidâtur ve bi'l-i'tibâr müteğâyirâtur zîrâ Resûl-i Ekrem şallâllāhu te'âlâ 'aleyhi ve sellemün cânib Hâk'dan götürdigine itâ'at olındığı hayşiiyetden aña dîn dinilür imlâ ve kitâbet ve nās üzerine icmâ' eyledikleri hayşiiyetden aña dîn dinilür imlâ ve kitâbet ve nâşş üzerine icmâ' eyledikleri hayşiiyetden millet dinilür ve vaż'-ı ilâhî olduğu hayşiiyetden aña şerî'at dinilür. 'Allāme-i **Bagdâdî** ve **Benderî** didiler ki tayy tayy-i şevb ve emsâlidür ve burada dînden murād âsâr-ı dîniyyedür ve bunda isti'âre-i mekniyye ve tahyîliyye vardır zîrâ nâzım kıddise sırühü dîni nefsde şevbe teşbîh eyledi isti'âre-i mekniyyedür ve buña müşebbeh bihūn ya'nî şevbün levâzımı olan tayy-yı işbât eyledi isti'âre-i tahyîliyyedür ve beynehümâda vech-i şebih müte'emmele hafî degildür ta'accüb olunandur ki [16^a] **Fâzıl-ı Hâdimî** ve **Bagdâdî** (مِنْ لَطِي) kavlinde (مِنْ) kelimesini harf-i cerr ve (لَطِي) kelimesinün lāmını aşl kelimeden olarak meftûha kırâ'at idüp şöyle şerh eylediler ki kāmūsda (لَطِي) arz ve mevzi' ve vasa'at-ı arz ma'nâsına ve yine kāmūsda (لَطِي) sa'y gibi leziqa bi'l-arzi ma'nâsına ya'nî arza mulâsık oldu ve ahz itdi dimekdür. Ve (مِنْ لَطِي) mu'ahhar (نَشْرُوا) kelimesine müte'allıkdur zarûret-i şî'r içün taqdim olunmuşdur sonra beyti bu luğat ile tefsîr ve taşvîr eylediler lâkin bu kırâ'at ile beyt vezinden çıkar ammâ bu kırâ'ate göre beyt-i vezinden çıkmamak murād olursa teceşşüm ve tekellüfden hâlî olmaz. (مِنْ لَطِي) kasr ile kırâ'atü'd-dînün elifini tahrik ile kırâ'at idersin vezn-i tekmi'l olur.

İ'râb-ı beyt: (وَصَلَّ) beyt-i sâbıkda olan (صَلَّ) üzerine ma'tûfdur. (عَلَى الْهَادِي) câr ve mecrûr (صَلَّ)ye müte'allıkdur bunda mevşûf mahzûfdur taqdîri 'ale'n-nebi'l-hādî dimekdür. (وَشِيعَتِهِ) harf-i cerr i'âdesiyle (الْهَادِي) üzerine 'atf olunur ve zamîri hâdiye râci'dür ve (صَحْبِهِ) cerr ile yâ kurbine yâ bu'dine ma'tûfdur ve zamîri hâdiye râci'dür. (مِنْ) feth-i mîm ve sükûn-ı nûn ile ism-i mevşûldür. **Ellezîn** [16^b] ma'nâsına maḥallen mecrûr şî'a ve şahbuñ şıfatıdır. (لَطِي الدِّين) mu'ahhar (نَشْرُوا) ile müte'allıkdur ḥaşr içün taqdim olındı. (الدِّين) de olan harf-i ta'rif-i 'ahd içündür taqdîri dîn-i Muhammed şallâllāhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem dimekdür. (قَدْ نَشْرُوا) de (قَدْ) tahkîk içündür ve (نَشْرُوا)nuñ zamîri maḥallen merfû' mübtedānuñ haberidür. Mübtedā (مِنْ) mevşûldür mübtedā ve haberün cümlesi maḥallen mecrûr şî'a ve şahbuñ şıfatıdır. Ba'zılar

(نَشَرُوا) cümlesi mevşülün şılası olup kendüye ‘ā’id zamir müstetirdür dimiş ve **Fāzıl-ı Hādīmī** (قَدْ نَشَرُوا) şî‘a ve (صَحْبِهِ) şıfat olduğu gibi anlardan hâl olmakda mümkündür didi.

Ma‘nā-yı beyt: Yā Rabbī hādī ya‘nī mürşid-i ‘ibād ve delil-i şırāt ve mübeyyin-i rāh-ı sedād olan Nebimiz şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem üzerine şalāt ile ve şî‘ası ya‘nī āl ve enşār ve etbā‘ ve e‘vānı yāhūd ‘itret ve ‘aşiret ve nesli üzrine şalāt ile ve aşhābı üzerine şalāt eyle ki dīn-i İslām’dan maṭvā olanı nakl-ı ahādīş ve rivāyet-i ahbār-ı nebeviyye ve izhār-ı şerāyī‘-i ahkām ve ğazavāt ile nuşret-i dīn idüp dīni taḥkīk neşr eylediler. Yāhūd taḥkīk āsār-ı dīn-i Muḥammediyye neşr eylediler ve bu ma‘nā men kelimesini [17^a] mevşül ve tayy kelimesini ṭavādan ism-i kırā’ate göredür ammā min kelimesini ḥarf-i cerr ve leṭī kelimesini sa‘y vezni üzre ism ve fi‘l kırā’atine göre ma‘nā demek olur ki yā Rabbī Nebimiz şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem üzerine ve şî‘a ve aşhābı üzerine şalāt eyle ki anlar mevāzī‘dür ki üzerinde istikrār iden dīn-i Muḥammediyi aḳtār ve aḳālimde neşr idici oldılar. Yāhūd anlar mevzī‘-i dīnden yāhūd anlar üzerinde dīn-i Muḥammedī zāhir olan arzıdandır. Yāhūd vaṣṭ-ı dīndendir yāhūd anlar taḥkīk-i dīni arz-ı dīnde neşr itdiler ve ol dīni aḥz idüp mütemessik oldılar ve burada dīnden murād Resūl-i Ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemdür. Yāhūd Ḳur‘ān yāhūd sünnetdür ve bu beytde şahbuñ üzerine ityān-ı şalavātuñ vechine işāret vardır ki anlardan bize olan ni‘am-ı ātiyeye şākir olmakdır.

El-Beytü’s-Şālīş

وَجَاهِدُوا مَعَهُ فِي اللَّهِ وَاجْتَهُدُوا

وَهَاجِرُوا وَلَهُ آوُوا وَقَدْ نَصَرُوا

Ve cāhedū me‘ehū fillāhi vectehedū

Ve hācerū ve lehū āvev ve ḳadd naşarū

Luġat-ı beyt : (جَاهِدُوا) cihāddan me’ḥūzudur cihād düşmen ile muḳātele ve muḥārebe ma‘nāsına. (اجْتَهُدُوا) icthāddan me’ḥūzudur icthād burada himmet ve ṭāḳat ve cūhd ve emr-i ḳitālda yāhūd [17^b] ahkām-ı dīniyyede sa‘y ma‘nāsına ‘allāme-i Nāblūsī cā’izdür ki burada icthāddan murād uşul-ı kitāb ve sünnetden fūrū‘-i ahkām istinbātında olan icthād-ı ıştılāhı ola didi. Ehl-i uşul didiler ki icthād luġatda meşāḳḳatı taḥammüldür ıştılāḥda (إِسْتِفْرَاحُ الْمَجْهُودِ أَيْ) ⁵⁶dür Ve şāḥābenūñ rivāyet ve dirāyet aşhābı olduklarında şübhe yokdur ve Resūl-i Ekrem şallāllāhu

⁵⁶“Gayretin tüketilmesi, yani tüm enerjinin harcanması ve kişinin, şer’î fer’î hükmü delilinden çıkarma konusunda daha fazla ilerleyemeyeceğini hissetmesi demektir.”

te‘ālā ‘aleyhi ve sellemüñ âhireti teşrîflerinden soñra mecmû‘ı ehl-i dirâyetden olarak ‘iddet-i şahâbe yüz yigirmi dört biñ idi. **Fâzıl-ı Bağdâdî** didi ki ve (اجْتَهَدُوا) kavlinden ahkâmıda ictihâd irâdesi makâma münâsib degildir. **Fâzıl-ı Hâdimî** didi ki (جاهدُوا مَعَهُ وَاجْتَهَدُوا) kavli şî‘ate ve (تَشَرُّوا) kavlinden mefhûma olan nuşrete beyân ve ‘illet gibidir. (وهاجروا) kavli dağı vech ve beyân cihetinden (جاهدُوا) hükmünde dâhıldır ve yine Fâzıl-ı müşâr ileyh didi ki (جاهدُوا مَعَهُ) kavlinde Resûl-i Ekrem şallâllâhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem aşhâbıla hâzır oldığı ğazveye işâret vardır niteki müşâreket [18^a] içün olan şîga-ı fâ‘il ve ma‘-ı ma‘iyyet dağı müşîrdür. (واجْتَهَدُوا) kavlinde aşhâbıla hâzır olmadığı ğazveye işâret vardır yâhûd (جاهدُوا) muṭlaḳ ğazveye işâretdür ve müşâreket ve ma‘iyyet muḥârebeye şâmilür. (واجْتَهَدُوا) kavli cihâd-ı ekber olan mücâhede-i nefse işâretdür ve bu cihâd-ı aşğar olan muḥârebeden a‘zam ve aş‘ab olduğına işâret içün ifte‘al nebâsını götürdi. Su‘âl olunursa beytân-ı sâbıkânda olan şalât cemî‘-i âl ve cemî‘-i şahba olup ve bu beyt nuşretlerine ‘illet gibi olmağın bunda şalât ba‘zısına muḥtaşsa olmuştur zîrâ nisvân ve ma‘zûrân ve şıbyân aġlebde hâzır degiller idi. Cevâb budur ki “وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ”⁵⁷ naşşı cemî‘i içün geldi. Zîrâ nisvân mişilli dağı mücâhidînüñ hıdmet ve techîzinden münfekke olur degiller idi ve bu mişilli de ‘illet-i cins içün olmak kâfidür her ferdine cereyânı lâzım degildir. (هاجروا) ve hicretten me’hûzdur hicret kesr ile bir beleden ğayrıya mufâraḳat ve terk-i vaṭandır pes eger kârye olursa hicret-i şer‘iyyedür ve hicret hâcere mühâcereden ismidür (هَجْرَتُهُ) dinilür anı terk itdim dimekdür. Nâzım ḳuddise sırruhü [18^b] (وهاجروا مَعَهُ) dimedigünüñ nüktesi hicret ikidür biri Hâbeşe’ye bu da emr-i Resûl-i Ekrem şallâllâhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ile ancak şahâbe raḳıyallâhü ‘anhumdur ve biri Medîne-i Münnevve’ye hicretdür bu da Resûl-i Ekrem şallâllâhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ile biledür. (أَوْوا) medd ile (أَوَيْتُهُ) dinilür anı ‘indiñde tevattun ve iskân itsen me’vâ tevattun olunan mekânüñ ismidür. (أَوَاء) tecemmu‘ ve ba‘zısı ba‘zısına inzimâmdur. (نَصَرُوا) nuşreden me’hûzdur i‘ânet ma‘nâsına. Fâzıl-ı Bağdâdî tefsîr-i Beyzâvî’den ahz idüp didi ki (هاجروا وَلَهُ أَوْوا) kavli cemâ‘at-ı muhâcirine işâret olmak ba‘îd degildir **Fâzıl-ı Hâdimî** didi ki (هاجروا) kavli şahbı beyân ve tafşîl olmak ba‘îd degildir zîrâ hicret ve ‘adem-i mufâraḳat şahbe münâsibdür (أَوْوا) ve (نَصَرُوا) kavli şî‘aya beyân olmak ba‘îd degildir zîrâ ma‘nâsı intişârdur.

İ‘râb-ı beyt: (تَشَرُّوا) (وَجَاهِدُوا) üzerine ‘atfû‘l-hâş ‘ale‘l-‘âmm kabîlinden olarak ma‘ṭûfdur zîrâ cihâdları maṭvâ dîni neşrleri envâ‘ından bir nev‘dür. (وَجَاهِدُوا) de olan zâmir-i şî‘a ve şahba râci‘dür me‘ah de olan zâmir-i mecrûr ve muttaşıl Nebî-i Hâdî’ye râci‘dür [19^a] fillâhi câhedüye müte‘allıḳdur ‘allâme-i Nablûsî didi ki burada ḥazf-ı muzâf vardır taḳdîri fi

⁵⁷“Gerek yaya olarak, gerek binek üzerinde Allah yolunda sefere çıkın. **Mallarınızla, canlarınızla Allah yolunda cihad edin.** Eğer bilerseniz bu sizin için daha hayırlıdır.” Teve suresi 9/41.

dīnillāh dimekdür ve (وَجَاهِدُوا) üzerine ma‘tūfdur vāv zamīr-i şī‘a ve şahbih ‘ā’iddür ve (وَاهْجُرُوا) üzerine ma‘tūfdur. Yāhūd (اجْتَهُدُوا) üzerine ma‘tūfdur vāv zamīr-i şī‘a ve şahbih ‘ā’iddür (وَلَهُ) de olan zamīr-i mecrūr Nebī-i Hādī’ye rāci’dür ve (أَوْ) kelimesine müte‘allıkdur haşr için yāhūd muhāfaza-ı vezn yāhūd ihtişaş için taķdīm olundu ve cümlesi (وَاهْجُرُوا) üzerine ma‘tūfdur (قَدْ نَصَرُوا) cümlesi (أَوْ) cümlesi üzerine ma‘tūfdur.

Ma‘nā-yı beyt: Şī‘a ve şahb ve neşrden mefhūma olan nuşretūn ‘illet ve beyānı gibidür ya‘nī şī‘a ve aşhāb-ı Resūl-i Ekrem şallāllāhu ‘aleyhi ve selleme meşelā niçün şī‘a ve aşhāb oldılar zīrā anlar Resūl-i Ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ile bile gazvede küffār ile i‘zāz-ı dīn ve i‘lā’-ı kelimetullāh için mücāhidīn ve muhāribīn ve muķātīlīn oldılar ve haķķ mücāhede ile ictihād fi’l-cihād itdiler ki verāsında cihād taşavvur olunmaz nefeslerini fedā ile emvāllerini şarf ile bezl eylediler gazā-ı Tebūk’de oldığı gibi [19^b] ve telef ile bezl eylediler hicretde emvāllerini a‘dāya terk itdikleri gibi ve ğāyet-i ūlfet ve muḥabbet ile me’lūfe ve maḥbūbe olan evṭān ve büldānlarını ki Mekke-i Mūkerreme’dür terk eylediler belki Resūl-i Ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme muḥabbeten emvāl ve evlādlarını terk eylediler bunlar mūhācirīn raḍıyallāhū ‘anhumdur ve Nebī-i muḥterem için yāhūd muḥabbetullāh ve rızāsını teḥşīl için Nebī-i muḥterem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemi mūhācirīni diyārları olan Medīne-i Mūnevvere’ye inzāl ve iskān ve evṭān idüp Resūl-i Ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme ve etbā’ına dīnine nuşret ve i‘ānet ve aḥkām-ı şerī‘atini aḥkām eylediler bunlar Enşār raḍıyallāhū ‘anhumdur ve mümkindür ma‘nā demek ola ki āl ve aşhāb rıḍvānullāh ‘aleyhim ityān-ı meşrū‘āt ve terk-i mekrūhāt için nefislerini ‘alāyık-ı nefsāniyye ve ‘alāyık-ı cismāniyyeden tecerrüd ve ḥuzūr billāh ile envār-ı kudsde müstağraķ olıncaya deġin nefislerine mücāhede eylediler yāhūd Ḥaķķ için nefisleriyle mücāhede eylediler ve ḥalkdan hicret ve Ḥaķķ ile tevātṭun eylediler. Yāhūd devā’-ı nefsi terk ve haķķı aḥz eylediler. Yāhūd şirk ve cehli terk ve tevḥīd ve ma‘rifeti aḥz eylediler [20^a] ve haķķı nüfūz ve hıfz ile nuşret eylediler ve buña bu beyt-i rābi‘ anı ile işāret olundu.

El-Beytū’r-Rābi‘

وَيَبِينُوا الْفَرْصَ وَالْمَسْنُونَ وَاعْتَصِبُوا

بِهِ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ فَانْتَصَرُوا

Ve beyyenū’l-farze ve’l-mesnūne ve‘taşabū

Lillāhi ve‘taşamū billāhi fe’n-taşarū

Luġat-1 beyt: (فَرَضَ) Allāh te‘ālānuñ farz eylediği hükm-i şer‘ idür ya‘nī aḥkām-ı ‘ibādāt-ı bāṭıniyye ve zāhiriyyeden imān ve fūrū‘ı gibi mükellefīnūñ üzerine lüzūmiyla kaṭ‘ olunan dimekdür. (مَسْنُون) emr-i mesnūn der ki Nebī-i muḥterem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem anı işledi. (وَاعْتَصَبُوا) şād-ı mühmele ve bā-ı muvaḥḥade ile ‘uşbadan me’ḥūzdur, ‘uşba zamm ile ‘aşere arası kırka varınca ricāle dirler (وَاعْتَصَمُوا عِصْمَةَ اللَّهِ مِنَ الْمَكْرُوهِ)⁵⁸ ya‘şimühden me’ḥūzdur anı ḥıfz itdi dimekdür (وَاعْتَصَمْتُ بِاللَّهِ)⁵⁹ Allāh te‘ālādan i‘ānet taleb itdim dimekdür ve ism-i ‘işmetdür ve Rāġıb-ı Işfahānī didi ki i‘tişām istimsāk ma‘nāsınadır ve Şeyḥ Ömer-i Benderī didi ki ‘aşb teskīn ile teşdīd ma‘nāsına i‘tişāb teşeddūd ma‘nāsına i‘tişām ḥarām ve āşāmdan ictināb ve imtinā‘dur. **Fāzıl-ı Hādīmī** didi ki ḳavmūñ ‘aşbi ḥiyār ve eşrefidür (عَصَبْتُ الشَّجَرَةَ) dinilür ağsānını zamm idüp [20^b] sonra evrākını ışkāt için ḍarb eylese (عَصَبَ الْقَوْمَ فُلَانًا) dinilür fūlānı ortalarında kılsalar (عَصَبَتِ الْإِبِلُ بِالْمَاءِ) dinilür mā‘i devr itse bunların aşḥāba nisbetle mecmū‘ı burada muḥtemeldür ve Nebī-i muḥterem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem nisbetle de mecmū‘ınun i‘tibārı muḥtemeldür belki ma‘nā akrebdür bunların her birini taṣvīr ma‘nā da inşāallāh te‘ālā irād ideriz. Ḳāmūsda didi ki ‘aşm dinilür iktisāb ve men‘ itdi ve āña şıġındı dimekdür ma‘nā-yı āḥīrde “i‘taşama biḥ” dinilür ve (اعْتَصَبُوا) ile (اعْتَصَمُوا) miyānında cinās-ı bedī‘i ḥafī degildir.

İ‘rāb-1 beyt: (وَيَبِّئُوا) mā-ḳabline ma‘tūfdur ve vāv zamīrdür zıkr olunan aşḥāba rāci‘dür. (يَبِّئُوا) naşb ile (وَيَبِّئُوا)nuñ mef‘ūlıdır. (وَالْمَسْنُون) üzerine ma‘tūfdur. (وَاعْتَصَبُوا) üzerine ma‘tūfdur. (يَبِّئُوا) üzerine ma‘tūfdur. (وَاعْتَصَبُوا) (يَبِّئُوا)ya müte‘allıḳdır. (وَاعْتَصَبُوا) (يَبِّئُوا)ya müte‘allıḳdır. (فَانْتَصَرُوا) de olan fā-ı sebebiyye içündür ya‘nī mā-ba‘dının mā-ḳabline sebebiyyeti içündür.

Ma‘nā-yı beyt: Aşḥāb raḍıyallāhū ‘anhum farzı ya‘nī Allāh te‘ālā farz eylediği hükm-i şer‘iyyi beyān ve bunu naḳl-ı eḥādīş-i nebeviyye ile ḳavlen [21^a] ve fi‘len tevzīḥ ve ‘ayān eylediler ve Resūl-i Ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemūñ işlediği emr-i mesnūni daḥı beyān eylediler ve Ḥaḳḳ üzre ‘uşba-ı vāḥide olup Allāh için ya‘nī ḥālīşen li-vechih bazı ba‘zısına ta‘āvun ve teşeddūd iderek Allāh te‘ālānuñ faẓl ve keremiyle ḥarām ve āşām ve her sū‘dan imtinā‘ ve ictināb idüp Allāh te‘ālānuñ ‘ināyet ve hidāyetini i‘tişām ve istimsāk eylediler ve bu i‘tişām billāhları a‘dā üzre intişārlarına sebep oldu. Bu ma‘nā şurūḥda olan me‘āninūñ ḥülāşasıdır. Ammā Fāzıl-ı Hādīmī’nūñ virdiği ma‘nā budur ki aşḥāb-ı kirām zevi’l-i ihtirām ferā’iz ve sūnneti bize rivāyāt ile beyān ve müccered rıdā’ullāh için iḥkām ve Allāh’dan

⁵⁸ "Allah'ın korumasına sığınıp her türlü kötülükten emin oldular."

⁵⁹ "Allah'a sığınıp O'na tutundum."

isti‘ānet ve emrine iltibās için hıfz eylediler bu taqrir ile zālike'l-beyān Nebī-i muhterem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemiñdür tevehhümi mündefi‘ olur zīrā anuñ beyānı anlardur ve ammā anlaruñ rivāyāt ile beyānları bizleredür. Yāhūd beyānları mecāzdur ve farz ve mesnūnī beyānları için kavmlerinūñ hiyārı ve nev‘lerinūñ eşrāfı oldılar ve bu ma‘nā ma‘lūlūñ ‘illet üzerine ‘atfı kabilindendür. Yāhūd anlar tilke'l-aḥkāmı nefslerine [21^b] zamm idüp müfāraḳat eylemediler. Yāhūd anlar aḥkām-ı mezḳūreyi ḥāfızın oldıkları ḥalde ortalarında kıldılar. Yāhūd anlar tilke'l-aḥkām ile devr idüp müfāraḳat itmediler şoñra tilke'l-aḥkāmdan ziyā‘ ve ‘amel ve rivāyet ve ityān-ı ḥüccet ile suḳūṭı men‘ idüp cins-i mā zükire ile hıfz eylediler ḥafī buyrulmaya beyt-i şāliṣ aşḥāb-ı kirām Resūlullāh ‘aleyhi’s-şalātu ve’s-selāmuñ nefis nefislerine cevāriḥ ve ef‘āl ile ḥıdmetleri cihetinden şalāta istihḳāklarını ve beyt-i rābi‘ aḳvāl ile şerī‘atini beyān itdikleri cihetden şalāta istihḳāklarını beyān ider.

El-Beytü'l-Ḥāmīs

أَزْكَى صَلَاةٍ وَأَنْمَاهَا وَأَشْرَفُهَا

يُعْطِرُ الْكُونُ رِيًّا نَشْرَهَا الْعَطْرِ

Ezkā şalātin ve enmāhā ve eşrefehā

Yu‘ aṭṭıru’l-kevne reyyā neşriha’l-‘aṭıru

Luḡat-ı beyt: (أَزْكَى) zekādan me’ḥūzḍur. Zekā medd ile nemā ve ziyāde ma‘nāsına, Şeyḥ ‘Ömer-i Benderī zekā ‘ıḳam ma‘nāsına ve riyā ve süm‘adan ṭahūr ma‘nāsınadur didi. (وَأَنْمَاهَا) nemādan me’ḥūzḍur. Nemā medd ile ziyāde ma‘nāsına. Şeyḥ ‘Ömer-i Benderī nemā ‘ulūvv ve şeref ma‘nāsınadur didi. (أَشْرَفُهَا) ‘ulūvv ma‘nāsına olan şerefdan me’ḥūzḍur. (يُعْطِرُ) teşdīd-i tā-ı mühmele ile ‘ıṭrdan me’ḥūzḍur, ve ‘ıṭr eger kesr-i ‘ayn ile [22^a] olursa rāyiḥa-ı ṭayyibesi olan şeydür ve eger feth-i ‘ayn ve feth-i tā olursa ṭayyibü’r-rāyiḥa olan şey’i isti‘māldur. (عَطَّرَتْ) (عَطَّرَتْ) ve (الْمَرْأَةُ تَعْطِرُ عَطْرًا) teşdīd ile ve ta‘aṭṭaret dinilür. (كُونُ) vaḳa‘a ve ḥaşala ma‘nāsına olan kāndan me’ḥūzḍur. Rāḡıb-ı Işfahānī (كُونُ) kelimesini ibdā‘ ma‘nāsına isti‘māl iderler didi ve burada murād mükevvendür. Ya‘nī cemī‘-i ‘avālim ve maḥlūḳāt-ı maḥsūse ve ma‘ḳūledür. **Fāzıl-ı Ḥādimī** didi ki (كُونُ) mevcūd ma‘nāsınadur. (الْكُونُ)de olan lām istiḡrāk için olmaḡla cemī‘-i mevcūdāt demek olur. (رِيًّا) teşdīd-i yā-ı taḥtiyye ile rīḥ-i ṭayyibe ma‘nāsına kezā fi’l-ḳāmūs. (نَشْرًا) rīḥ-i ṭayyibe yāḥūd femm-i mer‘enūñ rīḥi ma‘nāsınadur ve burada murād-ı muṭlaḳ rāyiḥası ma‘nāsınadur. (الْعَطْرِ) ṭīb ma‘nāsına olan ‘ıṭrdan me’ḥūzḍur. ‘Aṭṭār bāyi‘-i ‘ıṭāra kesr ile ḥırfeti (رَجُلٌ عَطِرٌ وَ مِعْطَارٌ) dinilür kezā fi’l-ḳāmūs. Şeyḥ ‘Ömer-i Benderī didi ki (الْعَطْرِ) ‘aṭıruñ cem‘ idür. ‘ıṭr rāyiḥa-ı ṭayyibe ma‘nāsına yāḥūd ṭīb ma‘nāsına ve bunda isti‘āre-i mekniyye ve

tahyiliyye ve terşihyye vardır. Zîrâ nâzım kıddise sırruhü Nebî-i muhterem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem üzerine [22^b] şalâtı nefsd e ber-sebîl-i isti‘âre-i mekniyye ecsâm-ı mu‘aţtaraya yâhûd ‘aţţâra yâhûd neşr-i ‘ıtr ile olan tabla-ı ‘aţţâra teşbîh eyledi ve isti‘âre-i tahyiliyye tarîkı üzre müşebbehün-bihûn lâzımı olan neşr-i ‘ıtrı ecsâm-ı mu‘aţtaraya işbât eyledi ve terşihyye olarak müşebbehün-bihûn mülâyimi olan “reyy”yi ecsâm-ı mu‘aţtaraya işbât eyledi. Yâhûd tilke’ş-şalâtuñ evşâf-ı Resûlullâhı neşrini ber-sebîl-i isti‘âre-i muşarraha neşr-i ‘ıtra teşbîh eyledi ve “reyy”yi aña terşih olarak zıkr eyledi.

İ‘râb-ı beyt: (أَزَى صَلَاةٍ) (صَلَّى) kavline mef‘ûl-ı muţlakdur. (سِرْتُ حُسْنَ السَّيْرِ) kabîlindendür. Kaçan mef‘ûl-ı muţlak-ı nâyib menâbına muzâf olsa ve izâfetde şıfatuñ mevşûfına izâfeti kabîlindendür. ‘Allâme-i Nâblûsî didi ki (أَزَى) ef‘âl-ı tafđıldür ve elif üzre fetha-ı muqaddere ile manşûbdur. Zîrâ ism-i maqşûrdur ve bu beyt-i evvelde ve şânide olan (صَلَّى)nün mef‘ûl-ı muţlakıdır ve (أَزَى) kelimesi şalâta muzâfdur taqđiri (صَلَّى وَصَلَّى أَزَى صَلَاةٍ) dimekdür ve fi‘lün tekrârı ve te’kîd-i lafzî kabîlindendür ve te’kîd-i lafzînün elfâzınuñ ba‘zısını ba‘zısı üzre ‘aţf câ’izdür. Şeyh Rızâ didi ki gâhice te’kîd-i lafzî ile [23^a] bile ‘aţf olur ve El-Kerîm ve Allâh gibi ve Allâh te‘âlânun “وَلَا تَحْسَبَنَّ”⁶⁰ kavlinde sonra “فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ”⁶¹ kavlı-ı şerîfi gibi te’kîd-i ma‘nevî bunun hılâfınadır. Zîrâ ba‘z-ı elfâzı ba‘zısı üzre ‘aţf olunmaz. Şeyh ‘Ömer-i Benderî didi ki (أَزَى) bâ taqđiriyle beyt-i sâbıkda olan (صَلَّى)ye müte‘allık ve mâ-ba‘dına muzâfdur, taqđiri (صَلَّى بِأَزَى صَلَاةٍ) dimekdür yâhûd muqaddere müte‘allıkdur, taqđiri (وَقَفْنَا أَنْ نُصَلِّيَ عَلَيْهِ) (صَلَّى بِأَزَى صَلَاةٍ) dimekdür. (وَأَنْمَاهَا) (أَزَى) üzerine ma‘tûfdur. (وَأَنْمَى) ef‘âl-ı tafđıldür ve zamîr şalâta râci‘dür, bu da mübâlağa içün te’kîd-i lafzîdür. (وَأَشْرَفَهَا) ef‘âl-ı tafđıldür ve naşb ile (أَنْمَاهَا) üzerine ma‘tûfdur ve zamîr şalâta ‘â’iddür. (يُعْطِرُ) cümlesi maḥallen mecrûr şalâtuñ şıfatıdır. (الْكُونُ) naşb ile (يُعْطِرُ)nün mef‘ûludur. Şeyh ‘Ömer-i Benderî didi ki cümlesi muzâfun ileyh olup şalâta râci‘ olan zamîrün şıfatıdır. (رِيَا) (يُعْطِرُ)nün fâ‘ilidür, vezni hıfz içün mef‘ûldan te’ḥîr olındı. (تَشْرِهَا) cerr ile muzâfun ileyhdür ve zamîr-i mecrûr şalâta ‘â’iddür. (الْعَطْرُ) ref‘ ile (رِيَا)nun vaşfidur. Fâzıl-ı Hâdimî didi ki (الْكُونُ) (رِيَا)den ḥâldür. [20^b] (تَشْرِهَا) (يُعْطِرُ)nün fâ‘ilidür. (الْعَطْرُ) (يُعْطِرُ)nün mef‘ûl-ı muţlakıdır ve (الْعَطْرُ) cümlesi yâ şalâta şıfatdur yâ ḥâldür yâ maḳâm-ı ta‘lilde istinâfdur ve ihtimâldür ki (تَشْرِهَا) (الْعَطْرُ)ya mef‘ûl-ı muţlak ola.

Ma‘nâ-yı beyt: Yâ Rabbî Nebî-i muhtâr-ı hâdî üzerine aţhar-ı şalât ile şalât eyle yâhûd riyâ ve süm‘a ve ‘adem-i ihlâşdan aţhar-ı şalât ile şalât itmeklerimize bize tevfiḳ vir ve rütbe-i

⁶⁰“Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin, sakın azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için elem dolu bir azap vardır.” Ali İmran Suresi 3/188.

⁶¹“Ettiklerine sevinen ve yapmadıkları şeylerle övülmeyi seven kimselerin, sakın azaptan kurtulacaklarını sanma. Onlar için elem dolu bir azap vardır.” Ali İmran Suresi 3/188.

kemāle vuşūla yāhūd “إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ”⁶² mişdākınca şu‘ūd ilallāhda nemā cihetinden enmā ve ezyed-i şalāt ile şalāt eyle ve rütbe-i kemāl cihetinden eşref ve a‘zam-ı şalāt ile şalāt eyle ve cemī‘-i ‘ālem ve maḥlūḳāt-ı maḥsūse ve ma‘kūleyi ve tilke’ş-şalātuñ neşr-i riḥi ya‘nī meşāmm-ı kaffe-i enāma ‘ıtr olan tilke’ş-şalātuñ neşrinden ḥāşıla olan riḥ-i ṭayyibe cemī‘-i ‘ālem ve maḥlūḳāt maḥsūse ve ma‘kūleyi ṭa‘ṭir ider. Bu ma‘nā şurrāhuñ virdikleri ma‘nādur. Ammā Fāzıl-ı Ḥādīmī’nüñ virdigi ma‘nā budur ki yā Rabbī Nebī-i muḥtār-ı hādī üzerine ziyāde-i nemā ile nāmiye olan şalāt itmeklik ile ve ziyāde-i şeref ile şerīfe olan şalāt imeklik ile şalāt eyle ki tilke’ş-şalātuñ [24^a] neşri ‘ıtrıyla cemī‘-i kā’inātı ta‘ṭir ider. Ya‘nī tilke’ş-şalāt ‘ıtrını cemī‘-i kā’ināta neşr itdikde riḥ-i ṭayyibe ta‘ṭir ider. Şoñra şalātuñ ziyāde-i nemā ile nāmiye ve ziyāde-i şafā ile şāfiye olmasının ma‘nāsı tilke’ş-şalātuñ āşārının tekşiri ve devāminuñ beḳası ve emşālının teceddüdi ve sermediyyetine nihāyet ve ḡāyet olmayan ni‘am ve ḥavāşşuñ envā‘ının teveffürüdür. Yāhūd nefsinde kuvvet-i ‘azīme ve emşālinde mezīde ve ‘azīzedür ve ezkā şalātin kavlinden murād nefis-i nefis-i Resūl-i Ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme maḥşuş olan şalātdur ve enmāha kavlinden murād ümmetine ve şī‘a ve şaḥba vesā’ir enbiyāya maḥşuş olan şalātdur ve kevnî ta‘ṭir iden şalātdan murād ‘āleme ve şefā‘at-ı ‘uzmāsına şāmil olan şalātdur. Niteki Allāh te‘ālā buyurur “وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ”⁶³.

El-Beytü’s-Sādis

مَفْتُوقَةٌ بِعَبِيرِ الْمِسْكِ زَاكِيَةٍ

مِنْ طِبِّهَا أَرْجُ الرِّضْوَانِ يَنْتَشِرُ

Meftūḳatin bi‘abiri’l-miski zākiyatın

Min ṭibihā ercū’r-riḍvāni yenteşirü

Luḡat-ı beyt: (مَفْتُوقَةٌ) şakḳ-ı ḥıyāte ma‘nāsına olan fatḳdan me’ḥūzdur. (فَتَقَّتْ الثَّوْبَ فَتَقًا) dinilür. Ḥıyātesini şakḳ idüp ḥattā ba‘zısını ba‘zısından [24^b] faşl eylese ol daḡı fatḳı kabūl eylese ve bunda ber-sebīl-i isti‘āre-i mekniyye şalātı şevb-i muḥayyaṭa teşbīh ve taḥyīl ṭarīḳiyle fatḳı işbāt eylede kezā fi şerḥi’l-‘Allāmetü’n-Nāblusī. Fāzıl-ı Ḥādīmī didi ki (مَفْتُوقٌ فَتَقَ الْخَمِيرِ فِي) kavlinden me’ḥūzdur. Ḥamīri ‘acinde kıldı dimekdür. Ḳāmūsda didi ki fitāk şol ḥamīrdür ki ‘acine idrāke ‘acele oluna ve Baḡdādī ve Benderī’nüñ nüşḡalarında fā bedeli ‘ayn-ı mühmele ile (مَعْبُوقَةٌ)dur. (عَبَقَ بِهِ الطِّيبُ)den me’ḥūzdur, ṭibı aḡz ve imsāk itdi dimekdür. (رَجُلٌ)

⁶²“Her kim şan ve şeref istiyorsa bilsin ki, şan ve şeref bütünüyle Allah'a aittir. **Güzel sözler ancak O'na yükselir.** Salih ameli de güzel sözler yükseltir. Kötülükleri tuzak yapanlar var ya, onlar için çetin bir azap vardır. İşte onların tuzağı boşa çıkar.” Fatır Suresi 35/10.

⁶³“(Ey Muhammed!) Seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.” Enbiya Suresi 21/107.

(عَبِيرٌ) dinilür ednā tīb ile tetayyüb itseler. (عَبِيرٌ) kerīm vezni üzre tībden cem‘ olunan ahlātdur. (مِسْكٌ) ma‘ rūfdur, ‘ abirü’l-misk rāyihası ma‘ nāsına zālīke’l-‘ abir sebebiyle rāyihanuñ infitākı şalāt-ı mezkûre kıbelinden rāyiha-ı tayyibenüñ zuhûr ve şudûrı katında intişarından kināyedür kezā fi şerhi’l-‘ Allāmetü’n-Nāblusī. Fāzıl-ı Hādimī didi ki (عَبِيرٌ) za‘ ferān ve ğayrıdan mürekkeb eczādur. (زَاكِيَةٌ) nāmiye ve zā’ide ma‘ nāsına. (أَرْجٌ) taḥrīk iledür (أَرْجُ الْمَكَانِ أَرْجًا فَهُوَ) (أَرْجٌ) dinilür ol mekāndan rāyiha-ı tayyibe-i zekiyye fiḥān itse kezā fi’l-Mısbāḥ. [25^a] Kāmūsda (أَرْجٌ) rīḥ-i tībün tevehhüc ve taḥarrüki ma‘ nāsına me’āl birdür. (رِضْوَانٌ) kesr-i rā ve zammıla luġāt-ı Kays ve Temīm’dür. Rızā ma‘ nāsına ki ḥilāf-ı şeḥātdur ve Şeyḥ ‘ Ömer-i Benderī didi ki (رِضْوَانٌ) ḥāzin-i cennetdür.

İ‘rāb-ı beyt: (مَفْتُوْقَةٌ) cerr ile (أَزَى صَلَاةٍ)da olan şalātuñ şıfatıdır. Yāḥūd naşb şalātın hāldür ve bu nekiredür. (يُعْطَرُ الْكُوْنُ) ilā āḥirih qavlıle vaşf olundı ve vaşf ma‘ rifeye taḥrīb idüp andan ḥāl olmaḡ şaḥiḡ olur. Yāḥūd ref‘ ile mübtedā maḥzūfuñ haberidür taḡdiri (هي مَفْتُوْقَةٌ) dimekdür. (مَفْتُوْقَةٌ) kelimesine müte‘allıkdur. (زَاكِيَةٌ) cerr ile yāḥūd naşb ile (مَفْتُوْقَةٌ) kelimesinüñ i‘rābı gibidür. (مِنْ طَيْبِهَا) āḥir-i beyt olan (يَنْتَشِرُ)ye müte‘allıkdur ve zāmīr şalāt-ı mezkûreye ‘ā’iddür. (أَرْجٌ) (رِضْوَانٌ)a muzāf mübtedādur ve izāfeti müşebbeh-bihün müşebbehe izāfeti qabīlindendür. (الرِضْوَانُ)da elif lām ‘ahd içündür taḡdiri (رِضْوَانُ اللَّهِ) dimekdür ve (أَرْجٌ) nün cümlesi mübtedānuñ haberidür ve muḥtemeldür ki (مِنْ طَيْبِهَا) müḡeddem haber (الرِضْوَانُ) mu’aḡḡar mübtedā ola ve (يَنْتَشِرُ) ḥāl ola. Şeyḥ ‘ Ömer-i Benderī didi ki (أَرْجٌ) nün (الرِضْوَانُ)ya fā’ ilidür yāḥūd maḥzūf-ı [25^b] müfesserün fā’ ilidür ve izāfet-i lāmiyye ile (الرِضْوَانُ)ya muzāfdur.

Ma‘nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muḡtār hādī üzerine ‘abir-i misk ile muṭayyebe ve zākiye olan şalāt eyle. Yāḥūd muṭayyebe zākiye oldıġı ḥalde şalāt eyle ki şalāt mezkûrenün tībinden rıdvān içün taḥarrük rīḥ-i tīb münteşir olur ki cennetden feyeḡān iden içündür. Yāḥūd ḥāzin-i cennete mensüb olan rīḥdür. Yāḥūd erc rīḥ-i tībün kendidür ber-sebīl-i tecrīd tevehhüci degildür ve bi’l-cümle Resūl-i Ekrem şallāllāhu te’ālā ‘aleyhi ve selleme olan şalātı rīḥ-i rıdvān anuñ tībinden neş’et ider deyü vaşf ve medḡ idüp şalātı ecsām-ı mu’aṭṭare-i müteyyebeye teşbīhden soñra şalāta tībī işbāt eylede bu ma‘nā şurūḡda olan ma‘nā-yı beytün ḡulāşasıdır. Ammā Fāzıl-ı Hādimīnün virdiġi ma‘nā budur ki yā Rabbī Nebī-i hādī üzerine şalāt itmeklikle şalāt eyle ki ḡamīrini ‘abirü’l-misk kıılmaġla zākiye ve nāmiyedür ki anuñ tībinden rıdvānu’r-raḡmān. Yāḥūd rıdvānu’l-cennenün rāyiha-i tayyibesinün rīḡinün iştidādı münteşir olur nāzım ḡuddise sırruhū Nebī-i muḡterem şallāllāhu te’ālā ‘aleyhi ve sellem üzerine olan şalātı ‘acīne teşbīh eyledi [26^a] vech-i şibḡ budur ki bunlardan her biri helākdan ḡulāşa sebebdür ‘acīne terettüb iden ḡübzdən maḡşūd cū‘ ile helākdan ḡulāşa sebebdür ve beḡā ve ḡayāta sebebdür

kezālike k̄ubūl-ı ‘ibādet ve icābet-i du‘ā šalāta terettüb iden şey’dür bunlar ma‘āşiden devā‘i-i nefsi emmāre üzre dā’ire olan ‘azāb ve ‘uķūbetden ħulāşa sebebdür ve ma‘cūnede teşbīh eyledi ki būnye-i insāniyyenūñ telefīne sbēb olur ‘ilel ve emrāz-ı bedenīyyeye devā ittiḥāz olunur pes šalāt vesāvis-i şeytāndan ḥāşıla cerāḥat-ı nefsi ve emrāza devā ve merhemdür zīrā šalāt eyle ‘ilel-i mezkūre zā’il ve raḥmet-i raḥmāna mustaḥakḳ ve nā’il olup saḥt ve nīrāndan ḥalāş olur.

El-Beytū’s-Sābi‘

عَدَّ الْحَصَى وَالْثَّرَى وَالرَّمْلَ يَتَّبِعُهَا

نَجْمُ السَّمَاءِ وَنَبْتُ الْأَرْضِ وَالْمَدْرُ

‘Adde’l-ḥaşā ve’s-serā ve’r-remli yetba‘uhā

Necmū’s-semā’i ve nebtū’l-arzi ve’l-mederu

Luğat-ı beyt: (عَدَّ) teşdīd-i dāl-ı mūhmele ile aşlı ‘aded idi dāl dāla idgām olunup (عَدَّ) oldu ve mā-ba‘dına izāfet ile tenvīn isḳāf olundu. (حَصَى) kaşr ile ḥaşāt kelimesinūñ cem‘idür, şığār aḥcāruñ ismidür. Bu da baḥr u berr ve ‘ammār u kıfārda olandan e‘ammdur. [26^b] (ثَّرَى) şā-ı müşelleşe ve kaşr ile arz ve türāb-ı raṭb ma‘nāsına. **Fāzıl-ı Ḥādīmī** didi ki (الْحَصَى) ve (الْثَّرَى)dan murād maḳām maḳām-ı ḥiṭāb olduğundan istiğrāḳdur belki ihtimāldür ki (حَصَى) ve (الْثَّرَى)nuñ mecmū‘ından kendinden terekkeb iden cemī‘-i eczāsı murād oluna ve eczādan ‘ulūm ve idrākimüzün cevāhir-i ferdeye ya‘nī eczā lā-tetecezāya varınca cemī‘ iḥāṭa itdiği şey murād oluna. (رَمْلٌ) kum ma‘nāsına. (يَتَّبِعُهَا) ‘aded ve keşretde teba‘iyyet ider dimekdür. Vech-i teba‘iyyet ḥafī olur degildür. Zīrā keşret tābi‘ kılınana nisbet ile metbū‘, ātī ile münferidedür.^{drk1} Semāda olan kevākib ile arzda sākı kalmayan nebāt miyānında ism-i müştarekdür.^{drk2} (سَّمَاءٌ) medd iledür, ammā meddsizdür kavli ḥaṭādur. Zīrā vezne muḥilldür. (نَبْتُ الْأَرْضِ) arzuñ inbāt itdiği şeydür, su’āl olunursa (نَبْتُ الْأَرْضِ)dan zāhir olan eşcār ve nebātātdan nāmiyāt-ı gayr-ı ḥayvāniyyenūñ cemī‘isine şāmil olandur ve bu cemī‘-i a‘vām belki şuhūr ve eyyāmuñ cemī‘isinde teceddüdi i‘tibāriyladur. Eşcār ise böyle degildür aña nisbetle ekşeriyyetini iḳtiżā ider. Cevāb budur ki aşlını ba‘de’t-teslīm [27^a] mümkindür ki bu da ān ve zamān-ı tekellümde i‘tibār oluna. Binā’en‘aleyh cā’izdür ki idrākimüzün iḥāṭa itdiği şey üzre teba‘iyyet i‘tibār oluna ve beyān itdigimüz i‘tibār ile beyt-i ātī zikr eyledigüm zālike’t-ta‘mīme mülāyim olmaz kezā ḳalehu’l-Fāzılu’l-Ḥādīmī. (مَدْرٌ) taḥrīk mederet kelimesinūñ cem‘idür.

^{drk1} necmū’s-semā’ide necm

^{drk2} bu sebebden ba‘dında es-semā’ didi

Kaşab ve kaşaba mişli medere türāb-ı mütelebbid ma' nāsına. Ezherī didi ki (مَدْرُ) kıta' -1 tīn ma' nāsına. Ba' zılar kum qarışmamış sakızlı ve özli çamurdur dimiş. Bağdādī ve Benderī'nün nüshalarında (مَدْرُ) yerine (مَطْرُ) vāki' olmuştur.

İ' rāb-ı beyt: (عَدَّ) manşüb olup (صَلَّ) kavline mef' ül-ı mutlak nev' idür. Ya' nī ' adedi beyān içündür. Zīrā ' aded-i mef' ül-ı mutlağa delālet iden her şey mef' ül-ı mutlakdur “فَاجْلِدُوهُمْ”⁶⁴ kavlı-i şerifinde olduğu gibi. Takdīri şalli şalāten ' adede'l-ḥaşa ilā āhīrih dimekdür. ve (عَدَّ) kelimesi nez' -i ḥāfiẓiyyet ile manşüb kılınmağa mümkündür, takdīri (صَلَّ صَلَاةً كَثِيرَةً كَعَدَدِ) kelimesi nez' -i ḥāfiẓiyyet ile manşüb kılınmağa mümkündür, takdīri (وَالثَّرَى) demek olur kezā kālehu'l-Fāzıl-ı'l-Ḥādimī. (الْحَصَى), (عَدَّ)nuñ muzāfun-ileyhdür. (وَالثَّرَى) cerr ile (الْحَصَى) üzerine ma' tūfdur. (وَالرَّمْلُ) cerr ile mā-ḳablinde yā ḳurbına yā bu' dına ma' tūfdur. (يَتَّبِعُهَا)da olan [27^b] zamīr (الْحَصَى) ve (الثَّرَى) ve (الرَّمْلُ) elfāzına rāci' dūr. (نَجْمُ السَّمَاءِ), (عَدَّ)nuñ fā'ili olmağ üzere merfū' dur ve cümlesi muzāfun-ileyhden ḥāliyyet üzere maḥallen manşūbedür ve izāfet-i zarfiyyedür ve (نَبْتُ الْأَرْضِ) ref' ile (نَجْمُ) üzerine ma' tūfdur. Ba' zılar cerr ile (السَّمَاءِ) üzerine ma' tūfdur dimiş. (وَالْمَدْرُ) ref' ile (نَجْمُ) üzerine yāḥūd ḳurbına ma' tūfdur^{drk3}.

Ma' nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muḥtār-ı hādī üzerine berr u baḥrda olan aḥcār-ı şığār ' adedi ve arz-ı raḥba ve eczāsı ' adedi ve reml ' adedi şalāt eyle. Keşretde zālīke'l- ' adede necm-i semā ve nebāt-ı zemīn ve kıta' -1 türāb-ı mütelebbid ve kıta' -1 tīn yāḥūd ḳatre-i maṭaruñ ' adedi tābi' olduğu ḥālde çünkü ' inde'l-ḥükemā kevākib ve ḥarāret ve bürüdetinüñ nebāt-ı arzda nev' en te' şīri ve maṭaruñ daḥı andan daḥli olmağla necm-i semā ve nebt-i arz ve maṭar ve mederi cem' idüp mürā' āten li' n-naẓīr ba' zısını ba' zısına ' atf eyledi.

El-Beytü's-Sāmin

وَعَدَّ مَا حَوَتْ الْأَشْجَارُ مِنْ وَرَقٍ

وَكُلُّ حَرْفٍ عَدَا يَتْلَى وَيُسْتَطَرُّ

Ve ' adde mā ḥavati'l-eşcāru min varāḳın

Ve küllü ḥarfin ḡadā yūtlā ve yūsteṭaru

Luḡat-ı beyt: (حَوَتْ) iḥāṭa ve cem' eyledi dimekdür. (أَشْجَارُ) [28^a] şecerenüñ cem' idür. Şecer kendü ile ḳā'im ola sāk-ı şulbı olandur. Naḥl ve ḡayrı gibi vāḥidesi şeceredür ve şecerāt üzere de cem' lenür. Fāzıl-ı Ḥādimī didi ki (أَشْجَارُ)dan murād Allāh te' ālānuñ ibtidā-ı ḥalkından

⁶⁴“Namuslu kadınlara zina isnat edip sonra da dört şahit getiremeyenlere seksen değnek vurun. Artık onların şahitliğini asla kabul etmeyin. İşte bunlar fasık kimselerdir.” Nur Suresi 24/4.

^{drk3} cemi' şurrāḥuñ aḳvāline göre

inkirāz-ı zamāna degindür. (وَرَق) fethateyn ile şecere-i vahideden dimekdür ve^{drk4} (وَرَق)dan murād tilke'l-ezminede teceddüd idendür ve ħurūf-ı hecādan her ħarfdur ve ħarfdan murād kendüden kelimāt terekkeb iden şeydür ve 'umūm-ı mecāz tarīkiyle kelimāta şāmil olundur. (غَدَا) ġayn-ı mü' ceme ve feth-i dāl-ı mūhmele iledür, (غَدَا) dinilür. Ġudvede gitse ve ġudve şalāt-ı şubḥ ile tūlū' -ı şemsün mā-beynidür ve bu aşıldur, me'mūldür. Burada ef'āl-ı nākışadan şār ve kān ma' nāsına ola. (يُنْتَلَى) kırā'at ma' nāsına olan tilāvetden me'hūzudur ve (يُنْتَلَى)dan murād telaffuz olunan şeydür. Maḳām-ı mübālağanuñ iktizāsına göre gerek lāfiẓ insān olsun gerek cin ve melek olsun ve insāndan murād māzī ve ḥāl ve istiḳbālde cemī' -i efrādıdır. (يُسْتَنْطَرُ) ketb ve taḥrīr olunur dimekdür, gerek kātib insān ve gerek cin ve melek olsun ve mektūb gerek kütüb-i ilāhiyye [28^b] gerek 'ulūm-ı müdevvene gerek muṭlaḳ-ı kütüb olsun kütüb-i sicillāt ve ġayrı gibi.

İ'rāb-ı beyt: (وَعَدَ) (عَدَّ الْحَصَى) üzerine ma' tūfdur. (مَا حَوَتْ), (عَدَّ)nuñ muẓāfun ileyhidür, taḳdīri (الَّذِي حَوَتْهُ) dimekdür. (مَا) ism-i mevşūldür. (الْأَشْجَارُ), (حَوَتْ) kelimesinüñ fā' ilidür. (حَوَتْ)deki zāmir maḥzūf (مَا)ya rāci' dūr ve (حَوَتْ) cümlesi mevşūlün şılasıdır. (مِنْ وَرَقٍ), (حَوَتْ) kelimesine müte'allıḳdur ve mevşūli beyāndur ve (وَكُلُّ), (مَا) mevşūle ma' tūfdur ve (حَرْفٍ) kelimesine muẓāfdur. (غَدَا) fi' lān-ı mu'aḥḫarānuñ zarfıdır, vezn için taḳdīm olunmuşdur. (يُنْتَلَى) evvelinüñ zammıyla mebnī li'l-mef' ūldür. (وَيُسْتَنْطَرُ) bu daḫı mebnī li'l-mef' ūldür.

Ma' nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muḥtār-ı hādī üzerine eşcāruñ evrāḳdan ihāta ve cem' eylediği 'aded ya'nī cemī' -i evrāḳ-ı eşcāruñ 'adedi ve ħarf-ı hecādan cemī' -i ħarfuñ 'adedi ya'nī ol ħarf ḳanḳı luḡat ile olursa olsun seḫer ve ġudvede teceddüden kırā'at ve telaffuz ve kitābet olunur ħurūfuñ 'adedi şalāt eyle. Ġad lafzını taḫşış bi'z-zikrūñ nüktesi ġad kırā'at ve tilāvete eşref ve aḡleb-i evḳātdur.

El-Beytü't-Tāsi'

وَعَدَّ وَزْنَ مَثَاقِيلِ الْجِبَالِ كَدَا

يَتَلَوُّهُ قَطْرُ جَمِيعِ الْمَاءِ وَالْمَطَرُ

Ve 'adde vezni meşāḳīli'l-cibāli kezā

Yetlūhu ḳaṭru cemī' i'l-mā' i ve'l-maṭaru

[29^a] Luḡat-ı beyt: (مَثَاقِيلِ) mişḳāl kelimesinüñ cem' idür, mişḳāl yigirmi kırātdur ve her kırāt beş arpadur, vezn-i meşāḳīlden murād cemī' -i cibāle müştēmil olundur. Mişbāḥ' da (مَثَاقِيلِ)

^{drk4} Fāzıl-ı Ḥādimī didi ki

on dirhem ve şelāşe esbā‘ -ı dirhemdür ve her yedi mişkāl on dirhemdür ve şey’ün mişkālî kendi mişlinden mizānidur. (جبال) cebel kelimesinüñ cem‘ idür ve dünyānuñ cibālî keşiredür min ciheti’l-‘aded ihşā olunmaz ve vezni meşākīlîni ancak Allāh te‘ālā bilür. (كذا) şunuñ gibi dimekdür keşretü ve ‘aded de meşākīl-i cibāle işaretdür. (يَتْلُوْهُ) aña tābi‘ olur dimekdür. (قَطْرُ) ve kaçre nokta ma‘ nāsına. **Fāzıl-ı Hādīmī** didi ki (قَطْرُ) cemī‘ i’l-mā’ bihār yā enhār yā ābār yā ‘uyūn yā emşālî dimekdür ve murād tilke’l-miyāhiñ kaçaratıdır eger tilke’l-miyāh kaçarat za‘ife-i şağireye takşim olursa pes kaçkı kaçru ve miqdār vardır ki buña bālig ola burada murād budur ve (جميع) lafzıla te’kidüñ nüktesi budur ki hāl-i du‘āda mevcūd olan şey’e ihtişāş tevehhüm olunmaya ve cemī‘ -i ezmine-i müteceddide de miyāh-ı mezkūrenüñ ismi itlāk olunan şey’e şāmil ola belki maķām-ı mübālağanuñ iktizā [29^b] itdigine göre dār-ı cinānda olan miyāhda şāmil ola. (المَطْرُ) da olan lām istiğrāk içündür cemī‘ -i maķar dimekdür.

İ‘rāb-ı beyt: (وَعْدٌ) naşb ile beyteyn sābıkayn da olan (عَدَ) üzerine ma‘ tūfdur (وَزْنٍ مَّثَاقِيلٍ) cerr ile ve tetābu‘ -ı izāfāt ile muzāfun ileyhdür kezā cār ve mecrūr (يَتْلُوْهُ) ya müte‘ allıkdur ve **Bağdādī** ve **Benderī**’nün nüshalarında (كَمَا) bedeli (كَمَا) vāki‘ olunmuşdur. Kāf mişl ma‘ nāsına ve mā mevşūldür ve (يَتْلُوْهُ) zamīri mevşūle rāci‘dür ve (قَطْرُ), (يَتْلُوْهُ)nuñ fā‘ ilidür ve cümlesi mevşūlün şılasıdır (قَطْرُ) lafzı (جميع الماء) ya muzāfdur ve (المَطْرُ) ref‘ ile (قَطْرُ) üzerine ma‘ tūfdur.

Ma‘nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muhtār-ı hādī üzerine kaçarat-ı cemī‘ -i mā ve kaçarat-ı cemī‘ -i emtār kendüye tābi‘ olan meşākīl-i cibāl vezni mişlî meşākīl-i cibāl vezni ‘adedi şalāt eyle yāhūd zālike’l-‘aded de tābi‘ olan cemī‘ -i miyāh ve emtāruñ kaçaratı gibi şalāt eyle ya‘nī Resūl-i Ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme olan şalāt tilke’l-mezkūrātuñ ‘adedi ve ve miqdārınca olmaqlıkdā dimekdür vech-i şebah budur [30^a] ve miyāh ve emtāruñ cibāle münāsebeti zāhiredür pes beyt-ı vāhidde bunları zıkr ve cem‘ i tenāsübden hālî degildür.

El-Beytü’l-‘Aşir

وَالطَّيْرِ وَالْوَحْشِ وَالْأَسْمَاكِ مَعَ نَعَمٍ

يَتْلُونَهَا الْجَنُّ وَالْأَمْلَاقُ وَالْبَشَرُ

Ve’t-tayyri ve’l-vahşi ve’l-esmāki ma‘ ne‘emin

Yetlūneha’l-cinnü ve’l-amlāku ve’l-beşerü

Luğat-ı beyt: (طَيْرٍ) tā’irüñ cem‘ idür şahb ve şāhib gibi ve tayyirüñ cem‘ i tūyūr ve etyārdur. **Ḳuṭrub** didi ki (طَيْرٍ) vāhid ve cem‘ e dirler. **İbn-i Enbārī** didi ki (طَيْرٍ) cemā‘ etdür te’nişi tezķirinden ekşerdür vāhid için (طَيْرٍ) dinilmez belki tāyir dinilür ve gāhice ünşā için tā’ire

dinilür. (وَحْشٌ) devābb birden istīnās olunmayandır cem‘i vuḥūşdur ve her ḥayvān ki nāsdan tevahḥuş ve firār ider ol vahş ve vahşidür gūyā yā te‘kīd içündür şā‘irūn kavlinde oldığı gibi

والدهرُ بالإنسانِ دَواري

Ve‘d-dehru bi‘l-insāni devvārī⁶⁵

keşirü‘d-deverān dimekdür. **Fārābī** didi ki (وَحْشٌ) vahşī kelimesinüñ cem‘ idür. (أَسْمَاكٌ) semek kelimesinüñ cem‘ idür feres ve efrās ve felek ve eflāk gibi. Semek ḥūt ma‘nāsına. **Şihāh**‘da semek mā ḥalkındandır [30^b] vāhidesi semeketündür ve semek kelimesinüñ cem‘i simāk ve sümūkdür. (مَعٌ) sükūn-ı ‘ayn-ı mühmele ve feth-i mīm iledür. **Mıṣbāh**‘da (مَعٌ) şey‘i şey‘e zamm ider kelimedür ve Muḥtār’a göre ve tenvīn duḥūlına göre zarfdur “خَرَجْنَا مَعًا” gibi ve bu feth-i ‘ayn iledür ve iskān-ı ‘ayn ile **Benī Rabī‘a** lügatıdır. Ba‘zılar sükūn da ḥarfdur dimiş. (نَعَمٌ) fethateyn ile ibl ve baqar ve ḡanemüñ ismidür. **Fāzıl-ı Ḥādīmī** didi ki (نَعَمٌ) merā‘ide otlayan ḥayvāndur ve ba‘zılar muṭlaqā kavāim-i erba‘ şāhibleridür dimiş. Ba‘zılar (نَعَمٌ) ḥāşşaten ibldür dimiş ve (يَتْلُونَهَا) aña tābi‘ olur dimekdür. (جَنُّ) ve (جَنَّةٌ) insūñ ḥilāfidür cān cinnūñ vāhididür. Beşerden istitārından anuñla tesmiye olundu. (أَمَلَاكٌ) ve melā‘ike melek kelimesinüñ cem‘ idür, aşlı hemze ile me‘lekdür me‘ḥazı elūkedür risāle ma‘nāsına vech-i tesmiye melā‘ike Allāh te‘ālā ile ‘ibādı beyninde rüsūl olduklarından bu ism ile tesmiye eylediler. **Maḳāşidu‘l-Maḳāşid** şerhinde ‘Alleme Eş-Şeyḥ Muḥammed Delcī-i ‘Osmānī didi ki ḥükemānuñ ‘indinde cinn ervāh-ı mücerrededür nüfūs-i beşeriyyenüñ ebdānına ta‘alluḳı gibi ta‘alluḳsuz ecsām-ı [31^a] ‘unşuriyyede te‘şir ve taşarrufı vardır ve ammā şeyāṭin efrād-ı insānda kuvve-i müteḥayyiledür kuvve-i ‘ākıleyi istilā idüp cānib-i ḳuds ve kemālāt-ı ‘aḳliyyeyi iktisābdan girü koyup shevāt ve lezzāt cānibine şarf ider ammā bizüm ‘indimüzde (جَنُّ) ecsām-ı laṭife-i hevāiyyedür. Eşkal-ı muḥtelife ile teşekkül idüp anlar aḥvāl-ı ‘acibe ile zāhire olur. O kadar var ki anlardan ba‘zısı mü‘min ve ba‘zısı kāfir ve ba‘zısı ṭāyi‘ ve ba‘zısı ‘āşidür ve bizüm ‘indimüzde şeyāṭin ecsām-ı nāriyyedür, şanları anlar içün şerr ve iḡvā ve esbāb-ı me‘āşiyi tezekkür ve menāfi‘-i ṭā‘atı insān ile fesāda ilḳādur ve yine ḥükemā ‘indinde melā‘ike ‘uḳūl-ı mücerrede ve nüfūs-i felekiyyedür ve anlardan ba‘zısı ecsām ile olan tedbīr ve te‘şirden aşlā ‘alāḳaları olmayup Kerrūbiyyin ismine muḥtaşş oldılar. Bunlar envār-ı celālullāhda müheyyim ve müstaḡnıklardur. Aşlā müfāreḳat itmezler ve ammā melā‘ike ‘indimüzde ecsām-ı laṭife-i nurāniyyedür, eşkal-ı muḥtelife ile teşekkül iderler, şanları ḥayr ve ṭā‘at ve ‘ilm ve ef‘āl-ı şāḳḳa üzerine ḳudretdür ve bunlar Allāh te‘ālānuñ enbiyāsına rüsūl ve vaḥyine ümenāsıdır ve leyl ü nehār min-ḡayrı fütür tesbīḥ iderler [31^b] ve Allāh te‘ālā kendülere emr itdüklerine ‘işyān

⁶⁵“Ebü’ş-Şa‘şā‘ Abdullāh b. Rū‘abe”

itmezler ve me'mûr oldukları şey'i işlerler. (بَشَرٌ) fethateyn ile beşerenün cem'idür kaşab ve kaşaba gibi. Beşere zâhir-i cillddür. Şoñra vâhid ve cem' i insâna ıtlâk olundu lâkin ' Arab teşniye iderler, cem' itmezler tenzilde "فَقَالُوا أَنْتُمْ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا"⁶⁶ olduğu gibi.

İ' rāb-ı beyt: (وَطَيْرٌ) cerr ile beyt-i sâbıkda (وَزُنٌ) üzerine ' atf olunur, ref' ile (قَطْرٌ) üzerine ma' tûfdur. (وَالْوَحْشُ) cerr ile (الطَيْرِ) üzerine ma' tûfdur, ref' ile (قَطْرٌ) üzerine ma' tûfdur. (الْأَسْمَاكُ) cerr ile (الْوَحْشُ) üzerine ma' tûfdur, ref' ile (قَطْرٌ) üzerine ma' tûfdur. (مَعَ نَعَمٍ) cerr ile (مَعَ)nuñ muzâfun ileyhidür. (يَتْلُوْنَهَا)da olan zamîr-i manşûb tilke'l-mezkûrâta râcî' dür ve vāv ' alâmet-i cem' dür. Fâ' il ba' dında olan ism-i merfû' dür yâhûd vāv (يَتْلُوْنَهَا)dan bedeldür **Ekelûni'l-berâğîş** lûgatında zıkr eylediklerine göre "وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا"⁶⁷ kavlı-ı şerîfi bundandır yâhûd cümle haber-i muqaddemdür ba' dında olan ism-i merfû' mübtedâ-ı mu'ahhârdur. Taqdiri (الْجَنِّ) (وَالْبَشَرِ) (وَالْأَمْلَاكُ) üzerine ma' tûflardur ve i' rābları i' rābı gibidür.

[32^a] Ma'nā-yı beyt: Yâ Rabbî Nebî-i muhtâr-ı hādî üzerine hevâda olan tayruñ ve berde olan vahşuñ ve bañrda olan semekeleruñ 'adedi şalât eyle. Zâlike'l-'aded 'aded-i ne'ame ya' nî ibl ve baqar ve ğanamuñ 'adedine muqârin olduğu hâlde ve tilke'l-mezkûrâta cinn ve melâ'ike ve beşer tâbi' olur. Yine şalât bunlaruñ 'adediyle olmañlıkda ya' nî yâ Rabbî tilke'l-mezkûrâtuñ 'adedince şalât eyle. Bunlaruñ hilkatlerinden inkırâz-ı zamâna degin ya' nî cemî' - i ezmine-i müteceddide rû'ûsları 'adedince şalât eyle. Münāsib olan bunlaruñ enfās ve harekât ve hutuvâtı 'adedini derc itmekdür ve bunda ednâdan a'lâya terakķi vardır. Zîrâ melâ'ike cinnden efđaldur ve 'ämme-i beşer 'ämme-i melâ'ikeden efđaldur ammâ 'ämme-i melâ'ike üzerine 'ämme-i beşeruñ efđaliyyeti Allâh te'âlânuñ "إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ" ⁶⁸ "وَالْعَمْرَنَ عَلَى الْعَالَمِينَ" kavlı-ı şerîfinden ötürü ve melâ'ike cümle-i 'âlemdendir. Pes ne zamân âl-i İbrâhîm 'âlemîn üzerine tafđil oluna. Taḥķik 'ämme-i beşer efđaldur ve rûsûl melâ'ike üzerine beşeruñ 'adem-i tafđili ma'lûmdur. Pes bunlaruñ mâ 'adâsında ma'mûlen bâķi kaldı **[32^b]** ki 'ämme melâ'ikedür. Buña su'âl olundu ki 'amm-ı maḥşûş bu ḥükm-i kaṭ'î ile nice ḥüccet-i kaṭ'iyye olur? Cevâb virildi ki bu mes'ele-i zanniyedür bunda edille-i zanniyeye ile iktifâ olunur. Zîrâ insân iktisâb-ı kemâlatdan şâğile-i şehvet ü ğazab ü sunûḥ-ı hâcât-ı zarûriyyeden 'avâyık ve mevâni' uñ vücûdıyla bile fezâyil-i kemâlât-ı 'ilmiyye ve 'ameliyyeyi

⁶⁶"Bu yüzden, "Kavimleri bize kul köle iken, **bizim gibi iki insana mı inanacağız" dediler.**" Müminun suresi 23/47.

⁶⁷"(2-3) Rab'lerinden kendilerine yeni bir öğüt (bir uyarı) gelmez ki, onlar mutlaka onu alaya alarak, kalpleri de gaflette olarak dinlemesinler. **O zulmedenler gizlice** şöyle konuştular: "Bu da ancak sizin gibi bir insan. Şimdi siz göz göre göre sihre mi kapılacaksınız?" Enbiya suresi 21/3.

⁶⁸"(33-34) **Şüphesiz Allah, Adem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip alemlere üstün kıldı.** Allah, her şeyi hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." Ali İmran suresi 3/33.

taḥṣīl ider. Şübhe yokdur ki şevāğil-i şavārif ile kesb-i kemālāt eşaḳḳ ve ihlāşda edḥaldur. Böyle olunca efḍaldur ve **Mü‘tezile** ve felāsife ve ba‘zı eşā‘ ire tafḍil-i melā‘ikeye zāhib olup vücūhla temessük itdiler. Vech-i evvel melā‘ke bi’l-fi‘l ervāḥ-ı mücerrede-i kāmiledür, şehvet ve gāzab gibi mebdā‘i-ı şurūr ve āfāt ve zulumāt-ı heyūlā ve şüretten müberrātdur. Ef‘āl-ı ‘acibe üzre ḳaviyye ve kevā‘inüñ māzī ve ātisini bi-ğalaṭ ‘ālimesdür. Bundan cevābda dinildi ki bunuñ mebnāsı uşūl-ı felsefiyye üzredür, İslāmiyye üzre degildür. Zīrā melā‘ike ‘indlerinde mücerredāt degildür belki ecsām-ı laṭifedür. Vech-i şāni enbiyā-ı ‘izām ‘aleyhimü’s-selām efḍal-ı beşer olmaḳlığıyla bile melā‘ikeden Allāh te‘ālānuñ “عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَى”⁶⁹ ve yine “نَزَّلَ بِهِ”⁷⁰ “الرُّوحُ الْأَمِينُ”⁷⁰ ḳavı-ı şerīfleri [33^a] deliliyle ta‘allüm ve istifāde iderler. Şübhe yokdur ki mu‘allim müte‘allimden efḍaldur. Bundan daḥı cevābda dinildi ki taḥḳıḳ ta‘līm Allāh te‘ālādandur. Melā‘ike ancaḳ mübelliğlerdür. Vech-i şāliş taḥḳıḳ kitāb ve sünnetde enbiyānuñ zikri üzerine melā‘ikenüñ zikrinüñ taḳdīmi muṭarraddur bu degildür illā şeref ve rütbede taḳaddümleri içündür. Bundan daḥı cevābda dinildi ki melā‘ikenüñ taḳaddümleri vücūddadır, şeref ve rütbede degildür ve anlaruñ vücūdları aḥḑādur. Pes imān anlara aḳvādur ve taḳdīme evlādur kezā fi **Şerḥi’l-‘Aḳā’id li’l-‘Allāmeti’s-Sa‘d**.

El-Beytü’l-Hādī ‘Aşer

وَالذَّرِّ وَالنَّمْلِ مَعَ جَمْعِ الْحُبُوبِ كَذَا
وَالشَّعْرِ وَالصُّوفِ وَالْأَرْيَاشِ وَالْوَبَرِ

Ve’z-zerri ve’n-nemli ma‘ cem‘i’l-ḥubūbi kezā

Ve’ş-şe‘rū ve’ş-şūfu ve’l-eryāşu ve’l-veberü

Luğat-ı beyt: (ذَرِّ) şığār-ı neml ma‘ nāsına yāḥūd zerre-i şems ma‘ nāsına. (نَمْلٍ) ma‘ rūfdur. (جَمْعٍ) mecmū‘ yā cemī‘ ma‘ nāsınadır. (حُبُوبٍ) ḥabb kelimesinüñ cem‘idür. **Mışbāḥ**’da didi ki ḥabb ism-i cinsdür, sünbüle ve ekmāmda olandan ḥınṭa ve ḡayrı ma‘ nāsına vāḥidesi ḥabbetündür. Vāḥidesinüñ lafzı üzre ḥabbāt [33^b] cem‘lenür ve ḥıbbāt üzre de cem‘lenür kelbetün ve kilāb gibi. (شَعْرٍ) feth-i şin-i mü‘ceme ve sükün-i ‘ayn-ı mühmele ile şu‘ūr üzre cem‘lenür fül’s ve fülūs gibi ve feth-i ‘ayn-ı mühmele ile eş‘ār üzre cem‘lenür sebeb ve esbāb gibi ve bu insānda ve sā’ir ḥayvānda biten şeydür ve müzekkerdür, vāḥidesi şa‘ratundur ve (شَعْرٍ) kelimesinüñ cem‘lenmesi ism-i cinsi müfrede teşbīhden ötürdür ibl ve ābālda dinildiği

⁶⁹“(5-7) (Kur’an’ı) ona, **üstün güçlere sahip**, muhteşem görünümlü (Cebrail) öğretti. O, en yüksek ufukta bulunuyorken (asli suretine girip) doğruldu.” Necm suresi 53/5.

⁷⁰“(193-195) Uyarıcılardan olasın diye onu güvenilir Ruh (Cebrail) senin kalbine apaçık Arapça bir dil ile indirmiştir.” Şuara suresi 26/193.

gibi kezā fi'l-Mıṣbāḥ. (صُوف) ancak ğanemde biten şeydür kezā fi-Şerḥi'l-Fāzılı'l-Ḥadimī. Şeyḥ 'Ömer-i Benderī didi ki (صُوف) şāḥ ve ğayrıda biten şeydür. (أُرْيَاشُ) rîş kelimesinün cem' idür ve bu tā'ir içündür vāhidesi rîşedür. Tāyirün cenāḥlarında on altı rîşe vardır. Dördi kavādimdür, dördi havāfidür, dördi menākibdür, dördi bāhirdür kezā fi'l-Mıṣbāḥ ve Kāmūs'da Rîş kesr ile rāş gibi tayr içündür, cem' i (أُرْيَاشُ) ve riyāşdur. (وَبَرَّ) taḥrîk ile ibl ve erneb ve emşālün şūfidur. Cem' i evbārdur Kāmūs'da böyledür ve Mıṣbāḥ'da dimiş ki (وَبَرَّ) ğanemün şūfı gibi iblün veberi dinilür ve erneb [34^a] ve emşālınun veberi dinilür. Ezherī didi ki semmūr ve fenk ve şa' lebün veberi dinilür.

İ' rāb-ı beyt: (وَالذِّر) cerr ile mā-ḳablindeki beytde olan (الطَّيْر) üzreine yāḥūd ref' ile (الْجُنْ) üzerine ma' tūfdur. (وَالنَّمْل) (الذِّر) üzeine 'āmmun ḥāşş üzerine 'atfı gibi 'atf olunur. Nitekim luġat beyānında taḳririmizden müstefāddur. (مَع) fetḥ-i mīm ve sükün-i 'ayn-ı mühmele ile (جَمْع) ye muzāfdur, kezā i' rābı beyt-i tāsi' de mürür itdi. (وَالشَّعْر) cerr ile (الذِّر) üzerine ma' tūfdur yāḥūd ref' ile yine (الذِّر) üzerine ma' tūfdur. Eger (الذِّر) (الْجُنْ) üzerine ma' tūf olursa pes vāv cümleyi 'atf ve istināf içündür. (وَالشَّعْر) mübtedādur ve sā'irleri anun üzerine ma' tūflardur ve ḥaber maḥzūfdur taḳdīri kezālikdür. (وَالصُّوف) (الشَّعْر) üzerine ma' tūfdur ve 'atfı ḥāşşun 'āmm üzerine yāḥūd aḥed-i müteġāyirini āḥer üzerine 'atfı ḳabīlindendür.

Ma' nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muḥtār-ı ḥādī üzerine cemī' -i ḥubūbuñ ve şa' r-ı insānuñ ve şūf-ı şātuñ ve ḥayvānātdan ğayruñ şūfları [34^b] ve rîş-i tūyūr ve veber-i ibl ve veber-i erneb ve emşālınun veberi 'adedine mükārin nemle-i şıġār ve neml 'adedi şalāt eyle.

El-Beytü's-Sānī ' Aşer

وَمَا أَحَاطَ بِهِ الْعِلْمُ الْمُحِيطُ وَمَا

جَرَى بِهِ الْقَلَمُ الْمَأْمُونُ وَالْقَدَرُ

Ve mā aḥāṭe bihi'l-'ilmü'l-muḥiṭu ve mā

Cerā bihi'l-ḳalemü'l-me'mūnu ve'l-ḳaderu

Luġat-ı beyt: (أَحَاطَ) şumūl ma' nāsına olan iḥāṭadan me'hūzdur. (عِلْمُ) 'alā mā hüve 'aleyh ma' lūmı ma' rifetdür ve bu maḥlūḳun 'ilmidür ve Allāḥ te'ālānuñ 'ilmi iḥāṭa ve 'alā mā hüve 'aleyh ḥaberdür. Zīrā Allāḥ te'ālā ma' rifet ile vaşflanmaz. Niteki Allāḥ te'ālā buyurur “وَقَدْ”⁷¹ ve 'ilm Allāḥ te'ālānuñ şıfāt-ı ezeliyyesindendür bu vaşf-ı 'ilm ma' lūmāta ta'alluḳı 'indinde ma' lūmāt münkeşife olur ve mu'arrafdan müştakḳı zıkrden ta'rīfde devr

⁷¹“İşte böyle. Şüphesiz biz onun yanındakileri ilminizle kuşatmışızdır.” Kehf suresi 18/91.

mā ‘adā cemī‘-i eşyāya ta‘alluk itmekle ‘add ve iḥṣādan ḥāric olup ğayr-ı mütenāhī olur, ḥafī buyurulmaya. Böyle mübālağa sultān-ı kevineyn ve resūlū’s-ṣaḫāleyn ṣallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ḥaḳḳında istiḳlāl olunur.

El-Beytü’s-Ṣāliṣ ‘Aşer

وَعَدَّ نِعْمَاتِكَ اللَّاتِي مَنَنْتَ بِهَا
عَلَى الْخَلَائِقِ مَذْكَائُوا وَمَذْ حُشِرُوا

Ve ‘adde na‘mā’ike’l-lātī menente bihā

‘Ale’l-ḥalā’iki müz kânū ve müz ḥuṣirū

Luġat-ı beyt: (نِعْمَاء) feth-i nūn ve medd ile ni‘met kelimesinüñ cem‘idir. [36^b] ‘Allāme-i Nāblūsī’nüñ nüshasında (أَنْعَمْتَ) vāki‘ olmuştur. En‘üm feth-i elif ve sükūn-ı nūn ve zamm-ı ‘ayn-ı mühmele ile ni‘met ve (نِعْمَاء)nuñ cem‘idir ve bu nüshada mübālağa vardır. Mıṣbāḥ’da nū‘mā ve na‘mā’ ḥublā ve ḥamrā gibi ni‘met mişli en‘amte ‘aleyhden ismdür ve ni‘met kelimesinüñ cem‘i ni‘am ve en‘ümdür ve na‘mānuñ cem‘i daḥı en‘ümdür. (اللَّاتِي) elletinüñ cem‘idir. (مَنَنْتَ) iḥṣān yā imtinān ma‘nāsına olan mennden me’ḥūzdur (وَأَمْنُنْ عَلَيْهِ بِهِ وَأَنْعَمْ عَلَيْهِ) dinilür ve ism minnet ve cem‘i minendür. (خَلَائِقِ) maḥlūḳāt ma‘nāsına. (مَذْ) zamm-ı mīm ve meksūr de olur ve sükūn-ı zāl-ı mu‘ceme ile ism-i zamān-ı ḥāzırdur ve māzīde evvel-i müddetdür, ḥīn ve vāḳt ma‘nāsına ve mā-ba‘dından muḥabberün bih ḫarfdur ve bu mübtedādur mā-ba‘dı ḥaberidür ve ma‘nāsı beyn, beyndür (لَقِيْتَهُ مَذْ يَوْمَانِ) gibi benüm beynüm ile anuñ liḳası beyni yevmāndur ve bunı cümle-i fi‘liyye vely ider (مَا زَالَ مَذْ عَقَدَتْ يَدَاهُ إِزَارَهُ) ḳavli gibi ve cümle-i ismiyye de vely ider (مَا زِلْتُ أَبْغِي الْمَالَ مَذْ أَنَا يَافِغُ) ḳavli gibi. Bu taḳdīrce (مَذْ) cümleye muzāf ḫarfdur yāḥūd kendüye muzāfun ileyh olan zamāna muzāf ḫarfdur ve (مَذْ)üñ aṣlı nūn ile (مَنْذُ) [37^a] olup ṣoñra nūn ḫazf olunup zāl, maẓmūma olduḳdan ṣoñra iskān olundu ve (مَنْذُ) ve (مَنْذُ) zikr itdiklerimizde siyyāndur ve bu Kāmūs’uñ ḥulāsasıdır. (كَأَنُوا) vecedū ma‘nāsına, ḥadeṣ ve zamāna delālet iden kân-ı tāmmedür. (حُشِرُوا) mebnī li’l-mef‘üldür, cümü‘ū ma‘nāsına müstaḳbelden māzī ile ta‘bīri taḥaḳḳuḳ-ı vuḳū‘ı içündür. Allāh te‘ālānuñ “وَنُفِخَ فِي الصُّورِ”⁷² ḳavl-i şerīfi gibi yenfuḥ ma‘nāsına mecāzdur.

İ‘rāb-ı beyt: (وَعَدَّ) dāl-ı mühmele-i müşeddedenüñ naşbıyla sābıḳ (عَدَّ) üzerine ma‘tūfdur. (نِعْمَاتِكَ) cerr ile muzāfun ileyhdür ve kāf evvel-i ḫaṣīdede yā Rabb ḳavliyle zikri sebḳ iden cenāb-ı Rabba ḥiṭābdur. (اللَّاتِي) mevşüldür. (مَنَنْتَ) feth-i tā ile yine cenāb-ı Rabba ḥiṭābdur ve (مَنَنْتَ)

⁷²“(İnsanlar öldükten sonra tekrar dirilmeleri için) Sur’a üfürülecek. İşte bu, tehdidin gerçekleşeceği gündür.” Kaf suresi 50/20.

cümlesi mevşülün şılasıdır ve mevşül şılasıyla bile (نِعْمَاء)nuñ şıfatıdır. (بِهَا), (مَنْتَ)ye müte‘allıkdur ve zamir (نِعْمَاء)ya ‘ā’iddür. (عَلَى الْخَلْقِ), (مَنْتَ)ye müte‘allıkdur. (مَذْكَائُوا)da olan zamir ḥalāyıkā rāci‘dür. (كَائُوا) cümlesi maḥallen mecrür (مَذْ) kelimesinün muzāfun ileyhidür. (وَمَذْ حُشِرُوا), (مَذْ كَائُوا) üzerine ma‘tūfdur.

Ma‘nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i hādī ṣallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem üzerine [37^b] cemī‘-i maḥlūḳātuña in‘ām ve iḥsān eyledigün cemī‘-i ni‘amuñ ‘adedi şalāt eyle. Ol cemī‘-i maḥlūḳāt dünyāda ‘adem-i aşıllarından icād olunup ba‘de’l-mevt āḥiretde i‘āde-i rūḥ ile cem‘ ve ḥaşr olundukları vakte dek şalāt eyle ve şübhe yokdur ni‘am-ı ilāhiyye min ciheti’l-keşre iḥşā olunmaz belki tilke’n-ni‘amdan ni‘met-i vāḥideye iḥşā olunmayan ni‘met-i uḥrā mülāzım olur. Niteki Allāh te‘ālānuñ “وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تَحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ”⁷³ kavlı-i şerīfi buña delālet ider. Küffāruñ ma‘nāsı ni‘amı ber-vech-i mübālağa settārdur dimekdür.

El-Beytū’r-Rabi‘ ‘Aşer

وَعَدَّ مِقْدَارَهُ السَّامِي الَّذِي شَرَفَتْ

بِهِ النَّبِيُّونَ وَالْأَمْلَآكُ وَافْتَحَرُوا

Ve ‘adde miḳdārihi’s-sāmi’l-lezi şerüfet

Bihi’n-nebiyyüne ve’l-emlāku ve’f-teḥarū

Luḡat-ı beyt: (مِقْدَار) ḳadr ma‘nāsına, ḥürmet ve vakār ve menzile dimekdür. **Mıṣbāḥ**’da ḳadrü’ş-şey dāl-ı mühmelenün sükunı ile ve fetḥ min-ciheti’l-mübālağa luḡatdur (هَذَا قَدْرُ هَذَا) dinilür, anuñ mümāsilidür dimekdür. (مَا لَهُ عِنْدِي قَدْرٌ وَلَا قَدْرٌ) dinilür, anuñ ḥürmet ve vaḳarı yokdur. (قَرَأَ بِقَدْرِ الْفَاتِحَةِ وَبِقَدْرِهَا) dinilür, miḳdār ve müsāvisi [38^a] dimekdür. (وَأَخَذَ بِقَدْرِ حَقِّهِ وَبِقَدْرِهِ) dinilür, miḳdārınca dimekdür. (سَامِي) sīn-i mühmele ile semā yesmū sümūdan me’ḥūzdur, ‘alā ma‘nāsına ve bundan (سَمَتْ هِمَّتُهُ إِلَى مَعَالِي الْأُمُورِ) dinilür, ‘izz ve şeref taleb itse. (شَرَفَتْ) fetḥ-i şīn-i mu‘ceme ve zamm-ı rā ile ‘ulüvv ma‘nāsına olan şerefden me’ḥūzdur ve şeref (فَهُوَ شَرِيفٌ) dinilür. (نَبِيُّونَ) nebīnün cem‘idür. (أَمْلَآكُ) melek kelimesinün cem‘idür, melā’ike daḥı melek kelimesinün cem‘idür.

İ‘rāb-ı beyt: (وَعَدَّ) naşb ve teşdīd ile mā ḳablina ma‘tūfdur. (مِقْدَارَهُ) cerr ile (عَدَّ)nuñ muzāfun ileyhidür ve zamir beyt-i sābıkda (مُخْتَار) a‘ā’iddür. (السَّامِي), (مِقْدَارَهُ)nuñ şıfatıdır. (الَّذِي) ism-i mevşüldür, bu daḥı (مِقْدَارَهُ)nuñ şıfatıdır ve bu şıfatlar ta‘lil veyā tebyīn ma‘nāsındadır.

⁷³“O, istediğiniz şeylerin hepsinden size verdi. Eğer Allah'ın nimetlerini saymaya kalkışsanız sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalimdir, çok nankördür.” İbrahim suresi 14/34.

Zirā Resūl-i Ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemün rütbe ve qadr-i ‘ālisini beyān ider. (٤), (شَرَفْتُ) kavline müte‘allıkdur ve zāmīr-i mecrūr-ı muttaşıl Nebī-i muhtār şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve selleme rāci‘dür. (النَّبِيُّونَ), (شَرَفْتُ) kelimesinün fā‘ ilidür ve cümlesi mevşülün şılasıdır ve bu da şılasıyla bile (السَّامِي) nün şıfatıdır. (وَالْأَمْلَآكُ) ref‘ ile (النَّبِيُّونَ) üzerine ma‘tūfdur. (وَأَفْتَحُوا), (شَرَفْتُ) üzerine [38^b] ma‘tūfdur ve zāmīr-i cem‘ (نَبِيِّينَ) ve (أَمْلَآكُ)a rāci‘dür.

Ma‘nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muhtār-ı hādī üzerine senün ‘indinde olan miqdār-ı ‘ālī ve qadr-ı sāmī ve menzile ve hürmet ve vaqārı ‘adedi şalāt eyle. Öyle miqdār-ı ‘ālī ve qadr-ı sāmī şāhibi Nebī-i muhterem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem ki sâ’ir enbiyā ve melā’ike anuñla şeref-yāb ve anuñla iftiḥār eylediler. Mānend-i āfitāb-ı nehār ma‘lūm ve müteyakkan ve āşikārdur ki Resūl-i ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellemün qadr-i ‘ālī ve menzile ve miqdār-ı sāmīlerinün iḥşası müte‘azzir ve ta‘dādı müte‘assirdür, ḥafī buyurulmaya. ‘Add maḳūle-i kemdendür, qadr maḳūle-i keyfdendür ve mā-ba‘dında zikr olunan şerāfet şāniye münāsibdür, tecevvüzen evvelde de olur. Ya‘nī ‘adde de pes buña göre ma‘nā demek olur ki yā Rabbī şalāt eyle ki ol şalātuñ ‘ulüvv ve ‘azmetinde rütbesi enbiyā ve melā’ikenün şeref-yāb ve iftiḥār eyledükleri zālike’n-nebīnün qadr-i sāmī ve miqdār-ı ‘ālileri gibi ola. **Ünmüzecü’l-Lebīb fi Ḥaşā’işi’l-Ḥabīb**’de Nebīmüz şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem zamān-ı Ādem ‘aleyhi’s-selāmdan berü cemī’-i ḥalqa irsāl [39^a] olunmuş mürseldür ve enbiyā ‘aleyhümü’s-selām anuñ nüvvābıdır ve cinn ve melā’ikeye de irsāl olundu ve Ādem ‘aleyhi’s-selām enbiyā ‘alehümü’s-selāmuñ aña imān götürüp nuşret itmeleri için enbiyādan aḥz-ı mişāk eyledi ve **Mevāhib-i Ledüniyye**’de Allāh te‘ālā enbiyāyı dīvān-ı enbiyāda yazmaz mādām ki **Ādem** ‘aleyhi’s-selām şu mişākı anlardan aḥz itmeye şalavātullāh te‘ālā ‘aleyhim ecma‘in.

El-Beytü’l-Ḥāmis ‘Aşer

وَعَدَّ مَا كَانَ فِي الْأَكْوَانِ يَا سَنَدِي

وَمَا يَكُونُ إِلَى أَنْ تُبْعَثَ الصُّورُ

Ve ‘adde mā kāne fi’l-ekvāni yā senedī

Ve mā yekūnu ilā en tūb‘aşe’s-şuverü

Luğat-ı beyt: (ما) zevi’l-‘uḳūluñ ḡayrıya ismdür. Zirā ef‘āl ve aḥvāl ve aḳvāl ma‘nāsınadır. Eger zevi’l-‘uḳūl murād ideydi (وَعَدَّ مِنْ كَانَ) dir idi ve bu (من) ve (ما)nuñ ḡālib-i isti‘mālidür. Yāḥūd zevi’l-‘uḳūluñ ḡayrını zevi’l-‘uḳūla taḡlīb murād ide. Allāh te‘ālānuñ “سَبَّحَ”

أَلَا [إِنَّ] لِلَّهِ 75 مَنْ فِي 74 kavlı-i şerîfinde olduğu gibi. Ammā Allāh te‘ālānuñ “اللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ” 76 kavlı-i şerîfinde zevî’l-‘uḳūluñ ve zevî’l-‘uḳūluñ ğayrıya taġlībeldür. (أَكْوَان) kevn kelimesinüñ cem‘ idür bunuñla murad mükevvenâtdur. Ya‘nî ef‘āl ve aḥvāl ve aḳvālî muḳavvime [39b] zevâtdurdur. Yāḥūd (فِي) min ma‘nāsına ve (أَكْوَان) ḥuṣūl ma‘nāsına olan kevn kelimesinüñ cem‘ idür ve **Mıṣbāḥ**’da **kevnü’ş-şey** ḥuṣūl ma‘nāsına pes (ما) yı beyān olur. (سَنَدِي) fetḥateyn ile ḥā’iṭ ve ğayrı gibi kendüye istinād olunan şeydür ve (سَنَدِي) Allāh te‘ālāya itlāk-ı meşhūr degildür. Zīrā esmā’ullāh tevķīfiyyedür o kadar var ki nāzım ḳuddise sırruhū Allāh te‘ālāya itlākına muṭṭali‘ ola. (بُعْث) irsāl ma‘nāsına. (صُور) zamm-ı şād-ı mühmele ve fetḥ-i vāv ile timṣāl ma‘nāsına olan şüret kelimesinüñ cem‘ idür ve ğāḥice şüret itlāk olunup şıfat murād olunur (صُورَةُ الْأَمْرِ كَذَا) ve (صُورَةُ الْمَسْئَلَةِ) gibi şıfatları dimekdür ve (صُور) ile murād yā ef‘āl ve aḥvāl ve aḳvāldur yā zevâtdur. Zīrā Allāh te‘ālā yevm-i ḳıyāmetde cemī‘-i zevâtı ve cemī‘-i şıfāt ve aḥvāllerini ba‘ş ider. Niteki maḥallinde taḳrīr olundu. Su‘āl olunursa ğāyet dāḥile midür? Yevm-i ḳıyāmet (أَنْ تُبْعَثَ الصُّورُ) kavlinde dāḥil ola. Cevāb budur ki ğāyet dāḥiledür zīrā (إِلَى) nuñ mā-ba‘dı mā ḳabli cinsindendür “وَأَيِّدِيكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ” 77 āyet celīlesinde olduğu gibi. Zīrā yed ru‘ūs-ı aşābi‘ den kitfe dekdür. [40a] Riel’de bunuñ gibi rükbeye dekdür. Pes (إِلَى) nuñ mā-ba‘dı mā-ḳablinde dāḥiledür şuver de böyledür ya‘nî dünyāda insān ve ğayrıdan olan ve olacaḳ dimekdür. Pes (الصُّورُ) da olan lām ‘ ahd içündür.

İ‘rāb-ı beyt: (وَعَدَ) naşb ile mā-ḳabline ma‘ṭūfdur. (مَا) mevşūldür. (كَانَ) ef‘āl-ı tāmmedendür. (فِي الْأَكْوَانِ), (كَانَ) ye müte‘allıḳdur ve cümlesi mevşūlün şılasıdır ve mevşūl şılasıyla bile (عَدَ) nuñ muzāfun ileyhidür ve mevşūle ‘ā’id (كَانَ) nuñ zamīridür. (يَا سَنَدِي) yā-ı mütekellime muzāf münādādur ve bu muḥāṭab ile murād evvel-i ḳaşıdede yā Rabb ḳavliyle nidā olunan Cenāb-ı Rabbü’l-‘ālemīndür ve mevşūl-i şānī şılası olan (يَكُونُ) ile mevşūl-i evvele ma‘ṭūfdur. (أَنْ) fetḥ-i hemze ve sükūn-ı nūn ile mā-ba‘dında (تُبْعَثَ) fi‘lini te‘vīl-i maşdarda naşb idicidir. (تُبْعَثَ) mebnî li’l-me‘ūldür, taḳdīri (إِلَى بُعْث) dimekdür. (الصُّورُ), (تُبْعَثَ) nuñ nā’ib-i fā‘ ilidür.

74“Göklerdeki ve yerdeki her şey Allah’ı tespih etmektedir. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” Hadid suresi 57/1, Haşr suresi 59/1, Saff suresi 61/1.

75 Yazmada “مَنْ” ibaresi yerine “مَا” ibaresi geçmektedir.

76“Bilesiniz ki göklerde kim var, yerde kim varsa, hep Allah'ındır. Allah'tan başkasına tapanlar (gerçekte) Allah'a koştuıkları ortaklara tabi olmuyorlar. Şüphesiz onlar ancak zanna uyuyorlar ve sadece yalan söylüyorlar.” Yunus suresi 10/66.

77“Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, **dirseklere kadar ellerinizi ve** -başlarınıza mesh edip- **her iki topuğa kadar da ayaklarınızı** yıkayın. Eğer cünüp iseniz, iyice yıkanarak temizlenin. Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin (Teyemmüm edin). Allah, size herhangi bir güçlük çıkarmak istemez. Fakat O, sizi tertemiz yapmak ve üzerinizdeki nimetini tamamlamak ister ki şükredesiniz.” Maide suresi 5/6.

Ma'nā-yı beyt: Yā Rabbī ve yā Senedī Nebī-i muhtār-ı hādī üzerine mükevvenāt ve mevcūdātta zevi'l-ucūl ve ğayrıdan bulunan ve bulunur olanuñ 'adedi cemī'-i mükevvenāt yevm-i kıyāmetde ba's oluncaya dek şalāt eyle, ħafī buyurulmaya. (إِلَى أَنْ تُبْعَثَ) kavbinden murād [40^b] zāhir olan şu ħadd ile taħdīd ve intihā degildir. Belki 'ādetleri üzre 'adem-i tenāhiden kināyedür.

El-Beytü's-Sādis 'Aşer

فِي كُلِّ طَرْفَةٍ عَيْنٍ يَطْرُقُونَ بِهَا
أَهْلُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَوْ يَذُرُوا

Fi külli tarfeti 'aynin yaṭrifüne bihā

Ehlü's-semāvāti ve'l-arzine ev yezerū

Luġat-ı beyt: (طَرْفَةٍ) feth-i tā ve sükün-ı rā ile tarf gibi 'aynuñ aḫed-i cefneyni āḫer üzerine itbāḳdur. Tarafe yaṭrifü tarfen dinilür, aḫed-i cefneyni āḫer üzerine itbāḳ eylese kezā fī şerhi'l-Fāzılı'l-Ḥādīmī. Bağdādī didi ki (طَرْفَ عَنْهُ) dinilür andan başareyn redd idüp aḫed-i cefneyni āḫer üzerine itbāḳ eyledi dimekdür. (طَرْفَ بَعِيْنِهِ) dinilür gözlerinin ħapaḳlarını taḫrīk eyledi dimekdür ve burada (طَرْفَةٍ)den murād taḫrīk-i 'ayndur ve 'ayn ma'nāsına da geldi “لَا يَرْتَدُّ”⁷⁸ āyet celīlesinde oldığı gibi. A'yunuhum ile tefsīr eyledi ve bu cinsdür merre-i vāhidesi (طَرْفَةٍ)dür. (عَيْنٍ) nekire-i 'āammedür, her ḫayvān ve ğayr-ı ḫayvāna şāmindür. (أَرْضِينَ) ḫıffet-i vezn için sükün-ı rā ile arz kelimesinüñ cem'idür ve (أَهْلُ)lerinden murād melā'ike vü cinn ve berr ü baḫrda [41^a] olan baḳiyye-i 'avālimdür. (يَذُرُوا) yetrükü ma'nāsına envā'-ı bedī'den olan iktifā için nūnı ḫazf olundu. (يَذُرْ) yetrükü ma'nāsınadır, bunuñ māzī ve ism-i fā'il ve maşdarı isti'māl olunmaz. Ḥattā didiler ki 'Arab (يَذُرْ)nüñ māzī ve maşdarını imāte eylediler pes ne zamān māzī murād olunsa terk dinilür.

İrāb-ı beyt: (فِي كُلِّ طَرْفَةٍ عَيْنٍ)de (كُلِّ), (طَرْفَةٍ)ye ve (طَرْفَةٍ), (عَيْنٍ)a muzāfdur. (يَطْرُقُونَ بِهَا)da zamīr-i mecrūr (طَرْفَةٍ عَيْنٍ) kavline rāci'dür ve vāv 'uḳalādan cem'-i zükür içündür ve burada murād ber-sebīl-i taḡlīb 'uḳalādan e'ammdur ve (يَطْرُقُونَ بِهَا) cümlesi nekire olan (عَيْنٍ) kelimesinüñ şıfatıdır. Yāḫūd (أَهْلُ السَّمَاوَاتِ)üñ ḫaber-i muḳaddemidür. Zīrā (أَهْلُ) ibtidā ile merfū'dur. Yāḫūd (يَطْرُقُونَ)nüñ fā'ilidür ve vāv Ekelūni'l-Berāġiṣ luġatı üzre 'alāmet-i cem'dür.

⁷⁸“O gün başlarını dikerek (çağırıldıkları yere doğru) koşarlar. Gözleri kendilerine bile dönmez, kalpleri de bomboştur.” İbrahim suresi 14/43.

Pes bu vāv harfdür yāhūd ismdür ve bu fi' lūñ fā' ili zamīr-i cem' dūr ve (أَهْلٌ) vāvdan bedeldür. (أَوْ يَذْرَؤُا) (يُطْرِفُونَ) üzerine ma' tūfdur ve (يَذْرَؤُا)de olan zamīr-i cem' (أَهْلٌ)ye rāci' dūr.

Ma' nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muhtār-ı hādī üzerine a' dād-ı mezküre kadar ve 'adedi şalāt eyle. Her tarafa ve tahrik-i ' aynda ki [41^b] ol ' aynı ehli's-semāvāt ve arzīn tahrik yāhūd tahriki terk iderler. Ya' nī tahrik ve tahriki terk itdikçe a' dād-ı mezküre miqdārı şalāt eyle dimekdür.

El-Beytü's-Sābi' ' Aşer

مِلَأُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَيْنِ مَعَ جَبَلٍ
وَالْفَرْشِ وَالْعَرْشِ وَالْكُرْسِيِّ وَمَا حَصَرُوا

Mil'ü's-semāvāti ve'l-arzīne ma' cebelin

Ve'l-ferşi ve'l-' arşi ve'l-kürsī ve mā ḥaşarū

Luğat-ı beyt: (مِلَأُ) kesr-i mīm ve sükün-ı lām ile (مَلَأْتُ الْإِنَاءَ مِلَأً فَأَمْتَلًا) dinilür, ināyı töldurdum dimekdür. (سَمَاوَاتِ) semā' nuñ cem' idür. (أَرْضَيْنِ) zarūret-i vezn için sükün-ı rā ile arz lafzınuñ cem' idür ve bu Qur'ān'da vāki' degildür ma' hazā semā' nuñ cem' i vāki' dūr. **İmām-ı Süyūṭī Itkān'** da dimiş ki arzuñ cem' i şakıl olduğından Qur'ān'da vāki' degildür bu sebebdan ta' addüd irādesi katında **el-arz mişlühun** vāki' olmışdur. (مَعَ) sükün-ı ' ayn-ı mühmele iledür. (جَبَلٍ) tahrik ile cibāl lafzınuñ müfredidür ve burada cebeli zikr (مِلَأُ) lafzına mülāyim degildür. Zīrā cebel ḥacer ve türāb ile memlūdur eger tecevüzden şıkl ma' nāsına olup med' üvv lehā olan şalātuñ şıklı şu mezkūrātuñ şıklı gibi dinilürse [42^a] vech olur. ' Allāme-i Nāblūsī didi ki (مِلَأُ), (جَبَلٍ) ile^{drk5} bi'l-garaż ve't-taḳdīr mücevvef olup soñra şalāt ile tola demek ola. Yāhūd cebelūñ cevfi ḥacer ve türābdan ' ivaż şalāt ile memlū demek ola. **Ḳāmūs'** da fereşe ferşen ve firāşenden me'hūz maşdardur, baş ma' nāsına ve (فَرْشٍ) feżā-ı vāsi' ma' nāsına da gelür. Eger evvelki murād olunursa ma' nāsı arz demek olur Allāh te' ālānuñ "جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ فِرَاشًا"⁷⁹ kavlı şerifi gibi ve eger ikinci murād olunursa ol zāhirdür. (عَرْشٍ) Allāh te' ālānuñ ' arşıdır **Ḳāmūs'** da olduğına göre ḥadd ve vaşfdan ḥāricdür İmām **Faḥre'd-dīn-i Rāzī** didi ki Allāh te' ālā ' arşı nūr-ı Cabbār'dan tele'lū' ider. yāḳūt-ı aḥmerden serir hey'etinde ḥalk eyledi. **Lakḳānī** didi ki ' arş cemī' -i ecsāmı muḥiṭ cism-i ' aẓīm-i nūrānī-i ' ulvīdür. Ba' zılar dimiş ki (عَرْشٍ) vücūd-ı ' aynı ile evvel-i maḥlūḳātdur aña ' adem-i ' ilmimüzden ḥaḳīḳatini ta'yine ḳaṭ' imuz yoḳdur. Kitāb-ı

^{drk5} murād

⁷⁹“O, yeri sizin için döşek, göğü de bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak çeşitli ürünler çıkarandır. Öyleyse siz de bile bile Allah'a ortaklar koşmayın.” Bakara suresi 2/22.

‘Azamet’de Vehb bin Münebbih’den rivāyet idüp dimiş ki Allāh te‘ālā ‘arşı kendi nūrından halk eyleyüp kürsiyi bi’l-‘arz aña mülteşik ve cemī‘-i mā-yı cevfi kürsiye [42^b] kıldı ve mā’ metn-i rīh üzredür ve havl-ı ‘arşda dört enhār vardır biri nūrdandır tele’lū’ ider ve biri nārdan yakar ve biri şelc-i ebyazdandır andan ebşār telemmu’ ider ve biri mādandır ve melā’ike-i kirām tilke’l-enhārda kıyām idüp Allāh te‘ālāyı tesbīh iderler ve ‘arş için el sine-i halk ‘adedince lisānlar vardır, cümlesi tilke’l-elsine ile Allāh te‘ālāyı tasbīh ve zikr iderler ve ‘arşuñ ‘azameti vaşf olunmaz ve rivāyet olunur ki Allāh te‘ālā ‘arşı halk itdükde ‘ucb idüp “Yā Rabbī benden a‘zam bir maḥlūk halk eyledüñ mi?” dimiş Allāh te‘ālā der-‘aḳeb bir ḥayye halk eyledi re’si dūrre-i beyzādan cesedi zeheb-i aşferden ‘aynı yāḳūt-ı aḥmerden ve yetmiş biñ kanadı olup her bir kanadında yetmiş biñ şa‘r var ve her şa‘rda yetmiş biñ vech var ve her vechde yetmiş biñ dehān var ve her dehānda yetmiş biñ lisān olup anuñla Allāh te‘ālāyı tesbīh ve tenzīh ider. Pes Allāh te‘ālānuñ emriyle ‘arşı nısfıyla ihāta idüp nısf-ı aḥeri müstersil ve mu‘allaḳ ḳalmışdır. Pes ‘arş kendünden a‘zam ve kendüyi muḥit bir maḥlūk görünce [43^a] Allāh te‘ālādan ḥayā idüp ḥacālet ve ḥavf geldi “وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ”⁸⁰. (كُرْسِي) ‘arşuñ öninde ve ‘arşa mülteşik serir hey’etinde nūrānī cism-i ‘azimdür, ḥaḳīḳatine ḳat’ ve ‘ilmimüz olmadıḡından andan imsāk iderüz. **Kitāb-ı ‘Azamet**’de Ebū Zerr raḍiyallāhu ‘anhdan rivāyet olunur ki Resūl-i Ekrem ṣallāllāhu ‘aleyhi ve sellem ḥitāb-ı müsteṭāb buyurmuşlar ki yā Ebā Zerr semāvāt-ı seb’ kürsī içinde felāt ve şaḥraya atılan ḥalka gibidür ve ‘arşuñ kürsī üzerine faẓlı felātuñ tilke’l-ḥalkaya faẓlı gibidür. Ba‘zılar dimiş ki ‘arşuñ ‘azameti vaşf ve beyāndan ḥāricedür. Zīrā (سَمَوات) ve (أَرْضِينَ) ‘indinde tüffāḥ gibidür. **Daḥḥāk**’dan rivāyet olunur ki kürsī taḥte’l-‘arş vaẓ’ olunan şeydür ki mülūk üzerine aḳdāmlarını kılarlar. **İbn-i ‘Abbas** raḍiyallāhu ‘anhumādan rivāyet olunur ki kürsī mevzi‘-i ḳademeyndür ‘arşı hiç kimesne taḳdire ḳādir degildür. **Reşfü’n-Naṣāyih**’de Sūhreverdī dimiş ki şol emr-i ‘azim ve ḥalk-ı cesim anuñ idrākı ḳatında ‘uḳūl-ı kirām munzalla ve efḥām-ı fiḥām mütelāşiye olan kürsīnuñ vaşfında Allāh te‘ālā “وَسِعَ كُرْسِيُّهُ”⁸¹ [43^b] buyururlar. Vārid oldı ki kürsīnuñ her ḳā’imesinüñ ṭulı semāvāt-ı seb’ ve arzīn-i seb’ mişli olup ḥuzūr-ı ‘arşdadur ve kürsīyi dört melā’ike yüklenmişdür, her meleküñ dört vechi vardır aḳdāmları beş yüz sene mesireli arz-ı sābi‘a-ı süflāda olan şaḥradadır ve tilke’l-melā’ikenüñ biri seyyidü’l-beşer olan Ādem ‘aleyhi’s-selām şüretindedür

⁸⁰“Dönüşünüz ancak Allah’adır. O, her şeye hakkıyla gücü yetendir.” Hud suresi 11/4.

⁸¹“Allah, kendisinden başka hiçbir ilah olmayandır. Diridir, kayyumdur. O’nu ne bir uyuklama tutabilir, ne de bir uyku. Göklerdeki her şey, yerdeki her şey O’nundur. İzni olmaksızın O’nun katında şefaatte bulunacak kimdir? O, kulların önlerindeki ve arkalarındakileri (yaptıklarını ve yapacaklarını) bilir. Onlar O’nun ilminden, kendisinin dilediḡi kadarından başka bir şey kavrayamazlar. **O’nun kürsüsü, bütün gökleri ve yeri kaplayıp kuşatmıştır.** (O, göklere, yere, bütün evrene hükmetmektedir.) Gökleri ve yeri koruyup gözetmek O’na güç gelmez. O, yücedir, büyüktür.” Bakara suresi 2/255.

bu melek âdemînüñ bir seneden bir seneye rızķını ve mațarını Allāh te‘ālādan ister ve biri seyyidü’l-en‘ām olan şevr şüretindedür bir seneden bir seneye en‘āmuñ rızķını ister ve biri seyyidü’s-sibā‘ olan esed şüretindedür bir seneden bir seneye sibā‘uñ rızķını ister ve biri seyyidü’t-ıyūr olan nesr şüretindedür bir seneden bir seneye țayruñ rızķını ister ve hükemānuñ zu‘mında ‘arş felek-i atlasdur, nuķūşdan hālī atlas gibi kevākibden hālī olmağla tesmiye olunmuşdur. Kürsī felek-i şevābitdür, şuver-i burūc bunuñ üzerinde olduğından felekü’l-burūc dağı dirler ve felek-i atlas leyl ü nehārda takrīben devre-i vāhīde devr ider ve kendi cevfinde cemī‘-i eflāki bu hareket-i serī‘a ile tahrīk ider [44^a] ve **Batlımūs** ‘indinde felek-i şevābit otuz altı biñ senede devr ider ve **İbn-i ‘Alem** ve **Naşır-ı Tūsī** ‘indinde yigirmi beş biñ senede ve seneteynde devr ider ve **Şeyh Muhyi’d-dīn bin Muhammed-i Mağribī** ‘indinde yigirmi biñ yedi yüz altmış senede devr ider **Cām-ı Giti-Nümā** şāhibinüñ taḥķīki budur. (حَصْرُوا) istev‘abū ve ceme‘ū ma‘nāsinadur. **Ḳāmūs**’da didi ki (حَصْرُهُ) dinilür, isti‘āb itdi dimekdür (حَصَرَ الْقَوْمَ بِفُلَانٍ) dinilür anı ihāta itdiler dimekdür. (سَمَآوَاتٍ) ve (أَرْضَيْنِ) ve (جَبَلٍ) ve (فَرَشٍ) ve (عَرْشٍ) ve (كُرْسِيٍّ) kendülerde mūda‘a olan ma‘lūmāt-ı ilāhiyye ve esrār-ı Rabbāniyye ve ‘acā’ib-i melekūtiyye ve rūḥāniyātdan melā’ikeyi ihāta ve isti‘āb ve cem‘ itdüklerinden ber-sebīl-i isti‘āre cumū‘-ı tezķirden zevi’l-‘uķūl menzilesine tenzīl olunup cem‘-i müzekker-i ‘āķil zāmiri olan vāv-ı ircā‘ olundu. Pes nāzım ḳuddise sırruhū bu mezkūrātı ber-sebīl-i isti‘āre-i mekniyye ve envā‘-ı ‘ulūm ve esrār ve ḥikem ve ‘acā’ibini cem‘ iden ricāle teşbīh idüp tilke’l-isti‘āreye taḥyīl olarak cem‘-i müzekker-i ‘uķalā zāmirini ircā‘ eyledi.

[44^b] **İ‘rāb-ı beyt:** (مِلَأَ السَّمَآوَاتِ) izāfet ile mübtedā-ı maḥzūfuñ haberidür, taḳdīri (ذَلِكَ مِلَأَ) dimek olup ism-i işāret envā‘-ı keşrāt ve ta‘addüdāt ile mevşūfa ve mezkūre olan şalāta işāretdür. Şeyh **Ömer-i Benderī** didi ki (مِلَأَ) emr-i muḳadderüñ yāḥūd beyt-i sābıķda mezkūruñ mef‘ulı olup mā-ba‘dına muzāfdur. (وَالْأَرْضَيْنِ) (وَالسَّمَآوَاتِ) üzerine ma‘tūfdur. (مَعِ) kelimesi mā-ba‘dıyla bile (وَالْأَرْضَيْنِ) kavlınden ḥāldür. (وَالْفَرَشِ) cerr ile muzāf muḳadderüñ muzāfun ileyhi olan (جَبَلٍ) üzere ma‘tūfdur taḳdīri (مِلَأَ الْجَبَلِ وَ مِلَأَ الْفَرَشِ) dimekdür. (وَالْعَرْشِ) cerr ile (الْفَرَشِ) üzerine ma‘tūfdur taḳdīri (مِلَأَ الْعَرْشِ) dimekdür. (وَالْكُرْسِيِّ) cerr ile (الْعَرْشِ) üzerine ma‘tūfdur taḳdīri (مِلَأَ الْكُرْسِيِّ) dimekdür. (وَمَحْصَرُوا)da olan vāv mā-ḳabline ‘atf içündür ve (مَا) ism-i mevşūldür ve (مَحْصَرُوا)da olan zāmīr-i cem‘ mezkūrāta rāci‘dür ve cümlesi mevşūlün şılasıdur ve ‘ā’id maḥzūfdur taḳdīri (حَصْرُهُ) dimekdür ve mevşūlün cümlesi ‘aded-i muḳadderüñ muzāfun ileyhi olup (مِلَأَ) üzerine ma‘tūfdur.

Ma‘nā-yı beyt: [45^a] Yā Rabbī Nebī-i muhtār-ı hādī üzerine semāvāt ve arzīnūñ cebele muḳārīn^{drk6} ʔolusı yāḥūd farz ve taḳdīr ile cebel-i mücevvefūñ ʔolusı ve ferş ve ‘arş ve kürsīnūñ ʔolusı şalāt eyle ve bu mezkūrātuñ cem‘ ü istī‘ āb itdigi ‘aded ḳadar şalāt eyle.

El-Beytü’s-Sāmin ‘Aşer

مَا أَعَدَّ اللَّهُ مَوْجُوداً وَأَوْجَدَ
مَعْدُوماً صَلَاةً دَوَاماً لَيْسَ تَنْحَصِرُ

Mā a‘deme’l-lāhu mevcūden ve evcede

Ma‘dūmen şalāten devāmen leyse tenḥaşıru

Luḡat-ı beyt: Bu beytde devr vardur ya‘nī (مَعْدُوماً)den ma‘ mışra‘-ı evvelūñ āḥirinden (دَوَاماً) mışra‘-ı āḥīrūñ evveline devr ider. (مَوْجُوداً) şey’en mevcūden dimekdür. Ammā Allāh te‘ālānuñ eşyāyı i‘dāmı emrinūñ bir şeyden şey’i āḥere teveccühidür, başar ile lemḥidür. Pes icād emr-i ilāhīnūñ şey-i āḥere tevvühidür ve bu Allāh te‘ālānuñ emriyle eşyāyı sür‘at-ı icādidur. Allāh te‘ālānuñ “وَمَا أَمَرْنَا إِلَّا وَاحِدَةً كَلِمَةً بِالْبَصَرِ”⁸² ḳavl-i şerīfinde oldığı ve Allāh te‘ālānuñ emrinūñ bir olup emriyle eşyāyı mevcūda ihşādan ‘ārī çok olması Allāh te‘ālāyı bir şey’i şey’-i āḥerden tekvīni meşḡul ḳılmaz. Zīrā başar ile her lemḥe eşyāyı icād ve eşyāyı i‘dām ider ve eşyā [45^b] ‘avālim-i ḥalḳdur evvel ve āḥir emrullāh te‘ālānuñdur. Zīrā emri ḳadīmdür ve ḥalḳı ḥādīşdür. Niteki “إِلَّا لَهُ الْخُلُقُ وَالْأَمْرُ”⁸³ buyuruldı. (دَوَاماً) dā’ime dimekdür (دَامَ الشَّيْءُ يَدُومُ) (لَيْسَ تَنْحَصِرُ) ma‘nāsı tilke’s-şalātuñ keşretinden bir kimesne istī‘āba ḳādir olamaz ve (لَيْسَ تَنْحَصِرُ) ḳavlınden murād bir ḥadde müntehī ve bir ḡāyetde munḳaṭi‘ olmaz dimekdür.

İ‘rāb-ı beyt: ‘Allāme-i Ḥādīmī didi ki zāḥir olan (مَا أَعَدَّ) ḳavli vāv-ı ‘atıfa maḥzūf ile (حَصَرُوا) üzerine ma‘ṭūfdur. Yāḥūd (مِلَّةَ السَّمَاوَاتِ) üzerine ma‘ṭūfdur. Yāḥūd nev‘-i beyān üzre olan şey’e ma‘ṭūfdur ve ba‘zuñ āḥer üzre iltizām yā tazammun cihetinden delāleti zarar virmez. Zīrā tekrār merdūdda fā’ide yokdur ve illā tekrār ve te’kīd ‘ilm-i belāḡātuñ bir bābı olan ıtnābdan bir nev‘dür ve tegāyür-i i’tibārī bu mişlli maḳāmda kāfīdür. (مَا) zarfıyye-i maşdariyyedür. (أَعَدَّ) fi‘li (مَا) ile bile maşdar [46^a] ile mesbūkdur taḳdīri (مَدَّةٌ إِعْدَامٍ) dimikdür

^{drk6} oldığı hâlde

⁸²“ Emrimiz ancak bir tek emirdir. Göz kırpması gibidir. (Anında gerçekleşir.)”Kamer suresi 54/50.

⁸³“ Şüphesiz sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı gün içinde (altı evrede) yaratan ve Arş’a kurulan, geceyi, kendisini durmadan takip eden gündüze katan, güneşi, ayı ve bütün yıldızları da buyruğuna tabi olarak yaratan Allah’tır. **Dikkat edin, yaratmak da, emretmek de yalnız O’na mahsustur.** Alemlerin Rabbi olan Allah’ın şanı yücedir.” Araf suresi 7/54.

ya' nî şalât-ı mezkûre şu i' dāmuñ müddeti dā'im edür. (الله) ref ile (أَعَدَم) nün fā' ilidür. (مَوْجُوداً) bir maḥzūfun şıfatıdır taḳdīri (شَيْئاً مَوْجُوداً) dimekdür ve bu (أَعَدَم) nün mef' ulıdır. (وَأَوْجَدَ), (أَعَدَم) üzerine ma' tūfdur. (مَعْدُوماً), (أَوْجَدَ) nün mef' ulıdır. (صَلَاةً) taḳaddüm iden fi' l-i du' ānuñ ya' nî şalli ḳavlinüñ mef' ul-i muṭlaḳıdır. Yāḥūd fi' l-i du' ā-ı muḳadderüñ mef' ul-i muṭlaḳıdır taḳdīri (صَلِّ) dimekdür. (تَدْوِمٌ دَوَاماً) fi' l-i muḳadderiyle bile (صَلَاةً) ḳavlinüñ şıfatıdır taḳdīri (دَوَاماً) dimekdür. (لَيْسَ تَنْحَصِرُ) min ciheti'l-ma' nā (دَوَاماً) kavlinüñ te'kīdidür. Bu sebebdan 'atıfı terk eyledi.

Ma' nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muḥtār-ı hādī üzerine mevcūdı i' dām yāḥūd ma' dūmı icād idinciye dek şalāt itmeklikle şalāt eyle ki dā'im olmaḳlıḡla dā'im olup bir ḥadde muntehā ve bir ḡāyetde munḳati' olmaz. Yāḥūd ol şalātuñ keşretinden bir kimesne anı isti' āba ḳādir olamaz ma' lūm müteyaḳḳandır ki Allāh te' ālānuñ i' dām ve icādı yevm-i ḳıyāmete deḡin [46^b] munḳati' degillerdür.

El-Beytü't-Tāsi' ' Aşer

تَسْتَعْرِقُ الْعَدَّ مَعَ جَمْعِ الدُّهُورِ كَمَا

تُحِيطُ بِالْحَدِّ لَا تُبْقِي وَلَا تُذَرُّ

Testaḡriḳu'l-' adde ma' cem' i' d-dühūri kemā

Tuḥītu bi'l-ḥaddi lā tubḳī ve lā tüzerü

Luḡat-ı beyt: (تَسْتَعْرِقُ) istiḡrāḳdan me' ḥūz dur, isti' āb ma' nāsına. (دُهُورِ) zamme ile dehr kelimesinüñ cem' idür. **Mıṣbāḥ**'da dehr ebede ıtlāḳ olunur. Ba' zılar ḳalīl ve keşir-i zamāndur dimiş ve ' Arap ḳatında zamāna ve fuṣūl-ı seneden faşla ıtlāḳ olunur ve bundan aḳall-ı cemī' -i müddet-i dünyāya da ıtlāḳ olunur. (أَحَاطَ الْقَوْمُ بِالْبَلَدِ إِحَاطَةً) (تُحِيطُ) dinilür, cevānıbnı devr ve iḥāṭa eyledi dimekdür. (حَدَّتْ الدَّارَ حَدًّا) (حَدِّ) şey'üñ muntehāsıdır. (حَدَّتْ الدَّارَ حَدًّا) dinilür, nihāyetini zıkr ile mücāveretinden temyız eyledüm dimekdür ve (حَدِّ) ḳuvvet ma' nāsına da gelür ve şiddet ve şalābet ma' nāsına da olur. Evvelkisi mütebādirdür ve bāḳī muḥtemeldür. (تُبْقِي وَلَا تُذَرُّ) ikisi de mebnī li'l-mef' üldür, taḳdīri şalātdan bir şey ya' nî cemī' -i şalavāt sāḳıṭ olur şalavātdan bir şey ḳalmayınca ve terk olmayınca dimekdür. Yāḥūd ikisi de mebnī li'l-fā' ildür ma' nāsı şalāta fenā ve nefād ' arız olmaz dimekdür. [47^a] Şalli şalāten tebḳā bi-beḳā' ike ve lā tenḳati' dinildigi gibi.

I' rāb-ı beyt: (تَسْتَعْرِقُ)de olan zamīr şalāta rāci' dūr. (الْعَدَّ) naşb ile (تَسْتَعْرِقُ) nün mef' ulıdır. (مَعَ جَمْعِ الدُّهُورِ) tetābu' -ı izāfāt ile (تَسْتَعْرِقُ) ya müte' allıḳdur ve (تَسْتَعْرِقُ) cümlesi şalāt-ı muḳadderenüñ şıfatıdır. **Fāzıl-ı Ḥādīmī** didi ki (تَسْتَعْرِقُ) dan mütebādir olan (تَنْحَصِرُ) nün fā' ilinden ḥāldür ve muḥtemeldür ki şalātuñ şıfatı ola. (كَمَا)da olan kāf teşbīḥ içündür, mişl

ma‘nāsına ve mā maşdariyyedür ve (تَحِيْطٌ)da olan zamīr şalāta rāci‘dür, taḳdīri (مِثْلَ إِحْطَاتِهَا) dimekdür. (بِالْحَدِّ) (تَحِيْطٌ)ya müte‘allıḳdur. (لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ) ‘umūm ve ta‘mīm ḳaşdından mef‘ūlları maḥzūfdur. Taḳdīri (لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ شَيْئاً مِنَ الْأَشْيَاءِ إِلَّا وَتَجِدُ أَفْرَادَهَا مُقَارِنَةً وَمُمَاتِلَةً) dimikdür.

Ma‘nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muḥtār-ı hādī üzerine ‘aded ve iḥşāyı cemī‘-i zamān yāḥūd cemī‘-i ebede muḳārin olarak isti‘āb iden şalāt ile şalāt eyle tilke’ş-şalāt her ‘adedüñ izāsında bulunmaḳlıḳla müntehā-yı a‘dādı iḥāta itdiği gibi ve ‘aded-i ḡayır-ı mütenāhīdür. [47^b] Yāḥūd şalātdan mümkün olanuñ müntehāsını iḥāta itdiği gibi ve bu (صَلِّ صَلَاةً حَتَّى لَا تُبْقِيَ مِنَ الصَّلَاةِ) (شيء ولا تترك واحدة منها) dinildiği gibidür. Pes kelām mübālaḡa üzre muḥrecdür. **Şeyḥ ‘Ömer-i Benderī** didi ki tūḥīṭ fi‘l-i müşbetinde olan zamīr-i ḥiṭāb ve fi‘lān-ı menfiyān olan lā tūḅḳī ve lā tūzer de olan zamīr-i ḥiṭāb Allāh te‘ālāyadur ve **Şeyḥ ‘Ömer-i Benderī**’nüñ nüşhasında (بِالْحَدِّ) vāḳi‘ olup buna göre ma‘nā verüp didi ki Yā Rabbī Nebī-i muḥtār-ı hādī üzerine şalāt itmeklikle şalāt eyle ki cemī‘-i ezmāna muḳārin ‘adedi isti‘āb ider senüñ ‘ilmüñ cemī‘ eşyā ve a‘dādı iḥāta idüp eşyādan bir şey’i bāḳī ḳılıp terk eylemediği gibi ḥālbuki a‘dādı daḡı senüñ ‘ilmüñden ḡāric degildür.

El-Beytü’l-‘İşrūn

لا غَايَةَ بَانْتِهَاءٍ يَا عَظِيمُ لَهَا
وَلَا لَهَا أَمَدٌ يُقْضَى فَيُغْتَبَرُ

Lā ḡāyete bintihā’in yā ‘Azīmu lehā

Velā lehā emedün yūḳzā feyu‘teberü

Luḡat-ı beyt: (يَا عَظِيمُ) zamm üzre mebnīdür. Zīrā vācibü’l-vücūduñ ‘ilmidür, zīrā el-‘azīm esmā-ı ḥüsnādandur. Nāzım ḳuddise sırruhū (يَا عَظِيمُ) ḳavliyle şu şalātuñ ‘izāmına [48^a] iṣāret ider. El-‘azametü daḡı Allāh te‘ālānuñ şıfatıdır. Niteki ḥadīṣ-i ḳudsīde “العِظَمَةُ إِزَارِي”⁸⁴ vārid olmuştur ve **Fāzıl-ı Ḥādīmī** didi ki (يَا عَظِيمُ) Allāh te‘ālānuñ ‘atf ile tavşīf cihetinden Allāh te‘ālāya nidā ve du‘ādur. Nāzım ḳuddise sırruhūdan me’mūldür ki med‘uvvun lehüye münāsib evşāf ile tavşīfinden ba‘zı edeb-i du‘āyı mülāḡaza itmiş ola. Ḥālbuki med‘uvvun lehüñ tilke’l-evşāf ile nefis-i şalātdan ‘azametinde şübhe yokdur. (أَمَدٌ) fetḥateyn ile ḡāyet ma‘nāsınadur (مَا أَمَدُكَ) dinilür mūnehā-yı ‘ömrüñ dimekdür. **Benderī** didi ki (أَمَدٌ) āḡiri olmayana ismdür. (يُقْضَى) mebnī li‘l-mef‘ūldür anı tamām ider ve fā‘ili andan fāriḡ olur

⁸⁴ “Büyüklük alt giysim, ululuk üst giysimdir (bunlar tamamen bana ait sıfatlardır) bu sıfatlarda bana ortak çıkmaya, benimle boy ölçüşmeye yelteneni cehenneme atarım, çekeceği azaba hiç aldırış etmem”. Mehmet Yılmaz Kültürümüzde Ayet ve Hadisler, Kesit Yayınları, İstanbul 2013, s. 58.

dimekdür, (قضى) dinilür oldı dimikdür. (قضى وطرة) dinilür anı tamām itdi ve aña vāşıl ve bāliğ oldı dimekdür. (تقضى) dinilür fānī ve munşarım oldı dimikdür kezā fi'l-**Qāmūs** ve **Fāzıl-ı Hādīmī** didi ki (يقضى) bizüm 'indimüzde olan böyledür lākin bundan ma' na-yı mü' teddün bih zāhir olmadı ammā aẓher olan (ينقضى) (ينتهى) ma' nāsına olmağdur **Delā'ilü'l-Hayrāt** ve **Evrād-ı** [48^b] **Bahā'iyye** ve **Hizb** gibi ekşer mevāzi' de olan şalāt-ı şerīfe buña şāhiddür, ḥafī buyurulmaya. Elfāz-ı beyāniyye ve bedi' iyye içün elfāz-ı mükerrereye mübālāt yokdur. (فيغتر) mebnī li'l-mef' üldür, i' tibārdan me' ḥūzudur. Bir şey'i iḥāta ve zabt ider, ḥayşiyyetle ol şey'i i' tidāddur. Bir nüshada (فينتظر) vāki' olmışdur, intizārdan me' ḥūzudur. Bir şey'ün zuhūr ve burūzına taraqqub ma' nāsına.

I' rāb-ı beyt: (لا) nāfiyyedür. (غاية) ibtidā' iyyet ile merfū' dūr ve nekire ile ibtidā cā' izdür. Eger mā-ḳablinde nefi ve ba' dında şıfat ile müḥaşşaşa olursa bi'n-ntihā' cār ve mecrūr maḥallen merfū' (غاية) kelimesinün şıfatıdır taḳdīri (لا غاية كائنة بانتهاء) dimekdür ve şürrāḥün nüshasında (وانتهاء) vāv ile vāki' olup (غاية) üzerine ' atf-ı tefsīr tarikiyle ' atf olınmışdur. Zīrā ikiside bir ma' nāyadur. ' Alāme-i **Nāblūsī** didiki (لها) de cār ve mecrūr ḥabr-ı mükḳademdür. (أمد) merfū' menevven olup mübtedā-ı mu' aḥḥardur ve bunuñ mübtedā olması te' aḥḥürinden ve (يقضى) ḳavliyle ve şıfından cā' izdür. **Fāzıl-ı Hādīmī** didi ki (لها) de olan (غاية) ve intihā kelimelerine mütē' allığdur [49^a] te' ḥiri vezn içün olmağ gerekdür. (فيغتر) mebnī li'l-mef' üldür ve fi' leyn de nā' ib fā' ili (أمد) e rāci' zamīrdür.

Ma' nā-yı beyt: ' Azamet ve kibriyā ile muttaşif olan Allāh-ı ' aẓīm senün Nebi-i muḥtārınun üzerine eyledigün şalātınun fānī olur, ḡāyet ve nihāyeti daḥı tilke' ş-şalātuñ emedi yokdur ki zālīke'l-emedi i' tibār yāḥūd intizār olına ya' nī mu' teberün biri yāḥūd muntaẓıruñ biri zālīke'l-emedi i' tibār ide yāḥūd aña muntaẓır ola. Zīrā emed munḳaẓī olsa i' tibārı yāḥūd intizārı mümkün olur. Munḳaẓī olmasa i' tibār ve intizārı mümkün olmaz.

El-Beytü'l-Hādi ve'l-'İşrūn

مَعَ السَّلَامِ كَمَا قَدْ مَرَّ مِنْ عَدَدٍ
رَبِّي وَضَاعِفُهُمَا وَالْفَضْلُ مُنْتَشِرُ

Ma' a's-selāmi kemā ḳad merre min ' adedin

Rabbī ve zā' ifhümā ve'l-fazlu münteşirü

Luğat-ı beyt: (مَعَ السَّلَامِ) evvel-i ḳaşıde de (صَلِّ) ḳavline merbūtdur. ' Ulemā' şalātı selāmdan ve selāmı şalātdan ifrāduñ kerāhetinde ihtilāf idüp şāḥib-i **Dürer Ğurer Dibācesi**'nün şerḥinde didi ki aḥedühümāyı āḥerden ifrādı **İmām-ı Nevevī** ḳatında mekrūhdur ve **Seḥāvī**

katında mekrüh degildir ve **Kaṣṭallānī** ‘indinde bir vaktde şalāt vakt-ı āherde selām itse mekrüh degildir ve illā mekrūhdur. [49^b] Zīrā āyet-i celilede olan vāv-ı muṭlak cem‘ içündür. Böyle olunca vakt-ı vāhidde cem‘i iktizā itmez ve bi’l-cümle ‘amelde ihtiyāt itifāk ve ‘azîmet ile mezāhibi cem‘ itmekdür. Bu sebebdan **Şir‘e**’de didi ki zıkr ve kitābda şalāt ile selāmuñ beyni cem‘ olur. Pes evvlā olan aṣlā terk olunmasun için kerāhet cānibini ihtiyārdur, münāsib olan da budur. Uşūlda kerāheti nedb ve ibāhe üzerine ‘inde’t-ta‘āruṣ terciḥ itdikleri gibi ne kadar eşaḥḥ olan ekser-i şalāt-ı me’sūrede şalāt ile iktifā idüp ‘adem-i kerāhet ise lākin bu şalāt-ı ğayr-ı me’sūredür. Ammā bu şalātta evvlā olan ziyāde ve nükṣān ile ‘adem-i taṣarrufdur ve burada selāmdan murād riṣāullāhdur. (فضل) iḥsān ma‘ nāsına.

İ‘rāb-ı beyt: (مَعَ السَّلامِ) evvel-i kaṣidede olan (صَلِّ)ye müte‘allıkdur. (كما)da olan kāf temşil içündür ve mā mevşūldür ve şılası kendüyi vely iden cümle-i fi‘liyyedür. (مِنْ عَدَدٍ) mevşūlı beyāndur, bāb-ı müfā‘aleden emr olan (ضَاعَفَ) cümlesi edā-yı ma‘nāda zāhir olur muḳaddere ma‘tūfadur ve zamīr-i teşniye şalāt ve selāme rāci‘dür ve muṣāf maḥṣūfdur. (والْفَضْلُ) de olan vāv [50^a] ḥāliyyedür ve muṣāfun ileyh maḥṣūfdur taḳdīri (وَالْحَالُ إِنَّ فَضْلَكَ) dimekdür.

Ma‘nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muḥtār-ı hādī üzerine selāme muḳārin şalātta tefāşili zıkr ve mürūr iden ‘aded gibi şalāt eyle ya‘nī yā Rabbī şalāt ve selām eyle ki ‘adedi şalātı sabıka ‘adedi gibi ve yā Rabbī şalāt ve selāmuñ ‘adedine muṣā‘af eyle ya‘nī her birine a‘dād-ı mufaṣṣala-ı mezkūreden her birinde muṣā‘afa kıl vaktā ki şu keṣret ‘ale’l-ḥuṣuṣ zālike’t-taṣ‘ifden mefhūme olan keṣret ṭavr-ı ‘aḳldan ḥārice ve ‘ādeten müsteb‘ade oldıysa ve’l-faṣl ḳavliyle ta‘lil eyledi. Ya‘nī ḥālbuki yā Rabbī senūñ faṣl ve iḥsān ve keremūñ münteşir ve şāyi‘ ve mebzūldur buña göre ‘illeti me‘lūl üzerine ‘atf ḳabīlinden olur te’emmül. **Baġdādī** didi ki mümkindür ki ma‘nā yā Rabbī şalāt ve selāmı taṣ‘if eyle ḥālbuki bu şalāt ve selāmuñ faṣl münteşirdür lākin bu ma‘nā fehmden ba‘iddür. Yāḥūd ma‘nā Nebī-i muḥtāruñ faṣl şalāt ve selāmuñ neşriyle münteşirdür.

El-Beytü’s-Sānī ve’l-İşrūn

وَعَدَّ اضْعَافَ مَا قَدْ مَرَّ مِنْ عَدَدٍ

مَعَ ضِعْفِ اضْعَافِهِ يَا مَنْ لَهُ الْقَدْرُ

Ve ‘adde aṣ‘āfi mā ḳadd merre min ‘adedin

Ma‘zī‘ fi aṣ‘āfihi yā men lehü’l-ḳaderü

[50^b] Luġat-ı beyt: (اضْعَافَ) keṣr-i ḳād-ı mü‘ceme ve sükūn-ı ‘ayn-ı mühmele ile zī‘f kelimesinūñ cem‘idür. Mıṣbāḥ’da (ضِعْفُ الشَّيْءِ) dinilür, mişli dimekdür. (ضِعْفَاهُ) dinilür, mişlāh

ma' nāsına. (أَضْعَافُهُ) emsālul ma' nāsına. (مَا) ellezi yāhūd şey ma' nāsına. (مَنْ) ism-i mevşüldür, e'r-rabbdan kināyedür. Ba' zı nüshada (بِأَمْرِ الْقَدْرِ) vākı' olmışdur, yā mūcide'l-mağdūrāt dimekdür. (الْقَدْرُ) fetḥateyn ile ma' nāsı ve lāmı istiğrāk içün oldığı mürür itdi.

İ' rāb-ı beyt: (وَعَدَّ أَضْعَافِ مَا) tetābu' -ı izāfāt ile Fāzıl-ı Hādīmī didi ki zāhir olan (قَدْ مَرَّ) kavli üzerine ma' tūfdur tağdiri (مَعَ السَّلَامِ كَمَا عَدَّ أَضْعَافِ مَا قَدْ مَرَّ) demek olur ve mümkindür ki tağaddüm iden (عَدَّ) üzerine ' atf oluna. Bu tağdirce şalātuñ ta' alluğından olur, selāmuñ olmaz. Niteki beyt-i ātī bunı te'yid ider ve (مَا) lafzı cemī' den kināyedür ve zı' fuñ az' āfe ve az' āfuñ ' adede izāfetlerinden bunıñ gibi cemī' murād olunur. (مَنْ عَدَّ) mevşülü beyāndur ve (أَضْعَافِهِ)nüñ zāmīri mevşüle ' ā'iddür. Fāzıl-ı Hādīmī didi ki (أَضْعَافِهِ)nüñ zāmīrini zımn-ı (أَضْعَافِ)da [51^a] olan (ضَغْبٍ) mezküre ircā' mümkindür. (مَنْ) ism-i mevşüldür. (لَهُ)de olan cār ve mecrūr ḥaşr içün ḥaber-i muğaddamdur ve zāmīr mevşüle ' ā'iddür. (الْقَدْرُ) mübtedā mü'aḥḥar olmağ üzere merfū' dur.

Ma' nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muḥtār-ı hādī üzerine mürür iden ' adedüñ az' āfinuñ zı' fina muḥārin yāhūd az' āfuñ zımnında olan az' āfuñ zı' fina muḥārin şalāt ve teslīm itmeklikle şalāt ve selām eyle ey zāt-ı tevḥīd-şifāt ki senüñ içün zālīke'l-' adedi taz' if üzere ve Nebī-i muḥtār üzere şalāta kudret sābitdür. Ya' nī muḥtār üzerine keyfiyyet-i mezküre ile raḥmeti inzāl eyle ve Fāzıl-ı Hādīmī'nüñ tağdiri üzere yā men lehü'l-kader kavlinüñ nüktesi budur ki keyfiyyet-i mezküre ile Nebī-i muḥtār üzerine şalāt ile du' ā-ı kemāl-ı keşretinden ṭavr-ı ' ağıdan ḥāric ve ' inde'l-' aql müsteb' ad bir emr oldıysa Allāh te' ālāyı kudretiyle vaşf birle du' ā idüp yā men lehü'l-kaderü didi. Ya' nī keşret ve ' azaametinden kendinden su' āl eyledigüm kudreti sābit olan zāt-ı nezāhet-şifāt saña nidā iderem didi.

El-Beytü's-Şālīḡ ve'l-' İşrūn

[51^b]

كَمَا تُحِبُّ وَتَرْضَى سَيِّدِي وَكَمَا

أَمَرْتَنَا أَنْ نُصَلِّيَ أَنْتَ مُقْتَدِرٌ

Kemā tuḥibbu ve terḡā Seyyidi ve kemā

Emertenā en nuşallī ente muḡtediru

Luğat-ı beyt: (سَيِّدِي) teşdīd-i yā-ı taḡtiyye-i meksüre ile siyādetden me'ḥūz ism-i fā' ildir. (أَمَرْتَنَا أَنْ يُفْعَلَ كَذَا) (أَمْرُهُ بِأَنْ يُفْعَلَ كَذَا) yāhūd bā-ı muvaḥḥedenüñ ḥazfıyla (أَمْرُهُ أَنْ يُفْعَلَ كَذَا) dinilür ve Allāh te' ālānuñ Nebī-i muḡterem şallāllāhu te' ālā ' aleyhi ve sellem üzerine bize şalāt ile emri

(أَنْ نُصَلِّيَ) naşş-ı şerîfiyledür.⁸⁵ إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا“
zarûret-i vezn için yâ-ı tahtıyye üzre fetħa taķdîriyledür, kıyâs zuhûridür. (المقتدر)
esmâullâhdandır. (القادر)dan eblağdur. Zîrâ ziyâde-i mebnî ziyâde-i ma‘nâya delâlet ider.
Evellkinüñ ma‘nâsı esbâb ile ħalk idici dimekdür. İkincinüñ ma‘nâsı bilâ-vâsıfatı sebebin ħalk
idici dimekdür. Niteki Şeyh-i Ekber kuddise sırruhû Futûhât-ı Mekkiyye’de buña işâret eyledi.

İ‘râb-ı beyt: (كَمَا)da olan kâf teşbîh içündür ve mâ mevşûledür, ma‘nâsı mişllü’l-lezî
dimekdür. (تُحِبُّ) mevşûluñ şılasıdır ve ‘â’id maĥzûfdur, taķdîri (تُحِبُّه) dimekdür ve ħiṭâb Allâh
te‘âlâyadır. [52^a] (وَتَرْضَى) (تُحِبُّ) üzerine ma‘tûfdur. (سَيِّدِي) ħarf-ı nidâsı maĥzûf münâdâdur,
taķdîri (يَا سَيِّدِي) dimekdür, bu da “يُوسُفُ أَعْرِضْ عَنْ هَذَا”⁸⁶ kabîlindendir. (سَيِّدِي) ile ħiṭâb Allâh
te‘âlâyadır. (وَكَمَا)da olan vâv ‘atf içündür ve kâf teşbîh içündür ve mâ mevşûledür. (أَمَرْتَا) Allâh
te‘âlâya ħiṭâb, tâ-ı ħiṭâb iledür ve cümlesi mevşûluñ şılasıdır ve ‘â’id maĥzûfdur, taķdîri bihdür
ve bu da (أَمَرْتَا)ya müte‘allıkdur. (أَنْتَ) mübtedâ olup Allâh te‘âlâya ħiṭâbdur. (مُقْتَدِرٌ) mübtedânüñ
ħaberidür.

Ma‘nâ-yı beyt: Nebî-i muĥtâr-ı hâdî üzerine sevdigüñ ve râzî oldıgüñ mişlli şalât
itmeklikle şalât eyle ey Seyyidüm. Nitekim Nebî-i muĥtâr üzerine şalât-ı mezķûre ile şalât
itmekligimüzi bize emr eyledüñ tilke’s-şalât ile mişlliye sen ķâdîrsin. Yâĥûd bizüm Nebî-i
muĥtâr üzerine sevdigüñ ve râzî oldıgüñ ve bize tilke’s-şalât ile emr itdigüñ gibi şalât
itmekligimüze bizi muvaffaķ eyle. Zîrâ tilke’s-şıfât ile muttasıfa olan şalât için tevfiķa sen
ķâdîrsin.

El-Beytü’r-Râbi‘ ve’l-İşrûn

وَكُلُّ ذَلِكَ مَضْرُوبٌ بِحَقِّكَ فِي

أَنْفَاسِ خَلْقِكَ إِنْ قُلُّوا وَإِنْ كَثُرُوا

Ve küllü zālike mażrûbun bi-ĥaķķike fî

Enfâsi ĥalkıke in ħallû ve in keşirû

[52^b] Luğat-ı beyt: (كُلُّ) efradı ihâṭa için mevzû‘dur. (ذَلِكَ) evvel-i ķaşıdeden buraya
gelince a‘dâd ve müzâ‘afâtıdan zıkr olunanuñ cemî‘ sine işâretdür. (مَضْرُوبٌ) ḍarbdan me’ĥûz
ism-i mef’ûldür ve burada murâd ehl-i ĥisâbuñ ḍarbidur ve bu da (تَحْصِيلُ عَدَدٍ نِسْبَةً أَحَدُ الْمَضْرُوبِينَ)

⁸⁵“Şüphesiz Allah ve melekleri Peygamber’e salat ediyorlar. Ey iman edenler! Siz de ona salat edin, selam edin.” Ahzab Suresi 33/56.

⁸⁶“Ey Yusuf! Sen bundan sakın kimseye bahsetme. (Ey Kadın,) sen de günahının bağışlanmasını dile. Çünkü sen günah işleyenlerdensin.” Yusuf suresi 12/29.

(إِلَيْهِ كُنُسِبَةُ الْوَاحِدِ إِلَى الْمَضْرُوبِ الْآخِرِ) ile mu‘ arrefdür. (بِحَقِّكَ)de bā kasem içündür. (حَقِّكَ) muksemün-bihdür. Zîrâ el-Haḥḥ esmâullâhdandur er-Raḥmâni’r-Raḥîm gibi Tenvîrû’l-Abşâr’da didi ki kasemullâh lafzıyla ile yâḥûd esmâsından biriyle er-Raḥmâni’r-Raḥîm ve’l-Haḥḥ gibi ile olur ve kāf Allâh te‘ âlâya ḥiṭâbdur. (أَنْفَاسٍ) fethateyn ile nefes kelimesinüñ cem‘ idür, nesîm-i hevâ ma‘ nâsına. (تَنْفُسٍ) dinilür, nefesi ḥayâşîmiyle bâṭınına ictizâb ve iḥrâc eyledi dimekdür kezâ fi’l-Mıṣbâḥ. (خُلُقٍ) maḥlûḳuñ ma‘ nâsına. (خَلَقَ) fi’l-aşl (خَلَقَ يَخْلُقُ خَلْقًا) kelimesinüñ maşdarıdır. Ḳalîl ve keşîre şâmil olur ve burada murâd cemî‘-i maḥlûḳât dimekdür. Bu sebebden (إِنْ قُلُّوا وَإِنْ كَثُرُوا) didi ve ile’l-ebed dünyâ ve âḥiretde cemî‘-i ḥalḳuñ enfâsinüñ ‘adedinüñ ‘adem-i tenâhisinden iḥşâsı mümkün degildür. Kaçan a‘ dâd-ı mutakaddime ve muzâ‘afât-ı mezkûre [53^a] mâ-lâ-yetenâhiye ḍarb olunsa bundan mâ-lâ-yetenâhi ḥâşıl olur ve Nebî-i muḥtâr-ı hâdî üzerine şalât bundan soñra ḥâşıludur. ‘Ulemâ-ı ḥadîş ihtilâf itdiler ki bir kimesne (اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ عَبْدِكَ) diyü şalât eylese aña ‘aded-i mezkûrünüñ şevâbı ḥâşıl olur mı olmaz mı? İbn-i ‘Arafe didi ki aña bir kerre şalât idenden ekşer şevâb ḥâşıl olur ve aña ḥalḳuñ ‘adedi şevâb vardur lâkin ‘aşr emşâliyle ḥasenesi muzâ‘af degildür ve âḥeri didi ki bir kimesne (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ) yâḥûd yüz kerre tiktâr eylese aña her kerresinde bir ḥasene vardur ve ḥasene de muzâ‘afaten ‘aşru emşâlidür ve bu Allâh te‘ âlâdan faẓl u kerem ve iḥsândur. Niteki Allâh te‘ âlâ buyurur ⁸⁷”مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرُ أَمْثَالِهَا“ ve ḥadîş şerîfde ⁸⁸”مَنْ صَلَّى عَلَى وَاحِدَةٍ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ بِهَا عَشْرَةٌ“ vârid oldı. Ammâ bir kimesne lisâniyla yüz kerre kelâmiyla iktifâ eylese ḥasene-i vâḥide getürüp yüz kerre tekrâr idene müsâvî olmaz. Zîrâ ḥasenâtı getürdi ki ḥasene muḳâbelesinde aña on ḥasenât vardur, ḥâşılı beynehümâda fâriḳ [53^b] muzâ‘afa ve ‘adem-i muzâ‘afadur.

İ‘râb-ı beyt: (وَكُلُّ ذَلِكَ) mübtedâ ve a‘ dâd-ı mezkûreye râci‘ olan ism-i işârete muzâfdur. (مَضْرُوبٌ) mübtedânüñ ḥaberidür. (فِي أَنْفَاسِ الْخَلْقِ), (مَضْرُوبٌ) kelimesine müte‘allıḳdur. (أَنْفَاسٍ) ye muzâfdur ve fi‘lânda olan zâmir-i cem‘ maḥlûḳât ma‘ nâsına olan ḥalḳa râci‘dür ve cümle-i beyt ne ḳadar haberiyye ise lâkin mevḳi‘-i du‘âda vâḳi‘ olduğından ma‘nen inşâ’iyyedür.

Ma‘nâ-yı beyt: Yâ Rabbî ḥaḥḥ ve beḳâña kasem iderem ki cemî‘-i a‘ dâd-ı mezkûreyi ḳalîl ve keşîr enfâs-ı maḥlûḳātuña ḍarb eyle. Pes a‘ dâd-ı sâbiḳa maḍrûbdur ve enfâs maḍrûbun fihâdur velev ehl-i cennet ve ehl-i nâr içün olsun böyle olunca ve (إِنْ قُلُّوا وَإِنْ كَثُرُوا) ḳavli keşreti te’kîd içün olur.

⁸⁷“Kim bir iyilik yaparsa, ona on katı vardır. Kim de bir kötülük yaparsa, o da sadece o kötülüğün misliyle cezalandırılır ve onlara zulmedilmez.” Enam suresi 6/160.

⁸⁸ “Kim Resûlullah’a bir defâ salât ederse Allah ona on defa salât eder.”

El-Beytü'l-ḥāmis ve'l-ʿiṣrūn

يَا رَبِّ وَاغْفِرْ لِقَارِيْهَا وَسَامِعِهَا

وَالْمُسْلِمِينَ جَمِيعاً أَيْنَمَا حَضَرُوا

Yā Rabbi vegfīr li-kārīhā ve sāmi‘ ihā

Ve'l-müslimîne cemi' en eynemâ ḥazarū

Luġat-ı beyt: (بَا رَبِّ) kesr-i bā-ı muvaḥḥide-i müşeddede ile olup min-ciheti't-taḥfif yā-ı mütekellim ḥazf olundu. Nitekim ibtidā-ı ḫaṣīdede mürür itdi. Bu şalāvāt-ı [54^a] mübārekenüñ evvel ve āḫiri ve bu beyt ile Allāh te'ālāya ikrār ve 'ubūdiyyet ile nefsinde i' tirāf olunsun içün tekrār eyledi ve bunuñ tamāmında du'āya şürū' idüp (وَاعْفِرْ) didi ve bunu ef'āl-ı şalāvātdan (صَلِّ) üzerine 'atf eyledi du'āsı maḳbūl ve ḥāceti maḳziyye olsun içün ve buna **Delā'ilü'l-Ḥayrāt** şerḥinde zıkr olunan delālet ider ki **Bācī, İbn-i 'Abbas** raḍiyallāhu 'anhumādan rivāyet idüp dir ki kaçan bir kimesne Allāh te'ālāya du'ā itse du'āsında Nebī-i muḥtār üzerine şalāt kılsun. Zīrā Nebī-i muḥterem şallāllāhu te'ālā 'aleyhi ve sellem üzerine şalātı maḳbūledür ve Allāh te'ālā ekremdür ba'zısınıñ qabūl ve ba'zısınıñ redd ider degildür ve **Şeyḫ Ebū Tālib-i Mekki** (إِذَا سَأَلْتُمُ اللَّهَ (حَاجَةً فَاذْكُوا بِالصَّلَاةِ عَلَيَّ فَإِنَّ اللَّهَ أَكْرَمُ مَنْ أَنْ يُسْأَلَ حَاجَتَيْنِ فَيَقْضِي إِحْدَاهُمَا وَيَرُدَّ الْأُخْرَى (عَفَرَ اللَّهُ لَنَا غَفْرًا وَغُفْرَانًا) (اعْفِرْ) dan me'hūzdur, bizden saḫḫ ve 'afv eyledi dimekdür ve maġfiret bundan ismdür ve aṣl maġfiret setrdür kezā fi'l-**Mıṣbāḥ** ve **Fāzıl-ı Ḥādīmī**'nüñ nüṣḫasında [54^b] yā Rabbenā ṣīġa-ı mütekellim ma'ğayrih ile (اعْفِرْ) 'atıfsız vāki' olmuştur ve bu nüṣḫaya göre üzerine su'āl terettüb itdirüp didi ki su'āl olunursa niçün nefsinde du'ā itmedi? Belki lāyık olan evlelā kendü nefsinde du'ā itmekdür. Niteki ed'ıye-i me'sūreden çok vāki' olmuştur. Belki ḥadīşde (لَا يَقْبَلُ الدُّعَاءَ لِلْغَيْرِ مَا لَمْ يَقْبَلْ لِنَفْسِ الدَّاعِي) vārid oldı. Belki kendü ḥaḫḫında du'ā ve maġfirete 'adem-i ihtiyācı ihām ider sonra cevāb virüp didi ki ḫārīnüñ zamīre izāfeti istiġrāk içündür ve mütekellim 'umūm-ı kelāmında dāhildür ve bu ṭarīḫ-i evleviyyetiyle fehmi olunur. Şonra didi ki ba'zı nüṣḫada (يَا رَبِّ وَاعْفِرْ لِقَارِيهَا) vāki' olmuştur. Eger muḫaddere 'atf olunursa cā'izdür, (يَا رَبِّ إِنْ عَفَرَ لِي وَاعْفِرْ لِقَارِيهَا) gibi. Ne ḫadar maẓmūn-ı şalāta 'atfı muḥtemel olup ma'nāsı (صَلِّ يَا رَبِّ عَلَى الْمُخْتَارِ وَاعْفِرْ لِقَارِيهَا) demek olursa intehā. (لِقَارِيهَا) bu ḫaṣīdeyi velev bir kerre kırā'at iden (سامعها) bu ḫaṣīdeyi ġayrdan istimā' iden velev semā'ını ḫaṣd eylesün ḫārīyi sāmi' üzerine taḫdīm. [55^a] Zīrā ġayruñ işābesine müte'arızdur ve lisānınuñ ḫarekesini müsta'meldür. Pes kırā'at semā'ından efḫaldur ve ġāḫice sāmi' i ḫārīsinden ev'ā ve efhem olur. Pes i'tibār-ı āḫerle efḫal olur. (المُسْلِمِينَ) müslim kelimesinüñ cem'idür ve bu du'āda ta'mīmdür, kırā'at iden ve itmeyene ve istimā' iden ve itmeyene şāmil olsun içün getürmiştür. (أَيْنَمَا حَضَرُوا) bu daḫı ta'mīmdür, kırā'at ve semā' yāḫūd cemī'-i bilād ve emākinde meclis ġayra şāmil olur. **Fāzıl-ı**

Hâdimî didi ki müslimîne bu du‘â kaşideyi tervîc yâhûd kıbel-i müslimînden nâzım kıddise sırruhûya müterettibe olan ni‘amlarına şükr içündür. Zîrâ kaşidesini kırâ‘at ve semâ‘ı nâzım kıddise sırruhûya min-hayşî‘l-âhıra ni‘metdür.

İ‘râb-ı beyt: (لَذُنُوبِ قَارِيهَا) bunda hâzıf-ı muzâf olup taqdîri (وَاعْفُ) karînesiyle (لَذُنُوبِ قَارِيهَا) dimekdür. (وَسَامِعِهَا) cerr ile (قَارِيهَا) üzerine ma‘tûfdur ve yine bunda muzâf maḥzûfdur ve mâ‘uṭife ‘aleyhi de böyledür ve ikisinde olan zamîr yâ bu kaşideye yâhûd şalât-ı muṭlaḳaya râci‘dür. (وَالْمُسْلِمِينَ) cerr ile mâ-ḳabline ma‘tûfdur. (جَمِيعًا) hattâ anlardan bir kimesne [55^b] ḥâric ḳalmasun içün ma‘nâ mâ-ḳablinüñ te‘kîdidür. (حَضَرُوا)nuñ zamîri ḳârî ve sâmi‘ ve müslimînüñ mecmû‘ına râci‘dür. ‘Allâme-i **Nâblûsî** didi ki (حَضَرُوا)da olan zamîr müslimîne râci‘dür.

Ma‘nâ-yı beyt: Yâ Rabbî bu kaşideye yâhûd şalât-ı muṭlaḳayı yâhûd şu şalâvât-ı mezkûreyi kırâ‘at ve istimâ‘idenleri ve itmeyen müslimîni anlardan bir kimesne ḥâric ḳalmamak üzere nerede ḥâzır olurlar ise gerek meclis-i kırâ‘at ve semâ‘ gerek ğayr-ı emâkinde olsun cemî‘isinüñ zünübünü setr ve mağfiret eyle.

El-Beytû’s-Sâdis ve’l-İşrûn

وَوَالِدِينَا وَأَهْلِينَا وَجِيرَتِنَا

وَكُلُّنَا سَيِّدِي لِلْعَفْوِ مُفْتَقِرٌ

Ve vâlidînâ ve ehlînâ ve cîretinâ

Ve küllünâ Seyyidi li’l-afvi müfteḳıru

Luġat-ı beyt: (وَالِدِينَا) kesr-i dâl-ı mühmele ile vâlid kelimesinüñ cem‘idür, ebb ma‘nâsına ve cem‘i ḥâlet-i ref‘de (وَالِدُونَ) ve ḥâlet-i naşb ve cerrde (وَالِدِينَ)dür burada oldığı gibi ve nâ yâ nefesine ta‘zîm içündür yâ tağlîb tarîḳiyle nefis ve ecdâdıdır. **Fâzıl-ı Hâdimî** didi ki bu (وَالِدِينَ)üñ şânlarına i‘tinâ ve ihtimâmen ve ba‘zı ḥaḳlarını edâ‘en taḥşîş ba‘de’t-ta‘mîmdür ve vâlidîni [56^a] ehl üzerine taqdîm ḥaḳları eḥaḳḳ-ı ḥuḳûḳ olduğu içündür ve ehli cîre üzzerine taqdîm ḥaḳḳ-ı cîre üzere ḥaḳlarınuñ teḳaddümi içündür. (أَهْلٌ) zevce ve ḳarâbet ve etbâ‘a itlâḳ olunur kezâ fi’l-**Mıṣbâḥ**. (جِيرَةٌ) kesr-i cîm ile câr kelimesinüñ cem‘idür ve câr ticâretde şerîk ve mücâvir ve menâzile ḳarîb olan ve muḳâsim ve ḥalîf ve nâşır ma‘nâlarınadır ve cem‘i cîrân ve ecvâr ve cîredür kezâ fi’l-**Ḳāmûs**. Burada mecmû‘ı murâddur. Zîrâ ba‘dında olan kavlinüñ delâletiyle rahmeti ta‘mîm ve bunuñla du‘âyı ḳaşddur. (كُلُّنَا) burada zikr olunan zevâtüñ cem‘isi dimekdür. (يَا سَيِّدِي) taḥfif ve vezni istiḳâmet içün ḥarf-ı nidâ hâzıf olunmuşdur, (يَا سَيِّدِي) dimekdür. (عَفْوٌ) ‘afa’l-menzil ya‘fû ‘afuvven teşdîd-i vâv ile ve ‘afâ feth ve medd ile den me’ḥûz münderis

oldı demekdür (عَفْتُهُ الرِّيحَ) dinilüp lâzım ve müte‘ addı isti‘ māl olunur. (اِفْتِقَار) ihtiyāc ma‘ nāsına Allāh te‘ ālānuñ “يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ”⁸⁹ naşş-ı şerifinde olduğu gibi.

İ‘rāb-1 beyt: (وَالِدَيْنَا) cerr ile (لِقَارِبَيْهَا) kavlinde mecrūr bi’l-lām üzerine ma‘ tūfdur. [56^b] (وَأَهْلَيْنَا) cerr ile (وَالِدَيْنَا) üzerine ma‘ tūfdur. (وَكُنَّا) mübtedādur. (وَكُنَّا) zamīri bu beytde zıkr olunana rāci‘ dūr. Yāhūd beyt-i sâbıkda zıkr olunanlara bile rāci‘ dūr. Evellkisi lafzen aḳrebdür, ikincisi ma‘ nen eblağdur. (لِلْعَفْوِ) cār mecrūr (مُفْتَقِرٌ) kelimesine müte‘ allıkdur, ihtimāmen taḳdīm olındı ve (مُفْتَقِرٌ) mübtedānuñ haberidür.

Ma‘nā-yı beyt: Yā Rabbī bizi ve vālidlerimiz ve ehlimizi ve cārānımızı mağfired eyle ve ey Seyyidimiz olan Allāh her birimizün zünübü ‘afv ve setrüne muhtācdur. Nice muhtāc olmayalum, insān zenb ve zelleden ḥālī degildür. Allāh te‘ ālā Nebī-i muḥterem şallāllāhu te‘ ālā ‘aleyhi ve sellem ḥaḳḳında buyurur “لِيُغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ”⁹⁰ ve bunun taḥḳīki tefāsīredür.

El-Beytü’l-sābi‘ ve’l-‘iṣrūn

وَكُنْ لَطِيفًا بِنَا فِي كُلِّ نَازِلَةٍ

لُطْفًا عَمِيمًا بِهِ الْأَهْوَالُ تُنْحَسِرُ

Ve kün laṭifen binā fī külli nāziletin

Luṭfen ‘amīmen bihi’l-ehvālū tenḥasiru

Luğat-1 beyt: ‘Allāme-i Nāblūsī’nün nüṣḥasında (وَكُنْ لَطِيفًا بِنَا) yerine (وَالطُّفُّ بِنَا) vāḳi‘ olmuşdur, ikisi de fi‘l-i du‘ ādur. (لُطْفُ اللَّهِ بِنَا) dinilür bize birr ve iḥsān itdi demekdür. [57^a] El-leṭīf ‘ibādına birr ve iḥsān idici ve ḥaḳḳına menāfi‘ i rıfḳ ile iḥsān idici ma‘ nāsınadır. (لُطْفُ) zamm-ı lām ile Allāh te‘ ālādan tevfiḳdūr. (نَازِلَةٌ) nāsa nüzül iden muṣībet-i şedīde ma‘ nāsınadır. (عَمَّ الْمَطَرُ وَغَيْرُهُ عُمُومًا) (عميم) dinilür. (عميم) fa‘ il bi-ma‘ nā fā il olup şīğa-ı mübālağadır, ma‘ nāsı dünyā ve ‘uḳbāda cemī‘-i aḥvālimüzde zevāhir ve bevāṭınımuza ‘āmm ve şāmil demekdür. (هَالِنِي الشَّيْءُ) hevl kelimesinün cem‘ idür, feza‘ ve ḥavf ma‘ nāsına ve (تَنْحَسِرُ) beni iḥāfe itdi demekdür. İsm fā il hā ‘ildür ve bu ehvāl dünyā ve āḥiretün meḥāviḳidür. (وَأَنْحَسَرَ الظَّلَامُ) tenkeşifü ve tezülü ‘annā ma‘ nāsınadır ve bu fetḥ-i ḥā ve sükūn-i sīn-i mūhmeleteyn ile keşf ma‘ nāsına olan ḥasrdan me’ḥūzudur, (وَأَنْحَسَرَ الظَّلَامُ) dinilür münkeşif ve zā ‘il oldı demekdür.

⁸⁹“Ey insanlar! Siz Allah'a muhtaşınız. Allah ise her bakımdan sınırsız zengin olandır, övülmeye hakkıyla layık olandır.” Fatır suresi 35/15.

⁹⁰“(2-3)Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola ilet sin ve Allah sana, şanlı bir zaferle yardım etsin.” Fetih Suersi 48/2.

İ‘rāb-1 beyt: (وَكُنْ), (اغْفِرْ) üzerine ma‘ tūfdur. (لَطِيفًا), (كُنْ) kelimesinün haberidür. (بِنَا)da olan cār ve mecrūr (لَطِيفًا) kavline müte‘ allıkdur. (لَطْفًا) emr-i muḳadderün mef‘ ūl-i muṭlaḳıdır ve du‘ āyı te‘kīd ve nev‘ olan ‘amīmi beyāndur. (عَمِيمًا), (لَطْفًا) kavlinün şıfatıdır. (بِهْ), (تَنْحَسِرْ) ya müte‘ allıkdur, vezn için [57^b] taḳdīm olındı ve zamīr (لَطْفًا) kavline rāci‘ dūr. (الْأَهْوَالُ) ibtidā ile merfū‘ dur. (تَنْحَسِرْ)da olan zamīr (أَهْوَالُ)a rāci‘ dūr ve cümlesi mübtedānuñ haberidür.

Ma‘ nā-yı beyt: Ve yā Rabbī cemī‘ -i muşibet-i dünyeviyye ve uhreviyyede bize bārr ve muḥsin ol ve bize iḥsān-ı şāmil ile iḥsān ve tevfiḳ-i şāmil ile tevfiḳ eyle ki anuñla bizden cemī‘ -i ehvāl ve meḥāvif zā‘il ve münkeşif ola. Şeyḥ ‘Ömer-i Benderī’nün nüshasında mışra‘ -ı şānī (لَطْفًا جَمِيلًا بِهِ الْأَهْوَالُ تَنْجِبُ) vāḳi‘ olmuşdur. Buña göre ma‘ nā demek olur ki yā Rabbī bize luṭf-ı ḥasen ile luṭf eyle anuñla aḥvāl-ı münkesiremüz ıslāḥ ola.

El-Beytü’s-şāmin ve’l-‘iṣrūn

يَا رَبِّ اعْظِمْنَا أَجْرًا وَمَغْفِرَةً

فَإِنَّ جُودَكَ بَحْرٌ لَيْسَ يَنْحَصِرُ

Yā Rabbī a‘ zīm lenā ecen ve maḡfireten

Fe-inne cūdeke baḥrun leyse yenḥaşıru

Luḡat-ı beyt: (يَا رَبِّ) bunu i‘ ādenün nüktesi budur ki te‘kīd-i lafzı cihetinden rubūbiyyeti iḳrār ve ‘ubūdiyyeti nefsinde i‘ tirāfdur. (اعْظِمْنَا) elif ile (اعْظَمْتُهُ) dinilür, anı ‘azīm kıldum dimekdür. (أَجْرًا) maşderdür (أَجْرَهُ اللَّهُ أَجْرًا) ve medd ile (أَجْرُهُ) dinilür, Allāh te‘ ālā anı şevāba nā‘il eyledi dimekdür. (جُودَكَ)de cūd zamm ile kerem ma‘ nāsına [58^a] (جَادَ الرَّجُلُ يَجُودُ جُودًا) dinilür. (بَحْرٌ) nihāyeti olmayan deryā-yı vāsi‘ murāddur. (لَيْسَ يَنْحَصِرُ) ihāṭa olunmaz dimekdür.

İ‘rāb-1 beyt: (لَنَا)da olan zamīr (مُسْلِمِينَ)e rāci‘ dūr. (أَجْرًا), (اعْظِمْنَا)nün mef‘ ūlidür ve (وَمَغْفِرَةً) naşb ile (أَجْرًا) üzerine ma‘ tūfdur ve ikisininde tenkīrleri ta‘ zīm içündür. (فَإِنَّ جُودَكَ)de ḥiṭāb Allāh te‘ ālāyadur. (فَإِنَّ) ism ve haberiyile bile (اعْظِمْنَا) kavlinün ta‘ līlidür ve cümle (بَحْرٌ) kavlinün şıfatıdır.

Ma‘ nā-yı beyt: Yā Rabbī bize ecr ve maḡfireti i‘ zām ve iḳsār eyle senün cūd ü keremün ihāṭa olunmaz ve vechen mine’l-vücūh zabtı mümkün degil ve nihāyeti nā-būd baḥr-ı vāsi‘ dūr. Böyle olunca bize senün ecr ve maḡfireti i‘ zām buyurmañ senün cūdından aşlā bir şey’i taḳlīl ve fānī eylemez.

El-Beytü't-Tāsi' ve'l-İşrûn

بِالْمُصْطَفَى الْمُجْتَبَى خَيْرِ الْأَنَامِ وَمَنْ

جَلَالَهُ نَزَلَتْ فِي مَدْحِهِ السُّورُ

Bi'l-Muştafa'l-müctebâ hayri'l-enâmi ve men

Celâleten nezelet fî medhihi's-süverü

Luğat-ı beyt: (مُصْطَفَى) hulûş ma' nāsına olan şafvetden me'hûzdur. (مُصْطَفَى) ism-i mef'ûldür. Nebimiz şallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem bunuñla tesmiye olunması meyân-ı maḥlûkâtından nefsi içün ıstıfâ buyurup anlaruñ üzerine mezîd-i [58^b] rif'atla muhtaşş kıldı. (مُجْتَبَى) kaşr ile (مُصْطَفَى) ma' nāsınadır. Delâ'ilü'l-Ḥayrât şerhinde (مُصْطَفَى) muhtâr-ı mustaḥlaşdur. Zîrâ (أَصْفَا الشَّيْءِ صَفَاءً) dinilür, ḥâliş oldı dimekdür ve Resûl-i ekrem şallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem Allâh te'âlânıñ muştafâ ve muhtâridur ve ḥalkından mustaḥlaşdır ve Resûl-i ekrem şallâllâhu te'âlâ aleyhi ve sellem ḥalkuñ şafvati ve 'indinde ḥayrlısıdır. Ba'zılar dimiş ki muştafânıñ ma' nāsı evsâḥ-ı evşâf-ı beşeriyyeden muşaffâdur. Rabbisi katında menzilesine münāsib ile tesmiye olındı. Zîrâ ıstıfâ'ıyye ğāyet-i kurbdan 'ibāretdür niteki ḥadîşde “إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى إِذَا أَحَبَّ عَبْدًا ابْتَلَاهُ فَإِنْ صَبَرَ اجْتَبَاهُ وَإِنْ رَضِيَ اصْطَفَاهُ”⁹¹ vārid olmışdur. (خَيْرِ الْأَنَامِ), fî l-i taf'dildür. (أَنَامِ) ins ü cindür. Ba'zılar cemî'-i ḥalkdan rûy-ı arzda olandur dimiş kezâ fî'l-Mışbâḥ. (سُورُ) sûret kelimesinüñ cem'idür murâd sûre-i Qur'an'dur.

İ'râb-ı beyt: (بِالْمُصْطَفَى) 'alâ tarîķi't-tenāzu' ef'âl-i sâbıkâ-ı du'â'ıyye olan (إِغْفِرْ) ve (أَعْظَمْ) kavline müte'allıkdur ve (بِ) sebebiyye içündür. (الْمُجْتَبَى) cerr ile (مُصْطَفَى)nuñ şıfatıdır. (خَيْرِ الْأَنَامِ) şıfat ba'de şıfatdur. (وَمَنْ) [59^a] feth-i mîm ile ism-i mevşûl olup maḥallen mecrûr kablinde esmâ-ı şülûşe ma'tûfdur. (جَلَالَهُ) naşb ile ba'dında (نَزَلَتْ) fî'linüñ mef'ûl li-eclihisidür. (فِي مَدْحِهِ)nuñ zamîri mevşûle 'â'iddür. (السُّورُ), (نَزَلَتْ) fî'linüñ fâ'ilidür.

Ma'nâ-yı beyt: Yâ Rabbî bize Muştafâ müctebâ ḥayrî'l-enâm olan Nebî-i muhtâr-ı hādî sebebine ve iclâlen ve ta'zîmen Allâh te'âlâ kıbelinden medḥ-i şerîfinde süver-i Qur'âniyye nâzile olan cenâb-ı^{drk6} kerîm sebebine mağfîret ve luṭf ve iḥsân eyle. Medḥ-i şerîfinde nâzile olan süver-i Qur'âniyyeden biri sûre-i Nûn ve'l-Kalem'de “وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ”⁹²

⁹¹ “Şüphesiz Allah teâlâ bir kulunu sevdiğinde, onu imtihan eder. Eğer sabrederse, onu kendine yakın kılar; eğer rıza gösterirse, onu seçkin kulları arasına alır.”

^{drk6} Resûl

⁹²“Sen elbette yüce bir ahlak üzeresin.” Kalem Suresi 68/4.

ve sūre-i Feth'de “مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ”⁹³ ve aşhābı Nebī medh kendüyi medhdür ve sūre-i Berā'et'de⁹⁴ “لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ”⁹⁵ ve süverden bunların gayrı gibi ve bu Allāh te‘ālānuñ kelām-ı kādīmīnde Nebīsine olan medhi Nebīsinüñ cenābını iclāl ve i‘zām ve aña kemāl-i şeref ve ikrāmdur ki Resūl-i Ekrem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem aña dünyā ve ‘uqbadā harī ve evlādur.

El-Beytü’Şelāşūn

صَلِّ وَسَلِّمْ رَبِّي دَائِمًا أَبَدًا

عَلَيْهِ أَضْعَافٌ مَا قَدْ مَرَّ يَنْتَشِرُ

Şalli ve sellim Rabbī dā’imen ebeden

‘Aleyhi ez’āfe mā kād merre yenteşirü

[59^b] Lügat-ı beyt: (أَضْعَافٌ) zı‘f kelimesinüñ^{drk7} mişl ma‘nāsına. Niteki merreten ba‘de uhrā mürür itdi. (انتشار) inṭivānuñ zıddıdır.

İ‘rāb-ı beyt: (رَبِّي) ber-sebīl tenāzu‘ şalli ve sellim kavlinüñ fā‘ilidür. (دَائِمًا), (رَبِّي)den hāl-ı lāzıma olmağ üzre manşūbdur. (أَبَدًا) devāmı mü’ekked zarfdur. (عَلَيْهِ)nüñ zamīri Nebī-i muhterem şallāllāhu te‘ālā ‘aleyhi ve sellem rāci‘dür. (أَضْعَافٌ) naşb ile (صَلِّ وَسَلِّمْ)üñ mef‘ül-i muṭlaqıdır. (مَا) ism-i mevşūldür. (قَدْ مَرَّ)nüñ zamīri bu kaşīde de mezkûre ‘aded-i şalāta ‘ā’iddür.

Ma‘nā-yı beyt: Yā Rabbī Nebī-i muhtār-ı hādī üzerine şalāt-ı tāmme ve berekāt-ı ‘āmmeñi inzāl ve aña şeref ve ta‘zīm ve tekrīm ve ‘ināyetiñi ziyāde eyle. Bu kaşīde de mürür ve münteşir olan iz‘āf-ı şalāt ve selām eyle şalāt ve selāmuñ inzālinde dā’im ebedi oldığın hālde dimekdür.

El-Beytü’l-Vāhid ve’s-Şelāşūn

ثُمَّ الصَّلَاةُ عَلَى الْمُخْتَارِ مَا طَلَعَتْ

⁹³“Muhammed, Allah'ın Resulüdür. Onunla beraber olanlar, inkarcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler. Onların, rüku ve secde hâlinde, Allah'tan lütuf ve hoşnutluk istediklerini görürsün. Onların secde eseri olan alametleri yüzlerindedir. İşte bu, onların Tevrat'ta ve İncil'de anlatılan durumlarıdır: Onlar filizini çıkarmış, onu kuvvetlendirmiş, kalınlaşmış, gövdesi üzerine dikilmiş, ziraatçıların hoşuna giden bir ekin gibidirler. Allah, kendileri sebebiyle inkarcıları öfkelenirmek için onları böyle sağlam ve dirençli kılar. Allah, içlerinden iman edip salih amel işleyenlere bir bağışlama ve büyük bir mükafat vaad etmiştir.” Fetih Suresi 48/29.

⁹⁴ Berā’oe: Tevbe suresi

⁹⁵“Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, mü'minlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.” Tevbe Suresi 9/128.

^{drk7} cem’idür

شَمْسُ النَّهَارِ وَمَهْمَا شَغَشَعَ الْقَمَرُ

Şümme's-şalātu 'ale'l-muhtāri mā ṭala'at

Şemsü'n-nehāri ve mehmā şa'sa'e'l-ķamerü

Luġat-ı beyt: (المُخْتَارِ)dan murād Nebimiz şallāllāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemdür. Cerm-i şems arzuñ yüz yetmiş mişlidür ve rub'î ve ve şümnîdür [60^a] ve mınṭıķa-ı burūc simetine taḥarrük ider ve Şems ve Zühre ve 'Uṭārid taķrîben bir senede devr ider. Ma'lûm buyurıla ki envār-ı kevākib Kāmer içün zātiyyetü'l-ecrāmdur. Zīrā Kāmer esveddür ve nûrı Şemsdendür vaķt-ı ictimā' da cihet-i zülmeti ehl-i arza muvācehedür ve cihet-i nûrı Şemse muvācehedür nûr ve zülmetüñ meyānını faşl iden dā'ire-i zū'-i mer'î ve ğayr-ı mer'î olan dā'ire-i rü'yet üzerine muntabıķadur ne zamān Şems ve Kāmer birbirinden tecāvüz iderse dā'ireteyn ile taķāṭu' idüp hilāl zāhir olur ve dā'ireteynüñ in'iracı ķadar dā'ireteyn tetetābek itdiği vaķte dek nûrı ziyāde olur ve bedr mer'î olur ve ber-minvāl-ı sābıķ dā'ireteynüñ tetetābeki taḥaķķuķ ve maḥāķ ḥāşıl oluncaya dek nûrı ziyāde ve nūķşān ķabûl ider ve deverānı yigirmi yedi günde ve şülûş gündedür. Nitekim mevzî'inde beyān olındı.

İ'rāb-ı beyt: (الصَّلَاةُ) mübtedādur. (على المختار) müte'allıķ muķadderiyle bile ḥaberidür. (ما) maşdarıyyedür. (شَمْسُ), (طَلَعَتْ) fi'linüñ fā' ilidür ve (شَمْسُ)üñ (نَهَارِ)e izāfeti izāfet-i lâmiyyedür ve cümlesi (طَلَعَتْ) cümlesi üzerine ma'ṭûfdur.

Ma'nā-yı beyt: [60^b] Şoñra şalāt cemî'-i ḥalāyık üzerine muhtār olan Resûl-i Ekrem şallāllāhu te'ālā 'aleyhi ve selleme nāziledür. Ṭulū'-ı Şems ve şa'sa'a-ı Kāmer dā'im olduķça. Pes bu nelerüñ devāmı ilā yevmi'l-ķıyām olduĝına rayb ve şübhe yokdur ve şalātu tulū'-ı Şems ve şa'sa'a-ı Kāmere te'alluķı ve devāmdan kināyedür ve bu beyt ne ķadar ḥaberiyye ise lâkin ma'nen inşā'ıyyedür. **Fāzıl-ı Ḥādīmî** didi ki bu beytde ḥātimenüñ fātihıyye münāsebetine ri'āyet vardur. Zīrā ikisi de şalāt iledür. Sûre-i Şād'ıñ fātiḥe ve ḥātimesi gibi ki zıkr ile bed' ve ḥatm eyledi ve bundan berā'at maķta' ve ḥüsn-i maķta' istinbāṭı ba'id degildür. Zīrā bunda intihā' kelāmı iş'ār vardur, lâkin ba'zı şerḥde ihtimāl akreb nāzım ķuddise sırruhūnuñ olmaķ üzre ebyāt-ı meşrūḥa bulunmaĝın mütercim faķîr daḥı teyemmünen şerḥ eyledüm.

El-Beytü's-Şāni ve's-Şelāsün

ثُمَّ الرِّضَى عَنْ أَبِي بَكْرٍ خَلِيفَتِهِ

مَنْ قَامَ مِنْ بَعْدِهِ لِلَّذِينَ يَنْتَصِرُونَ

Şümme'r-riḏā 'an Ebî Bekrin ḥalîfetihi

Men kâme min ba‘ dihi li’ d-dîni yenteşirü

Luğat-ı beyt: (الرّضى) kaşır iledür.

İ‘râb-ı beyt: (الرّضى) mübtedâdur. (عَنْ أَبِي بَكْرٍ) müte‘allığıyla bile haberidür. (خَلِيفَتِهِ), (أَبِي) üñ ‘atf-ı beyânıdır ve zamîr Nebî-i muhtâra râci‘dür. [61^a] (مَنْ) mevşûl şılasıyla Ebû Bekre râci‘ olan mübtedâ-ı maḥzûfuñ haberidür ve zarfa muttaşıl zamîr mecrûr Nebî-i muhterem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve selleme râci‘dür ve (الَّذِينَ) kavlinüñ muḥaddem ve mu‘aḥḥara te‘alluḳı cā’izdür ve (يَنْتَصِرُ) cümlesi mevşûle râci‘. (فَام) da olan zamîr-i müstetirden ḥâldür.

Ma‘nâ-yı beyt: Şoñra rıdâ‘ullâh ḥalîfe-i Resûlullâh şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellem olan Ebû Bekr’den olıcıdır ki Resûlullâh şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemden şoñra müddet-i ḥilâfetinde dîni nuşret içün kâ‘im oldı ve bu beyt ne kadar haber şüretinde ise lâkin mevki‘-i du‘âda olduğından inşâ ma‘nâsındadır. Ebyât-ı âtiye de bunıñ gibidür. Ma‘lûm buyurıla ki Ebû Bekr-i Şiddîk raḍiyallâhu ‘anhun ḥilâfeti ictimâ‘ aşḥâba iledür. Zîrâ aşḥâba cîb-i müte‘âluñ rûz-ı irtihâlinde Benî Sâ‘ide’nün Saḳîfesinde ictimâ‘ idüp ba‘de’l-müşavere ve’l-münâza‘a ra‘yları Ebû Bekr raḍiyallâhu ‘anuhun ḥilâfetinde olup üzerine icmâ‘ itdiler ve ‘Alî raḍiyallâhu ‘anh ba‘de’t-tevaḳḳuf ru’s-ı eşḥâd üzre mübâya‘a eyledi ve ḥilâfetinde âşâr-ı keşîre vardur, âşâr-ı keşîreden biri Resûl-i Ekrem şallâllâhu te‘âlâ ‘aleyhi ve sellemden [61^b] rivâyet olunandır ki dâr-ı beḳâya rıḥletleri günü ‘Alî Bin Ebî Tâlib ve İbn-i ‘Abbâs da‘vet ve üzerlerine ittikâ buyurup Mescid-i şerîfe çıkdılar iki ricl-i sa‘âdetleri arzâ ḥaṭṭ ider idi yevm-i işneynde şalât-ı fecrün iki rek‘atını nâs ile kılup mübârek vech-i pur nûrların aşḥâbına döndürüp “يا معاشِرَ الْمُسْلِمِينَ أَنْتُمْ فِي وِدَائِعِ اللَّهِ تَعَالَى وَإِنْ أَبَا بَكْرٍ خَلِيفَتِي مِنْ بَعْدِي عَلَيْكُمْ بِتَقْوَى اللَّهِ تَأْلَبَ”⁹⁶ deyü buyurdılar tefşîlî seyrden taleb oluna.

El-Beytü’s-Sâliş ve’s-Selâşün

كَذَا أَبِي حَفْصِ الْفَارُوقِ صَاحِبِهِ

مَنْ قَوْلُهُ الْفَصْلُ فِي أَحْكَامِهِ عُمَرُ

Kezâ Ebî Ḥafşini’l-Fârûḳi şāḥibihi

Men ḳavluhu’l-faşlu fi-aḥḳāmihî ‘Ömeru

⁹⁶ “Ey Müslüman topluluğu! Sizler Allah Teâlâ’nın emanetindesiniz. Benden sonra Ebu Bekir benim halifemdir. Allah’a karşı takvalı olun.”

Luġat-1 beyt: (أبو حفص) Emīrū'l-mü'minīn 'Ömer raḍiyallāhu 'anhunuñ künyesidür. (فاروق) laḳabıdır, haḳḳ ile bātılı fark itdiginden telķib olunmışdır. (أحكام)dan murād ḥilāfeti vaḳtinde kendüye gelen de'āvīye müte'allıḳa-ı aḥkāmıdır. (فصل) fāsıl ma' nāsına.

İ' rāb-1 beyt: (الفاروق), (أبي حفص) ḳavlinüñ şıfatıdır. (صاحبه) şıfat ba' de şıfatdır ve zāmīr, Nebī-i muḥterem şallāllāhu te'ālā 'aleyhi ve selleme rāci'dür. (من) mevşüldür. (قوله) mübtedādur ve zāmīr, mevşüle 'ā'iddür. [62^a] (الفصل) haberidür ve cümle mevşülüñ şılasıdır ve mevşül şılasıyla bile mübtedā-ı mahzūfuñ haberidür ve bu da Ebū Ḥafşa rāci' zāmīrdür. (في) (أحكام) ya müte'allıḳdur ve (أحكام)de olan zāmīr yā Ebī Ḥafşa yā Allāh te'ālāya yā Resūl-i Ekrem şallāllāhu te'ālā 'aleyhi ve selleme rāci'dür ve mümkindür ki cārr (الفاروق) ḳavline müte'allıḳ ola ve (عمر) Ebū Ḥafş ḳavlinüñ 'atf-1 beyānidür.

Ma' nā-yı beyt: Ebū Bekr eş-Şiddīḳ gibi Resūlullāh şallāllāhu te'ālā 'aleyhi ve selleme muşāḥib ve mülāzım olup beyne'l-haḳḳ ve'l-bātıl Fārūḳ olan Ebū Ḥafş'dan Allāh te'ālānuñ rızāsı olıcıdır ve bu^{drk8} ḥin ḥilāfetinde kendüye gelen de'āvīye müte'allıḳa aḥkāmında anuñ ḳavli haḳḳ ile bātılıñ beynine fāsıldır. Yāḥūd aḥkām-ı ilāhīde yāḥūd aḥkām-ı Resūlullāh şallāllāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemde yāḥūd kendi aḥkāmında dimekdür mecmū'ı beyte misāsıdır.

El-Beytü'r-Rāb' ve's-Şelāşūn

وَجُدْ لِعُثْمَانَ ذِي النُّورَيْنِ مَنْ كَمَلْتُ
لَهُ الْمَحَاسِنُ فِي الدَّارَيْنِ وَالظَّفَرُ

Ve cüd li-'Oşmāna zi'n-nūreyni men kemület

Leḥü'l-meḥāsini fi'd-dāreyni ve'z-zaferü

Luġat-1 beyt: (ذِي النُّورَيْنِ) cāde yecūduden emrdür. Cüd kerem ve iḥsān ma' nāsına. (ذِي النُّورَيْنِ) 'Oşmān raḍiyallāhu 'anhuñ laḳabıdır. [62^b] Resūl-i Ekrem şallāllāhu te'ālā 'aleyhi ve sellemüñ iki kerīme-i muḥteremelerini 'aşreynde tezevvüc itdiginden telķib olunmışdır. (مَحَاسِنُ) 'alā ḥilāfi'l-ḳiyās ḥüsn kelimesinüñ cem'idür ve bunuñla murād ḥaşā'il-i ḥamīde ve fezā'il-i memdūḥa ve şemā'il-i ḥasenedür. (ظَفَرُ) meṭālib dāreyne neyl ve dārında ḳorḳduḳlarından amen ve fevzdür.

İ' rāb-1 beyt: (ذِي النُّورَيْنِ) 'Oşmān raḍiyallāhu te'ālā 'anhuñ şıfatıdır. (من) mevşüldür. (له)de olan lām-ı cārre (كَمَلْتُ) ḳavline müte'allıḳdur ve zāmīr-i mecrūr mevşüle 'ā'iddür.

^{drk8} 'Ömer ile şol müsem mā zātdur ki

(المَحَاسِنُ) ref ile (كَمَلْتُ) kavlinüñ fâ' ilidür ve cümle mevşülün şıfatıdır ve mevşül şılasıyla bile mübtedâ-ı maḥzûfuñ haberidür bu da 'Osmân raḍiyallâhu te'âlâya râci' zamîrdür. (فِي الدَّارَيْنِ), (كَمَلْتُ) kavline müte' allıkdur. (وَالظَّفَرُ) ref ile (المَحَاسِنُ) üzerine ma' tûfdur.

Ma'nâ-yı beyt: (ذِي النُّورَيْنِ) ile mülakḳab 'Osmân raḍiyallâhu te'âlâ 'anhuya iḥsân ve ikrâm eyle ve bu öyle zâtdur ki anuñ şemâ'il-i ḥasene-i marzıyyesi ve dünyeviyye ve âḥreviyye meṭâlib ve meḳâşıda neyl ve vuşulı ve dâreynde ḥavf itdiginden amen ve fevzi kâmile oldı. [63^a]

El-Beytü'l-Hâmis ve's-Şelâşün

كَذَا عَلَيَّ مَعَ ابْنَيْهِ وَأَمَّهُمَا

أَهْلُ الْعَبَاءِ كَمَا قَدْ جَاءَنَا الْخَبَرُ

Kezâ 'Aliyyin ma' ibneyhi ve ümmihimâ

Ehlü'l-'abâ'i kemâ ḳad cā'ene'l-ḥaberü

Luḡat-ı beyt: (عَبَاءُ) medd ile eksiyeden bir nev' dür.

İ'râb-ı beyt: (أَهْلُ الْعَبَاءِ) ref ile mübtedâ-ı maḥzûfuñ haberidür ve maḥzûf ehl-i 'abāya râci' olan zamîrdür.

Ma'nâ-yı beyt: Yine Ebū Bekr raḍiyallâhu te'âlâ 'anhu gibi 'Alî raḍiyallâhu te'âlâ 'anhudan ve veled-i ercümendleri nūr dü-çeşm-i ehl-i yakîn ve ḳurre-i 'uyûn-ı aşḫâb-ı dîn Ḥasan ve Ḥüseyn ve bunların vâlide-i 'azîzeleri Fâtıma raḍiyallâhu te'âlâ 'anhumla bile Allâh te'âlânun rızâsı olıdıdır, bunlar ehl-i 'abâdur. Zîrâ Nebî-i muḥterem şallâllâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem bunları 'abâ-ı sa'âdetleri taḥtına derc ve idḥâl buyurup (هَذَا آلِي) buyurdılar nitekim bunuñla ḥaber bize geldi.

El-Beytü's-Sâdis ve's-Şelâşün

سَعْدٌ سَعِيدٌ بِنِ عَوْفٍ طَلْحَةَ وَأَبِي

عُبَيْدَةَ وَزُبَيْرٍ سَادَةَ غُرُرُ

Sa'din Sa'îdi bin 'Avfin Ṭalḥatin ve Ebî

'Ubeydete ve Zübeyrin sâdetün gururu

Luġat-1 beyt: (سَادَّة) seyyid kelimesinin cem'idür. Şerîf ve 'azîm ma'nāsına, aşı seyyidet^{drk9} yâ müteharrik mâ kabli meftûh [63^b] olduğundan yâ elife kalb olundu.

İ'rāb-1 beyt: (سَعِيد) cerr ile mā-kabline ma'tūfdur ve (كَذَا)nuñ ḥazfî muḥāfaẓa-ı vezn içündür. (سَعِيد) vezn için ḥazf-ı 'āṭif iledür. (طَلْحَة)da bunun gibidür. (سَادَّة) mübtedā-ı maḥzūfuñ haberidür ve maḥzūf mezkūrata rāci' olan zamirdür. (عُرْرُ) haber ba'de haberdür ve cümlesi maḥallen mecrūr mezkūrunuñ şıfatıdır.

Ma'nā-yı beyt: Hulefā-ı erba'a gibi Allāh te'ālānuñ^{drk10} 'indellāh ve 'inde'n-nās sādāt ve şürefā olan Sa'd bin Ebî Vakḳāş ve Sa'id bin 'Avf ve Talḥa bin 'Abdullāh ve Ebū 'Ubiyde Bini'l-Cerrāḥ ve Zübeyr bini'l-'Avvām'dan olıcıdır ve bunlar Hulefā-ı erba'a ile bile 'aşera-i mübeşşere bi'l-cennedür.

El-Beytü's-Sābi' ve's-Şelāṣūn

وَالْأَلَّ وَالصَّحْبَ وَالْأَتْبَاعَ قَاطِبَةً

مَا جَنَّ لَيْلُ الدِّيَاجِي أَوْ بَدَا السَّحَرُ

Ve'l-āle ve's-şahba ve'l-etbā'a kātıbeten

Mā cenne leylü'd-deyācī ev beda's-seheru

Luġat-1 beyt: (آل) şahsuñ ehli ya'nī aşḥāb-ı qarābetidür ve ehl-i beyt ve 'ıyāline ve etbā'ına de itlāk olunur. (آل) meşhūre göre Benū Hāşim'dür. Ba'zılar Benū El-Muṭṭalib'dür dimiş. Ba'zılar dīn-i Muḥammediye tābi' olanuñ cümlesidür dimiş ve bu muḥakḳaḳ **Ezheri'**nüñ muhtāridur. (صَحْب) şahibüñ [64^a] cem'idür. Rekb rākib gibi yāḥūd lafzından vāḥidi olmıyan ism-i cem'dür ve müfredi yerine şāḥib (يا صحابي) dinilür ve bu da şāḥābeye mensūbdur ve şāḥābe (صَحْبُهُ صُحْبَةً) kavlinüñ maşdarıdır ve (صَحْبَهُ) dinilür anuñla mu'āşere itdi dimekdür. (أَتْبَاع) tābi' lafzınuñ cem'idür (تَبِعَ زَيْدٌ عَمْرَوًا) dinilür anuñ ḥalfinde yürüdi yāḥūd anuñla mürür itdi. Ya'nī anuñla bile geçdi (الْمُصَلِّي تَبِعَ لِإِمَامِهِ وَالنَّاسُ تَبِعَ لَهُ) dinilür. Böyle olunca vāḥid ve cem' olur ve etbā' üzre cem' i cā'izdür, sebep ve esbāb gibi ve (أَتْبَاع), (آل)dan e'ammdur. Eger (آل) ile qarābet irāde olunursa ve şahbdan daḥı e'ammdur. Böyle olunca ilā yevmi'l-kıyām her mü'mine şāmil olur. (قَطَبَ بَيْنَ عَيْنَيْهِ قُطْبًا), (قَاطِبَةً)dan me'hūzdur, cem' itdi dimekdür. (جَاءَ النَّاسُ) dinilür, cem'i en ma'nāsına. (جَنَّ) setr ma'nāsına. (دِّيَاجِي) dācīnūñ cem'idür. Leyl-i müzlim ma'nāsına ve leyl-i muṭlaḳ leyl-i muḳayyedden e'ammdur (دَجَى اللَّيْلُ دَجْوًا) dinilür, karanlık oldu

^{drk9} aydur

^{drk10} rızāsı

dimekdür. Deyâci'l-leyl leylün hanâdisi ma' nâsına kezâ fi'l-kâmûs. (بَدَا) zâhir oldu dimekdür. (سَحَر) fetheteyn ile şubhuñ kablidür, **Qāmûs**'da şubhuñ mā kablidür didi ve Şeyhümün Şeyhi 'allāme-i Nāblûsi'nün [64^b] nüshasında mışrâ' -ı sâni yerine (وَاخْتَمَّ بِخَيْرٍ لَنَا إِذْ يَنْتَهِي الْعُمْرُ) vâki' olmuşdur. (وَاخْتَمَّ) hatm-ı kaşideye işâretdür (خَيْر) şerrün zıddıdır cem' i huyûr ve hıyârdur baħr ve buħûr ve biħâr gibi kezâ fi'l-Mıṣbâh. (إِذْ) ħin ma' nâsına, **İbn Hiṣām** demiş ki (إِذْ) zamân müstaḳbelün ismidür. Allāh te' âlānuñ “فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ”⁹⁷ kavlı-i şerîfinde olduğu gibi. Zîrâ (يعلمون) üzerine ħarf-ı tenfîs duħûlından lafzen ve ma' nâ müstaḳbeldür ve bu burada (إِذْ)de 'amel olunur. (عُمْرُ) burada zammateyn iledür. **Qāmûs**'da (عُمْرُ) feth ve zamm ve zammateyn ile ħayât ma' nâsınadır, cem' i a' mârdir.

İ' rāb-ı beyt: (وَالْأَل) naşb ile mef' ul ma' ahdur. Taḳdîri yâ Rabbî şalli ve sellim 'aleyhi şallâllāhu te' âlâ 'aleyhi ve sellem ma' a'l-âl dimekdür. (جَاءَ زَيْدٌ وَعُمَرُ) gibi ma' 'Ömer dimekdür. Pes vāv ma' iyyet içündür ve cārri i' âdesiz 'aleyh kavlinde olan zamîr-i mecrûra 'atf ile cerrî cā' iz degildir. Allāh te' âlānuñ “كَذَلِكَ يُوحِي إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ”⁹⁸ kavlı-i şerîfi gibi ki cār olan (إِلَى)yı i' âde buyurdu daħı “رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي”⁹⁹ kavlı-i şerîfinde lāmı [65^a] i' âde buyurdukları gibi ve 'alâ taḳdîriyle (أَلَى) cerrde cā' iz olur. Taḳdîri ve 'ale'l-âl demek olur ve ma' iyyetle naşbı taḳdîm eyledik. Zîrâ burada bunun ħikmeti yâ Nebî-i Muħterem şallâllāhu te' âlâ 'aleyhi ve sellem tebe' iyyet tārîkiyle âluñ üzerine şalâtı izħârdur. Yāħûd Şi'a ve Revāfızı redd içündür. Zîrâ âl üzerine şalâtı istiklâl içün 'alâyı i' âde iderler. Zîrâ za' mlarında (أَلَى) tefzîl iderler. Pes âluñ bizüm ḳatımızda ma' nâsı Nebî-i Muħterem şallâllāhu te' âlâ 'aleyhi ve sellem bi't-tebe' iyye rücû' idenlerdür ve faẓiletleri Nebî-i Muħterem şallâllāhu te' âlâ 'aleyhi ve sellemün faẓileti sebebiyledür. (وَالصَّحْبُ) naşb ile (الْأَل) üzerine 'atf olunur ve bu âl kavlı-i aħîre göre taḥşîş ba' de't-ta' mîmdür. Ammâ kavlı-i evvele göre ta' mîm ba' de't-taḥşîşdür. (وَالْأَتْبَاعُ) naşb ile mā-ḳabline ma' tūfdur. (قَاطِبَةً) naşb ile âl ve mā-ba' dından ħâldür. (مَا جَنَّ)de (مَا) maşdariyyedür. (جَنَّ) fi' l mâzîdür. (لَيْلٍ) fâ' ilidür ve (لَيْلٍ) kavli (الدَّيَّاجِي)ye 'āmmuñ ħāşşa izāfetiyle muzāfdur. (السَّحَرُ) ref' ile (بَدَا)nuñ fâ' ilidür ve cümlesi (جَنَّ) üzerine ma' tūfdur. Ammâ 'allāme-i Nāblûsi'nün nüshasının i' rābı (وَاخْتَمَّ) [65^b] fi' l-i du' ā olup (صَلَّ) üzerine ma' tūfdur. (بَخِيرَ),

⁹⁷“(70-71-72) Onlar, kitabı (Kur'an'ı) ve elçilerimize gönderdiklerimizi yalanlayanlardır. **Onlar bilecekler. O zaman onlar, boyunlarında demir halkalar ve zincirler olduğu hâlde kaynar suda sürüklenecekler, sonra da ateşte yakılacaklardır.**” Mümin Suresi 40/70,71,72.

⁹⁸“(Ey Muhammed!) Mutlak güç sahibi, hüküm ve hikmet sahibi olan Allah, **sana ve senden öncekilere işte böyle vahyeder.**” Şura 42/3.

⁹⁹“**Rabbim! Beni, ana babamı,** iman etmiş olarak **evime girenleri,** iman eden erkekleri ve iman eden kadınları **bağışla.** Zalimlerin de ancak helakini artır.” Nuh suresi 71/28.

(الْعُمْرُ) kavline müte‘allıkdur ve zamīr-i cem‘ mütekellim ve cemī‘-i müslimīne rāci‘dür. (بِئْتَهِي) ref‘ ile nūn fā‘ ilidür.

Ma‘nā-yı beyt: Hulefā-ı erba‘a ve bağıyye-i ‘aşere-i mübeşşere gibi Allāh te‘ālānuñ rızāsı cemī‘-i āl ve şahb ve etbā‘ından olıdır. Karanlık gece karanlandıkça ve vakt-ı şehir zāhir oldukça ve bu mā te‘ākebe’l-leylü ve’n-nehār kavlinüñ nazīridür. Pes bu nüshaya göre beyt hulefā-ı erba‘a ve āl-ı ‘abā ve bağıyye-i ‘aşere-i mübeşşerenüñ haqqında nazm olunan ebyāta merbū‘ ve ma‘tūfdur. Ammā ‘alleme-i **Nāblūsī**’nün nüshasına göre beyt otuz birinci beyte merbūtdur. Zīrā **Nāblūsī**’nün nüshasında haqqlarında ma‘mūle olan ebyāt mevcūde degildir ve nüshasına göre ma‘nā demek olur ki yā Rabbī Nebī-i muhtār üzerine āl ve şahbiyle bile şalāt ve selām eyle yāhūd yā Rabbī āl ve şahb ve etbā‘uñ cemī‘isine şalāt ve selām eyle ve hayr eyle ya‘nī hūsn-i hātme ya‘nī kelime-i tevḥīdi tekellüm ile biz me‘āşir-i müslimīni hayātuñ nihāyet ve hitāmı vaktinde hatm eyle āmīn yā Hayy yā Kayyūm bi-cāhi Nebiyyike’l-emīn. [66^a]

Temme hāzā’ş-şerḥü’t-Türki’l-latīf ve’l-mütercemü’ş-şerīf ‘alā yedeyyi mütercimihī’l-fakīr ilā rabbihi’l-kavī’l-metīn Muṣṭafā eş-şehīr bi-‘İşāmi’d-dīn ‘aşemehüllāhu te‘ālā ma‘evlādihi ‘an külli ‘aybin ve şīn fī külli ānin ve ḥīn fī şubḥi’l-yevmi’s-sādis min Recebi’l-mürecceb sene erba‘ ve tis‘īn ve mi‘ate ve elf.¹⁰⁰

¹⁰⁰ Bu nazik ve şerefli Türkçe şerh, Rabbine muhtaç, kudret sahibi Yüce Allah’a bağlı, İsameddin lakabıyla meşhur Mustafa tarafından tercüme edilmiştir. Allah Teâlâ onu ve evlatlarını her türlü ayıptan ve kusurdan her an ve her zaman korusun. Bu tercüme, bin yüz doksan dört yılının mübarek Recep ayının altıncı sabah vaktinde tamamlanmıştır.

SONUÇ

Bu çalışma, şair Muhammed Şerefüddîn-i Busîrî tarafından kaleme alınan ve İslam dünyasında büyük bir itibara sahip olan *Kaside-i Mudariyye*'nin Arap ve Türk dünyasındaki yerini incelemeyi amaçlamıştır. Bu bağlamda, eserin özellikle Osmanlı döneminde Türk alimleri tarafından ne şekilde kabul gördüğü ve yorumlandığı ortaya konulmuş; bu kapsamda Mustafâ İsâmüddîn-i Üsküdârî'nin esere yazdığı Türkçe şerh ele alınmıştır.

Kaside-i Mudariyye, Arap dünyasında manevi derinliği ve edebî güzelliği ile dikkat çekmekte; özellikle Hz. Peygamber'e olan sevginin ve saygının estetik bir üsûlupla ifade edilmesi açısından önemli bir konumda bulunmaktadır. Arap edebiyatında bu tür kasideler, Peygamber sevgisini dile getiren naatlar çerçevesinde ele alınmaktadır ve bu nedenle dinî ve edebî önemi oldukça yüksektir. Busîrî'nin kaleminden çıkan bu kaside, Arap dünyasında yaygın olarak okunmuş, ezberlenmiş ve çeşitli alimler tarafından şerh edilerek derinlemesine analiz edilmiştir.

Osmanlı Türk dünyasında ise *Kaside-i Mudariyye*, özellikle tasavvufi gelenek çerçevesinde benimsenmiş ve medreselerde okutulan önemli metinlerden biri olmuştur. Osmanlı uleması, bu kasideyi sadece edebî bir eser olarak değil, aynı zamanda dinî bir rehber olarak da görmüştür. Bu nedenle, esere yazılan şerhler hem kasidenin anlam derinliğini açıklamaya hem de Osmanlı medrese ve tasavvuf geleneğindeki etkisini göstermeye yönelik olmuştur. İsâmüddîn-i Üsküdârî'nin yazdığı şerh, bu bağlamda Osmanlı ilmî geleneğinin bir ürünü olarak dikkat çekmektedir. Bu şerh, kasidenin Türk okurlar tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamış ve Osmanlı medrese geleneği içerisinde yaygın olarak okunmuştur.

Bu çalışma sonucunda, *Kaside-i Mudariyye*'nin Arap dünyasında manevî ve edebî bir başyapıt olarak kabul gördüğü, Osmanlı coğrafyasında ise hem medreselerde hem de tasavvufi çevrelerde büyük bir ilgiyle incelendiği ve çeşitli şerhlerle desteklendiği ortaya konulmuştur. Üsküdârî'nin Türkçe şerhi, bu kasidenin Osmanlı ilmî mirasındaki yerine işaret etmekte ve bu eserin sadece Arap dünyasında değil, Osmanlılar aracılığıyla Türk-İslam kültüründe de derin izler bıraktığını göstermektedir. Bundan sonraki akademik çalışmalar, bu kasidenin şerhleri üzerine daha detaylı bir inceleme yaparak, eserin Türk ve Arap dünyasındaki etkisini daha geniş bir perspektifte ele alabilir.

KAYNAKÇA

- Abdülğanî en-Nablusî, *Dîvânü'l-Hakâ'ik ve Mecmû'u'r-Rakâ'ik*, hzl. Muhammed Abdulhâlık ez-Zenâtî, Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Akgül, Ahmet. "İbrahim Yalvacî'nin (İhbâr Billezî) Manzum Kaside-İ Muzariyye Tercümesi". içinde *Yol Gösteren Şehir: Yalvaç-Kent Araştırmaları 2*, editör Ahmet Akgül. 323-335. Konya: Çizgi Kitapevi, 2021.
- Albayrak Sak, Vesile. "Esâsî'nin Kaside-i Bürde Tercümesi". *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 16 (2019) : 343-363.
- Allen, Roger; Çiftçi, Faruk. "Edebiyat Tarihi ve Arap Romanı". *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 6 (2005): 129-149.
- Aslan, Zahir. "Kasîde-i Hemziyye ve Üzerine Yapılan Çalışmalar". *Artvin Çoruh Üniversitesi İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 5/1 (2021): 161
- Ayçiçeği, Bünyamin. "Bûsîrî'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinin Diyarbakırlı Mehmed Said Paşa Tarafından Yapılan Mensur ve Manzum Tercümesi". *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*. 15 (2017) : 27-102.
- Aydemir, Yaşar. "Türk Edebiyatında Kaside". *Bilig*. 24(2002): 133-168.
- Beyhan Kesik, "Abdülğanî Nablusî Abdülğanî Efendi". Erişim Tarihi 26.03.2025, <https://teis.yesevi.edu.tr/%20madde-detay/abdulgani-nablusi-abdulgani-efendi>
- Civelek, Yakup. "Modern Arap Edebiyatında İslami Edebiyatın Yeri ve Öncüleri". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 3 (2000): 85-99.
- Demirayak, Kenan. "Kasîde-i Bürde". *DİA*, 24:566-568. İstanbul: TDV Yayınları, 2001,
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2012.
- Dilçin, Cem. *Yeni Tarama Sözlüğü*. Ankara: TDK Yayınları, 2009.
- Ebu'l-Hüseyin, Muhammed. "Kasîdetü'l-Bürde: Edebî Bir İnceleme". *Majallah Al-Qism Al-Arabi*. 24 (2017): 71-90.
- Efendi, Mütercim Asım. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2014.
- el-Hasene, Lü'lü. "İmâm Şerefüddîn Ebû Abdullah Muhammed el-Bûsîrî'nin Kasîdetü'l-Bürde'sinde Gizli Anlam: Charles Sanders Peirce'in Teorisi Üzerine Semiyotik Bir İnceleme". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Mevlana Malik İbrahim Devlet İslam Üniversitesi, 2022.
- el-Mes'ud, Fuz. "İmâm Bûsîrî'nin Kasîdetü'l-Bürde Adlı Eserinde Teşbih Analizi ve Belâgat Öğretimi Yöntemleri". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Devlet İslam Üniversitesi Fornorojo, 2022.
- Ergün, Hasan. *Tamamı Kelime Manalı Kaside-i Bürde Kaside-i Mudariyye Kaside-i Muhammediyye*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.
- Gürken, Necdet. "Yalvaçlı İbrâhim Efendi". *DİA*. Ek-2: 656-666. Ankara: TDV Yayınları, 2019.
- Haseni, Mahmut. *el-Kasidetü'l-Muzariyye ve şerhi*. İstanbul: Beyzade Prodüksiyon, 2013.
- Karakoç, Sezai. *Üç Kaside: Kaside-i Bürde Endülü's'e Ağıt Bürüyen Kaside*. İstanbul: Fatih Yayınevi, 1967.
- Karavelioğlu, Murat Ali. "Klasik Türk Edebiyatında Kaside". *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*. 5/9 (2007): 253-270.

- Kaya Mahmu. “BÛSÎRÎ Muhammed b. Saîd”. *DİA*, 6:468-469. İstanbul:TDV Yayınları, 1992.
- Kaya, Mahmut. “Bûsîrî”. *DİA*, 6:468-470. İstanbul: TDV Yayınları, 1992.
- Kaya, Mahmut. “Kasîdetü’l-Bürde”. *DİA*, 24:568-569. İstanbul: TDV Yayınları, 2001.
- Mahmut Kaya. “Prof. Dr. Mahmut KAYA ile ‘Kasîde-i Bürde’yi Türkçe söyleyiş’ üzerine”. 27.03/2025, <https://ayvakti.net/?p=560>
- Özel, Ahmet. “Nablusî”, *DİA*. 32:270-271. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- Özgeriş, Mutlu Melis. “Yemlihâ-zâde Mustafa Kâmil Efendi’nin hayatı, edebî yönü ve eserleri”. *Rumelide Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*. 26 (2022): 658-674.
- Saraç, M. A. Yekta. *Şerhler Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Sezer, İsmail Hakkı. “İmam Bûsirî ve Bürde’si”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya Selçuk Üniversitesi, 1985.
- Sezer, İsmail Hakkı. “Kaside-i Bürde ve Nesir ve Manzum Tercümesi”. *SÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 10 (2000): 65-88.
- Yaltkaya, Şerafeddin; Yılmaz, Ali. “Arap Edebiyatı Adlı Makalenin Sadeleştirilmesi”. *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. 11/2 (2007): 467-492.
- Yazar, Sadık. “Anadolu Sahası Klasik Türk Edebiyatında Tercüme ve Şerh Geleneği”. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2011.
- Yazar, Sadık. “Mustafa İsmeddin Efendi’nin Şerhleri ve Şerh Usulü”. *asobid*, 1 (2017): 97-126.
- Yılmaz, Mehmet (2013). *Kültürümüzde Ayet ve Hadisler*, İstanbul: Kesit Yayınları.
- Yücel, Yusuf İbrahim. “Kaside-İ Bürde Üzerine Son Dönemde Yapılan İlmî Çalışmalar”. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 1 (2016): 86-106.
- Yücel, Yusuf İbrahim. “Kaside-i Bürde Üzerine Son Dönemde Yapılan İlmî Çalışmalar”. *İslam Bilimleri Araştırmaları Dergisi*. 1 (2016): 86-106.

ÖZGEÇMİŞ

Ad Soyad:Issa Khaled Issa ALHATAMLEH	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Yarmouk Üniversitesi
Fakülte	Fen Edebiyat Fakültesi
Bölümü	Türk Dili Ve Edebiyatı
Yüksek Lisans	
Üniversite	
Enstitü Adı	
Ana Bilim Dalı	
Programı	
Makale ve Bildiriler (Varsa)	